

Specimen hermeneutico-theologicum, quo vaticinationes Jesu Christi, de perpeccionibus suis, morte et in vitam reditu, illustrantur et vindicantur

<https://hdl.handle.net/1874/10090>

S P E C I M E N
HERMENEUTICO-THEOLOGICUM,

Q U O

VATICINATIONES IESU CHRISTI,
DE PERPESSIONIBUS SUIS, MOR-
TE ET IN VITAM REDITU,
ILLUSTRANTUR ET VINDI-
CANTUR,

Q U O D;

DEO FAVENTE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI
GERARDI MOLL,

A. L. M. PHILOS. DOCT. MATHESIOS ET PHYSICES PROF.

AMPLISSIMIQUE SENATUS ACADEMICI CONSENSU,
ET VENERANDÆ FACULTATIS THEOLOGICÆ
DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS

SUMMISQUE IN THEOLOGIA HONORIBUS AC
PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

RITE AC LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO ET SOLENNI EXAMINI SUBMITTIT

HENRICUS EGBERTUS VINKE,

AMSTELODAMENSIS,

DOCTRINÆ CHRISTIANÆ INTERPRES IN VICO
DE VUURSCHE,

DIE XIX IUNII MDCCCXVIII. HORA XI.

TRAIECTI AD RHENUM.
EX OFFICINIS O. I. VAN PADDENBURG,
ET I. VAN SCHOONHOVEN,
ACADEMIAE TYPOGRAPHORUM.

L. S.

Cum per triennium, in illustri Athenaeo Amstelaedamensi, clarissimorum scholas Virorum, quos grata semper memoria prosequar, frequentassem, ibique Bonis me Literis tradidissem, parum vero Theologiae operam dedissem, in Academiam traieci Rheno-Traiectinam. In qua non ita diu versatus eram, cum Cl. Heringa me admoneret, ut dissertationem conscriberem, et ipso Praeside defenderem. Lata vero nova lege Academica, et ille et Viri Cl. Røyaards et Oordius auctores mihi fuerunt, ut ad summos in Theologia honores consequendos adspirarem. Cui adhortationi, post longas haesitationes, tandem obsecutus fui. Etsi enim, ut ait Cicero, nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur.

Primum mihi sumseram aliud argumentum tractandum, cui tamen valedixi, quoniam non placebat. Versari autem in argumento, quod non placet, alius possit, me non posse, fateor.

Itaque, qui iuvenilibus studiis faves, hoc iam accipias qualecunque specimen de nonnullis Iesu Christi vaticinationibus. Si quis autem, ego certe huius veritatem proverbii expertus sum: iucundi acti labores; quippe qui, multas inter et gravissimas res, quae novo doctrinae Christianae

interpreti peragenda incumbunt, maiorem huius dissertationis partem conscripsi. Quodsi vero quid ea praestitero ad vindicandum argumentum, quod, in probanda auctoritate Iesu Christi divina, ex eius vaticinationibus ducitur, atque adeo falsa reddiderim, quae scripsit Herderus de hoc argumento, in libro, vom Erlöser der menschen, p. 234, 235, () habeo, pro quo gratias Deo agam maximas, et de quo gaudeam impensius.*

Caeterum, quos animo foveam sensus gratos erga Praeceptores aestumatisimos, et imprimis erga Cl. Heringam, Promotorem mihi datum, optimeque de me meritum, hinc indicare vellem; sed, cum verba deficiant, nec valeant ad illos recte exprimendos, eos fovebo potius in aeternum.

(*) *Haec eius verba sunt: der streit stehet noch, wie er gestanden hat. Die eine seite zweifelt, spottet, läugnet, die andere rettet, beschöniget, beweiset, behauptet. Leider aber glaubt man, die frommie Parthei sey in die Enge getrieben, und glaube selbst nur zweifelnd, was sie beweiset.*

CONSPECTUS SPECIMINIS.

Introitus.	Pag.	1.
Pars I. exhibens vindicias dictorum, quibus Iesus perpesiones suas, mortem et in vitam reditum, praefignificavit.	5.	
Ioh. II: 19. coll. 21.	6.	
Ioh. III: 14. coll. c. VIII: 28. et XII: 32.	24.	
Ioh. VI: 51. seqq.	34.	
Ioh. VI: 70. coll. f. 64 et 71.	42.	
Matth. IX: 15. coll. Marc. II: 20. et Luc. V: 35.	55.	
Matth. XII: 59, 40. coll. Luc. XI: 50, 52.	55.	
Matth. XVI: 21. coll. Marc. VIII: 51. et Luc. IX: 22. Matth. XVII: 9, 12. coll. Marc. IX: 9, 12. Matth. XVII: 22, 23. coll. Marc. IX: 51, 52. et Luc. IX: 44. Matth.		XX:

XX: 17, 19. coll. Marc. X: 52-54. et Luc. XVIII: 52-54.	Pag. 67.
Matth. XX: 20-25. coll. Marc. X: 55- 40. (Conf. et Luc. XII: 50.)	96.
Matth. XX: 28. coll. Marc. X: 45.	100.
Matth. XXI: 57-59. coll. Marc. XII: 6-8. Luc. XX: 15-15.	101.
Matth. XXVI: 2.	102.
Matth. XXVI: 12. coll. Marc. XIV: 8. Ioh. XII: 7.	105.
Ioh. XII: 25, 24.	104.
Ioh. XIII: 10, 11, 13, 21-27. coll. Matth. XXVI: 21-25. Marc. XIV: 13-21. Luc. XXII: 21-25.	105.
Matth. XXVI: 26-29. coll. Marc. XIV: 22-25. Luc. XXII: 19, 20.	109.
Ioh. XIII: 31 - XVI.	111.
Ioh. XIII: 53, 36.	—
Ioh. XIV: 5.	112.
Ioh. XIV: 13-20.	115.
Ioh. XIV: 28.	119.
Ioh. XVI: 16, 19. seqq.	—
Matth. XXVI: 51, 52. coll. Marc. XIV: 27, 28.	129.
Ioh. XIII: 58. Matth. XXVI: 54. coll. Marc. XIV: 30. et Luc. XXII: 54.	131.

Pars. II. qua demonstratur, his Iesu vaticinationibus eo nomine dignis inesse vim ad probandam auctoritatem eius divinam.	134.
Sectio I. exhibens illorum Iesu vaticiniorum descriptionem, suis partibus illustratam.	136.
§. I. Illorum Iesu vaticiniorum descriptio.	136.
II. Cuius singulae partes illustrantur et probantur.	138.
III. Haec Iesu vaticinia satis perspicua sunt.	—
IV. Et certa ac definita.	140.
V. Versantur illa circa res contingentes.	141.
VI. Quas perspicientia humana praevidere haud possit.	142.
VII. Eas praevidere non potuit ex asperitatibus rerum et angustiis temporis.	143.
VIII. Neque e veterum prophetarum vaticiniis.	149.
IX. Neque ex analogia eorum, quae viris sanctis antea acciderant.	156.
X. Neque vaticinandi facultate, quae hominum animis inesset.	153.
XI. Neque ea vaticinandi vis magnetismo animali est attribuenda.	162.
§. XII.	

§. XII. Neque ex Servatoris mundi notio-
ne et morali mortis eius neces-
sitate. Pag. 167.

XIII. Haec Iesu vaticinia eventu probata
sunt. 174.

Sectio II. qua evincitur, his Iesu vaticiniis
vim inesse, ad auctoritatem eius
divinam probandam. 176.

§. I. Demonstratio. 176.

II. Demonstrationis vindicatio. 179.

et quodammodo solis introitus perhibet. Quia
 etiam in his locis, ubi non est introitus, sed
 introitus non est, sed introitus non est.

S P E C I M E N

HERMENEUTICO-THEOLOGICUM,

q u o

VATICINATIONES IESU CHRISTI, DE PER-
 PESSIONIBUS SUIS, MORTE ET IN
 VITAM REDITU, ILLUSTRANTUR
 ET VINDICANTUR.

Introitus.

Religionis Christianae veritas et divina origo
 probari a recentioribus solet, duplici argumeto-
 rum genere. Alia enim sunt *interna*: alia *ex-
 terna*, sive historica, cuiusmodi sunt miracu-
 la et vaticinationes. Et recte quidem: histo-
 ria enim et doctrina Christi tam arcto nexae
 sunt vinculo, ut nequaquam possint divelli. At
 multi Theologi tamen sunt, qui, in proban-
 da doctrinae Christianae veritate et auctorida-
 te divina, non nisi internis argumentis utendum

esse dictitent, externis plane improbatis et reiectis, aut saltem his illa anteponenda esse putent. Utrumque autem fit non nisi magno religionis christianae detrimento; id quod abunde demonstrarunt *Auctores* laudati a ven. Christiana anse, in Spec. Herm. Theol. exhibente *Vindicias facultatis, Apostolis Iesu Christi olim datae, peregrinis loquendi sermonibus*, Trai. 1801. pag. 6, 7. Quibus addantur Möllerus et Clarisse, in *Disfert. ad probandam vim argumenti, quod pro viritate et divina origine religionis christianae ex Iesu et Apostolorum miraculis desumitur*, in *Opp. Soc. Hag. pro vindic. relig. Christ.* 1800. illius quidem p. 13. sqq. huius vero p. 7. sqq. Quanquam enim interna argumenta, quae ex ipsius doctrinae bonitate et praestantia ducuntur, sua laude suaque probandi vi minime privanda sunt, ex his tamen nihil aliud effici potest, nisi hoc: religionem, quam Christus eiusque Apostoli tradiderunt, a Deo originem ducere potuisse. Vid. Möller. l. l. p. 37. Qui enim contrarium statuunt, hi in verbis ludere videntur, nec satis definire, quid intelligant, cum *divinam* religioni christianae tribuant *originem*. Conf. cl. Muntinghe, *Compend. Theol. Christ.* p. 510. not. b. Quam si ita descripseris, ut nihil aliud indicet, nisi hoc, *religionem illam Deo dignam esse*, non est, quod tibi repugnemus; si vero proprie originem intelligas vere *divinam*, qua vere et ἀμείωτος a Deo

Deo profecta est, haec internis tantum argumentis probari non potest. Ista autem, de negligendis externis, extollendis vero internis argumentis, opinio sponte fluxit ex multorum opinandi et philosophandi modo. Rationem enim humanam nimium extollunt, omnia huius imperio subiciunt, ac nihil quicquam credunt, nisi quod humana sagacitas potest et assequi, et vero etiam invenire. Doctrinam igitur Christianam eatenus probant, quatenus eam, et intelligere possunt, et ex ingenii sui quasi fonte derivare. Nullum fidei, quam patrefactioni singulari divinae tribuunt Christiani, locum relinquunt. Nullam legatis divinis tribuunt auctoritatem, nisi quam uniuscuiusque sapientis doctrina gaudeat. Omnia plane reiticiunt, quae rationis humanae perspicentiam superant. In his ipsum errasse Iesum dicunt, vel, quod peius est, perveris popularium suorum opinionibus sese accommodasse. Hos igitur Philosophos si audias, perinde erit, quid et quomodo de Iesu, de divina eius legatione censes, quippe non ex ea, sed ex ipsius doctrinae indole et praestantia, religionis Christianae pendet auctoritas. Atque ita, proh dolor! pereunt omnia, quae christianae religioni propria sunt, et Evangelii iacturam facimus. Sed absit istiusmodi temeritas et *anxia*. Multo enim magis nobis de eo gaudendum est, in eoque laudanda divina benignitas, quod et eius-

modi nobis procuraverit argumenta, quibus origo religionis Christianae vere divina, universaeque eius doctrinae veritas, possit probari.

Cum igitur horum argumentorum tantum sit pretium, tanta, in probanda auctoritate Iesu et religionis Christianae divina, vis, profecto non inutilem navaverit operam, qui haec argumenta ab hodiernorum interpretum dubitationibus et *παρρησιας* vindicaverit, eorumque probandi vim demonstraverit.

De miraculis Iesu Christi multi egerunt, eius vero vaticinationum causam nemo adhuc, quoad equidem sciam, ex professo, ita tractavit. Huic igitur labori manus admoveo, Deum O. M. precatus, ut mihi adfit propitius, animi corporisque vires largiatur et sustentet, omniaque tendere curet in suum, Filiique sui, Servatoris nostri, honorem.

Omnium autem Iesu vaticinationum causam agere cum *et* huius dissertationis ratio, *et* vero etiam temporis angustia non permittant, de iis tantum agam, quas edidit Iesus de *perpersionibus suis, morte et reditu in vitam*, atque ita quidem, ut *priore* huius dissertationis parte vindiciae contineantur singulorum dictorum, quibus Iesus perpersiones suas, mortem et in vitam reditum praesignificavit: *posteriore* autem demonstretur, illas veri nominis vaticinationes esse, iisque inesse vim ad probandam auctoritatem Christi divinam.

PARS PRIOR,

EXHIBENS

VINDICIAS DICTORUM, QUIBUS
IESUS PERPESSIONES SUAS,
MORTEM ET IN VITAM REDITUM
PRAESIGNIFICAVIT.

PerpeSSIONES suas, mortem et in vitam reditum Servator noster saepius praesignificavit, mox apertius, mox tectius, pro temporis et audientium varia ratione. Ut enim in omnibus, ita et haec in re, sapientissimus ille modo agebat sapientissimo. Tectius igitur de iis dixit, ineunte munere suo publico; tectius item, cum ad Pharisaeos, aut promiscuam hominum turbam verba faceret; apertius vero, ultimo vitae suae anno; apertius item, cum a vulgi strepitu remotus cum discipulis versaretur. (a)

Primum igitur, ut temporis ordinem sequamur, dictum nobis exhibet

Ioh.

(a) Vid. Hesi. *Lehre, Thaten und Schicksale unsers Herrn*. II. p. 480-486. ed. Turic. 1806. et Reinhardi *Disf. de Christo, suam, dum viveret, resurrectionem praedicente in Comm. Theol.* quas ediderunt Velthufen, Kuinoel et Ruperti, Vol. III. p. 3, 6.

Ioh. II. 19. coll. 21.

Sunt quidem, qui hanc templi purgationem eandem fuisse putant cum ea, quam referunt *Matthaeus*, c. XXI. *Marcus*, c. XI. et *Lucas*, c. XIX.; rectius tamen, ut videtur, alii, quos inter iam *Chryostomus*, hanc ab illa diversam esse existimant. (b) Quam igitur sententiam sumere mihi liceat, cum eius rationes exhibere et explicare ab hoc loco alienum videri possit.

Ut igitur ad nostram causam statim accedamus, venerat Servator noster Hierosolymas, ut Paschatis festum, una cum popularibus suis, religiose celebraret, quemadmodum, inde a pueritia, quotannis solitus fuerat. Adit templum, cuius in atrio videt, qui nummis permutandis quaestum faciebant; videt aliud mercaturae genus facientes; videt columbas, oves, boves, quorum strepitu, balatu et mugitu non poterat non religiosus Dei cultus turbari, locusque Deo sacer profanari. Scilicet templo praefecti, rem, sacrificaturis commodam, sibi que proficuum, indulgenter tolerabant. Ipse Christus quoties privatus nullaque munitus auctoritate indignum facinus viderat, toties indignatus fuerat, nec

(b) Vid. *Hesf. Gesch. Jesu*, Tom. I. Lib. I. c. 3. p. 197. Herwerden in *Ioh. II.* p. 291-293. et Kuinoel, in *Comment. ad h. l.*

nec publice prehenderat. Nunc vero divinitus ad purganda sacra missus, Patris sui mandato obtemperaturus, aede sacra exire auferrique iubet, et cum auctoritate expellit, omnem hanc mercatorum et animalium turbam: probantibus profecto et laudantibus ingenuis Dei cultoribus.

At aegre rem insolitam ferunt οἱ Ἰουδαῖοι, sive qui aderant e plebe, sive nominatim eorum proceres. (c) Iesum adeunt, dolore capti, ira incensi, et temeritatis accusare eum cupiunt. Τί σημεῖον, inquit, δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; *quodnam signum exhibes nobis: quandoquidem ea facis?* Ita vocabulum ἔτι saepius occurrit in hoc Euang. ut c. VIII: 22. et IX: 17. et verbum δεικνύειν non tantum significat *monstrare*, sed et *exhibere*. Loca Aeliani, Luciani et τῶν ὀ dedit I. I. Zimmermannus, *Opusc.* I. 882. Atque ita Ioh. X: 32. et ἐπέδειξτε, 2 Tim. IV: 14. Vid. Schleusneri *Lex.* in *N. T.* ad voc. n. 5. *Lexici in interpretes Gr. V. T.* Spec. II. p. 35, 36.

Purgando templo Iesus partes egerat instaurantis cultum Dei solemnem: sibi que adeo sumerat, quod Sacrorum antistitibus erat demandatum. Idcirco ab eo postulant σημεῖον, *documentum, argumentum* auctoritatis suae in hoc instituto, nominatim *mirificum*. Ita enim Hebraeo ms videntur

(c) Τοῖς Ἰουδαίοις κατ' ἐξοχὴν saepius dici *Judaeorum Proceres*, notum est. Vid. Schleusner, in *Lex.* ad voc. n. 5.

dentur usi e consuetudine scriptorum sacrorum, qui eo sensu illud adhibent, non tantum, ut Paulus putat ad n. l. p. 174. addita voce *σημεῖον*, *τέρας*, ut Ies. VIII: 18. Jer. XXXII: 20, 21; sed et nude positum, ut Exod. IV: 8, 9, 17, 28, 30. coll. c. VII: 3. et Deut. XXVI: 8. aliisque locis. Neque aliter deinceps saepius id hominum genus sibi *σημεῖον* *conspiciendum* (*ιδεῖν*) postulavit, Matth. XII: 38. et *σημεῖον* quidem *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* c. XVI: 1. et *ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ*, Marc. VIII: 11. Cf. Schleusn. *Lex. in N. T.* ad voc. n. 2. Hesselinkii *Uitlegk. Woordenb.* voc. *Teken*. Eaque vocabuli Graeci significatio convenit locis in Euang. Ioh. propinquis, c. II. 11. IV. 34. Addi meretur c. X. 41. propterea quod ibi et inducuntur Iudaei negantes, Iohannem Baptistam edidisse *σημεῖον*. Scilicet, movente Paulo, 1 Cor. I. 22. *Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι*. Quid multa? Audimus, referente Iohanne, c. VI: 30. Iudaeos postulati *σημεῖον* hanc afferre rationem: *ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν σοι*. Ex quibus omnibus efficitur, Iudaeos mirificum a Iesu postulasse auctoritatis documentum. Et recte quidem hactenus. Homini enim privato ista agendi ius fuisse haud videtur: admonere forte poterat templo praefectum, ipse templum purgare non poterat. Nec mirum: ita enim omnia facile perturbata fuissent. Vid. Lampe, *Comm. Tom. I.* p. 536, 537. not. p. et van Herwerden *Comm. vern. in Ioh.* Tom. II. p. 298. et 313. Reicienda igitur est Pauli, V. C. in *Comm.* Germ. scrip-

scripto, Vol. IV. P. I. p. 167. sq. 174-176. opinio, hunc locum ita interpretantis: *quodnam signum hac re nobis dare in animo habes? quid nobis hac re ostendere vis?* dicentisque, Iudaeos ne cogitare quidem potuisse de miraculo, quoniam, quod Iesus fecerat, id cuique facere liceret. Frustra enim hoc probare conatur exemplo Pinchae, Num. XXIV: (leg. XXV.) 7 - 11.

Ad Iudaeorum quaestionem sic respondet Iesus, sect. 19. *λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.* Imperativum saepius sumi pro Futuro notum est et a plurimis observatum, laud. etiam Glastio *Philol. S. T. I. p. 286.* ed. Dathii, ut adeo *λύσατε* vertendum sit: *destruetis*, vel: *si destruatis*, quod Grotius habet. *Ἀδεν* autem significare *destruere*, et *ἐγερῶ* *denuo exstruere*, satis etiam notum est. Vidd. Auctt. a Tittmanno laudd. ad h. l., quibus add. Grotius, aliique. Intelligendum esse templum *Herodianum*, non *Zorobabelicum*, pluribus iam docuit Lightfootus, l. l. *Opp. II. p. 607.* Conf. etiam Lud. Cappellus ad l. in *Bibl. Crit.* Grotius ad Matth. XXIV: 1. Kuinoelius et Tittmannus, ad h. l.

Quaeritur autem quisnam aenigmatici huius dicti sensus sit: num illud ad mortem Iesu et in vitam reditum referendum, an vero alio modo sit explicandum.

Quadruplex opinionum varietas est. Multi, *τὸν ναὸν*, quem Iesus a se extractum iri dicit, de

corpore intelligunt. Forbergius, loco deinceps notando, de *templo Hierosolymitano* illud accipit. Alii *novum religionis institutum* eo significari putant: ut scriptor anonymus in *Eichhornii Bibliotheca Germ.* Vol. VII. p. 1046. et Henckius in *Commentat. Ioannes Ap. nonnullorum Iesu apophtegmatum in Evang. suo et ipse interpres*, in Potii Kuperti *Syll. Comm. Theol.* Helmst. 1800. p. 8-22. Gablerus, in *Neuestes Theol. Journ.* Vol. II. p. 87-92. Eckermannus, in *Theol. Beyträge*, Vol. V. P. II. p. 57. sqq. Herder, in libro: *von Gottes Sohn der welt Heiland*, p. 135. sq. Hanc opinionem videtur et de Wette amplecti, in *Comm. de morte I. C. expiatoria*, Berol. 1813. p. 89. not. 198. (recens. in *Bengelii Archiv für die Theologie, und ihre neueste Literatur*, Vol. I. p. 46. sqq.) quamquam id non aperte dicat; sed in universum inter omnes melioris notae interpretes constare affirmat, Iohannem Apostolum ex post factis effatum Iesu falso interpretatum esse. Paulus denique *novam templi* moderationem intellectam vult, lib. I.

Nos veterem eamque a praestantissimis nullo non tempore probatam interpretationem retinendam esse putamus, qua *ὁ ναὸς ὁ ὄρος* creditur esse Christi corpus, quod, violenta morte destructum ab Iudaeis, triduo ipsius virtute esset instaurandum. Quam quidem interpretationem, *primo* probare et difficultates, quibus premi ea

visa est, tollere conabimur, *deinde* aliorum opiniones breviter refutaturi.

Ac primum quidem maximum ad nostram sententiam probandam momentum facere nobis videtur ipsius Iohannis Apostoli interpretatio. Scilicet, ut alibi saepe, ita et hic Iesu dictorum interpretem agit. Iudaei verba Iesu proprie de *templa Hierosolymitano* accipiebant, vel potius accipere videbantur. At male. Ἐκεῖνος enim, inquit Iohannes, ἔλεγε περὶ τοῦ νοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Qua in explicatione si erraverit Iohannes, quorsum, quaeso, spectat Iesu de Spiritu S. promissio, qui in omnem veritatem ducturus esset Apostolos? (Ioh. XVI: 13.) Vana profecto foret et irrita. Scio, Eckermannum l. l. p. 58, 62. hanc promissionem, non de *theoretica*, quam dicit, sed de *practica* tantum *veritate* intelligere. Sed quis est, quin videat, hoc discrimen sine ulla sumi probatione, in interpretando Iesu dicto, qui πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν dicit, ab iis, Christi nomine, five voce, five scriptis, tradendam? Quae vero *practica* dicitur veritas, nonne nititur theoreticâ? Theoretica autem in religionis Christianae causa nonne praxin spectat? Ita hanc saltem, de qua disputamus, veritatem ad animi moderationem et disciplinam vitae adhibuerunt Apostoli, certe adhibuit Iohannes: qui, quod de omnibus narrat, in se ipse expertus est: ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγε αὐτοῖς καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ

τῷ λόγῳ, ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. sect. 22.] Si igitur in explicandis Iesu verbis erraverit, fides eius dicenda erit vana, quippe errori hermeneutico superstructa. Nec quicquam nobis proderit Iohannis industria in narrandis Iesu orationibus et collocationibus. Qui enim, et invita Christi mente, interpretatus est magistri verba, et eiusmodi interpretatione ad fidem ei habendam inductus est, quo modo nobis et verborum et mentis Christi poterit esse interpretes fide dignus? At Eckermannus, p. 62. nobis occurrit sic, ut dicat, τοὺς μαθητὰς, sect. 22. dici posse Christi, non *apostolos*, sed *discipulos alios*. Id vero a contexta oratione et simplici narratione Iohannea prorsus est alienum. Sunt enim οἱ μαθηταί, c. II. 2, 11, 12. illi ipsi Iesu discipuli, qui praesentes aderant, magistri dicta excipiebant, iisque ad *fidem* inducebantur. An igitur facile, cum Eckermanno, p. 58. credemus, Iohannem et universè apostolos errasse, in huiusmodi interpretationibus, quippe qui a Christo in vitam reverso saepius propterea reprehensi fuerint? Credimus profecto, eos ingenii tarditate antequam captis opinionibus errasse, antequam Spiritus ille veritatis et uberior patefactio rerum ad religionem pertinentium eorum animos illustraverat; sed iidem nobis persuademus, hoc, quicquid fuerit erroris, iis exemptum fuisse, saluberrima illa admonitione, cuius haec fuerit vis, ut in tradenda Christi doctrina, sive voce, sive scrip-

scriptis, labendi periculo erepti, nobisque facti sint testes et interpretes fide dignissimi.

Neque obstat huic Iohannis interpretationi, sed favet magis tropica dicendi ratio, qua *ναδς* dicitur *corpus humanum*, maxime eius, qui animo est sancto, cui ipsum Dei *πνεῦμα* inhabitat. Quod cum saepius iam demonstratum sit a viris doctis, (d) non est, quod post praeclaros eorum labores denuo demonstrarem. Notissimus est hac in re Paulli locus 1 Cor. VI. 19. Quo in loco si Christianorum corpora honorifico illo *τοῦ ναδς* nomine digna iudicantur, quanto maiore iure ipse Christus suum corpus *ναδς* dicere potuit! Neque id ipse negare sustinuit Ecker mannus, p. 58.

Porro Iesum mortem suam et in vitam reditum his dictis indicasse, egregie confirmatur consueta eius agendi ratione. Rogatus enim ab Iudaeis, ut divinam suam legationem *σημεῖα* probaret, Iesus ad mortem suam et in vitam reditum provocare fere solebat. Vid. Matth. XII: 38. sqq. (e) XVI: 1 et 4. Frustra enim nega-

(d) Conf. imprimis Reinhardi Disf. laud. p. 4. ubi illud dicendi genus tropicum, et ex auctoribus profanis, et ex Ecclesiae patribus, q. d. probavit: et Kuinoel. in Comm. suo ad nostrum 1.

(e) Huius loci cum nostro convenientiam ostendit Bergerus, V. C. in *Comm. de Evangelio Iohannis*, Part. I. p. 95-97.

ri, illum Matthaei locum esse genuinum, infra docebimus, frustra que negari ab Henckio l. l. p. 11. eum cum nostro posse comparari, quoniam apud Matthaeum ipse Iesus verba sua interpretatur, hic vero Iohannes, vix est, quod moneam, post ea, quae modo disputata sunt.

At, inquiunt qui a nobis dissentiunt, qui potuit Iesus, salvo boni ac prudentis doctoris persona, de eventu tam praecclaro tam obscure loqui, ut, non dicam populus, sed ne discipuli quidem intelligere eum potuerint? Neque enim gestu aliquo corpus suum indicasse putandus est: quod tamen facere eum oportuisset, si, et tunc voluerit, et postea umquam potuerit ita intelligi, ut vulgo eum intellectum volunt. Ita fere Eckermannus, p. 58. Henckius, p. 9. et Paulus, p. 166.

Concedimus, Iesum non ea gestus vultusque aperta significatione usum fuisse, qua cuique audienti dicentis mens facile perspiceretur. Quod si fecisset, litteris illud mandare Iohannes haudquaquam neglecturus fuisset. Multa certe sunt Evangelii Iohannei loca, in quibus conspicua est accurata et observandi et scribendi ratio, minime indicia negligens manifesta, quibus Christus in dicendo usus fuit. E multis ut pauca se- ligam, sufficiat memorasse c. VI: 5. (f) VIII: 6,

(f) Scio, illud ἐπάρας τοῦς ὀφθαλμοῦς ad Hebraeos solere referri, a summo etiam Ernestio, *Opusc. Phil.*

6, 8, coll. 10. XI: 29, 31. coll. 20. (g) XXIII. 4, 24. XVII: 1. XX: 5, 11, 14. e quibus non nisi unum et alterum notavit Ioh. Dani. Schulzius, in libro: *der schriftstellerische Charakter und Werth des Johannes*, p. 226. Quae tamen omnia nondum nobis persuadent, nihil omnino Iesu oculis, vultu, habitu, gestu, indicatum fuisse, e quo intelligere potuerint diligentes contemplatores, eum, de τῷ ναῶ destruendo et instaurando dicentem, non templum indicare, in quo haec gererentur. Multo vero minus concesserim, ita comparatam fuisse Iesu pronuntiationem et actionem, ut intelligi neque voluerit, nec potuerit.

Concedimus eum, non valde perspicuo, aenigmatico dicendi genere, usum fuisse. At vero in eo ipso divinam eius sapientiam admiramur.

Ita

Phil. Crit. p. 204. Sed ea de re nondum persuasum mihi est. Certe in loco cap XVII: 1. manifesto quaedam his emphasis inesse videtur. Deinde illud etiam Iohanni proprium videtur, saltem non tam saepe apud ceteros illud invenies.

(g) In hoc loco vide quaeso accuratissimam illam scribendi rationem. Martha ὑπήκουσα τῷ Ἰησοῦ, non sedet, at Maria ἐν τῷ εἰκῶ ἐκαθήζετο, f. 20. ἐγύμναται ταχῶς, f. 29. ἀνίστη ταχέως, f. 31. Scilicet Martha ad domesticum opus iam erat reversa; Mariam vero videmus lugentem, sedentem, tristitia correptam; at, audito Iesu adventu, e tristitia sua, veluti e somno, subito expergefactam, ad Iesum confugientem.

Ita enim *et* adversariis silentium imposuit, *et* auditoribus veri studiosis praebuit, in quo ingenii acuendi copiam haberent, *et* denique vanas perversasque Iudaeorum de Messia opiniones, non aperte quidem, at tecte tamen, refutavit (*h*). Quodsi Iudaeorum Proceribus suam palam professus fuisset sententiam, eorum odium in se concitaturus fuisset. Neque tamen tam obscure dixit et ambigue, ut *aut* comparari eius verba possint cum profanorum Sacerdotum aenigmatibus, *aut* nullam tandem ratione mentem eius assequi potuerint auditores. Quae cl. Pauli iniusta sententia est, p. 166, 168. Etenim, hoc dictum aenigmaticum ab ambiguitate alienum fuit, quandoquidem nihil significare potuit homine sapiente dignum, nisi id ipsum, quod in mente habuit Christus. Nequaquam vero probari potest e sect. 22. discipulos magistri mentem plane non cepisse. At animum inducere non poterant, hanc Iesu dicto subesse sententiam, cum suis opinionibus adeo pugnantem. Itaque eius verba non credebant. Postquam vero in vitam redierat, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, cui antea, quamquam intellecto, fidem tamen negaverant (*i*).

non

(*h*) Vid. Reinhardus, l. l. p. 15. qui conferri iubet Chrysostrum, in Ioh. Hom. xxii.

(*i*) Vid. Süsskind, *Einige bemerkungen in beziehung*

non intellexissent, Iohannes scripturus fuisse videtur, f. 22. τοῦτο δὲ (i. e. Iesum de templo corporis sui locutum fuisse, f. 21.) οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον· ἀλλ' ὅτε ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, τότε ἐμνήσθησαν, κ. τ. λ. sicut alibi fere scribitur c. XII: 16. Conf. et XIII: 28.

At, de Iudaeis quid dicendum erit, quorum responsum, sect. 20. docere videtur, Christi verba ab iis haudquaquam fuisse intellecta? Equidem nolo asserere, Iudaeos ea intellexisse: idem vero mihi persuadeo, erroris causam, si error iste dicendus sit, praecipue in perverso eorum animo quaerendam esse. Scilicet istud illorum responsum desiderium prodit Iesum irridendi. Quam enim verbis eius tribuebant significationem, eam veram esse, nec suspicari potuerant, nec vero etiam suspicati sunt. Qui enim paullo ante templum purgaverat, illudque Patris sui domum dixerat, num ille templum illud destruendum ac triduo instaurandum diceret? Qui paullo ante tam honorifice de templo dixerat, num mox cum contentu de eo loqui posset? Quod vero nulla cum ratione suspicari potuerunt, id suspicatos eos esse, similiter negare ausim. Etenim, quod miror fugisse Interpre-

tes,
hung auf die Frage: ob J. seine auferstehung bestimmt vorhergesagt habe? in Flattii *Magaz für Chr. Dogm. und Moral.* Part. VII. p. 212, 213. n. 29.

tes, si re vera putassent, verba Iesu proprie de templo Hierosolymitano accipienda esse, quae-
nam quaeso causa fuit, quare, hoc ipso tempo-
re, eum non accusarent templi profanati contem-
taeque religionis? At nihil quicquam dicunt, e
quo colligas, Iesum in huius criminis suspicio-
nem apud eos venisse. Scilicet persuasum iis erat,
Iesu verba non proprie de templo Hierosolymi-
tano accipienda esse. Atque in eadem fuisse
opinionem summum sacerdotem, probari posse
mihi quidem videtur ex eius agendi ratione,
Matth. XXVI: 63. et Marc. XIV: 60. Scilicet
cum duo calumniatores ex hoc Christi dicto an-
fam caperent, ei crimen gravi poena dignum
obiiciendi, Caiaphas iste surgit, eum interrogans,
num habeat, quod respondeat. Iesus vero ta-
cet. Quid tum ille? Num iam condemnat
reum? Haud ita: mittit potius illam accusatio-
nem. Adeo persuasum ei est, *verba Iesu haud
ita accipienda esse.* Quid? quod ipsi Iudaeorum
proceres, post Iesu mortem, haec aliaque eiusmodi
verba, de eius reditu in vitam atque adeo et de
morte, intellexerint: docente Matthaeo, XXVII:
63. Nulla enim est causa, quare cum Hes-
sio, in libro: *Gesch. Iesu*, Tom. II. p. 484. 485.
et *Lehre, Thaten und Schicksale unsers Herrn*,
Part. II. p. 516, 535 - 538. statuamus, hanc Iesu
vaticinationem iis a Iuda proditore relatum fuisse.

Probata igitur vulgari sententia, et difficulta-
ti-

tibus, quibus premi ea videtur, sublatis, aliorum opiniones breviter refutemus.

Ac primum quidem contradicendum est iis, qui τὸν ναὸν a Iudaeis forte destruendum, a Christo instaurandum, proprie de templo Hierosolymitano intelligi volunt. Ita Fr. Car. Forbergius, in *Animady. in loca selecta N. T.* Spec. I. a. 1797. (referente Süskindio, in Flattii *Horreo (Magazin)* Vol. VII. p. 213. n. 29.) hanc Iesu dictis tribuens sententiam: *wenn ihr erst dieses Tempelgebäude abbrechen wollt, so will ich es in drei Tagen wieder aufbauen, und somit unter jener Bedingung das geforderte wunder thun.* Sed, ut recte contra eum monuit Süskindius, huic opinioni non tantum opponi potest Iohannis interpretatio, quae contra cunctas ab ea diversas sententias iure merito afferri potest; sed etiam tum Iesu dignitas et in dicendo gravitas plane desiderantur.

Nec potuit Conservator noster eo tempore eiusmodi quid de templo dicere. „Si enim,” ut recte inquit Bergerus, *Vir Cl.* lib. I. p. 81. sqq. omnino conferendus, „verba Iesu apud Joannem proprie de templo Hierosolymitano intelligi debeant, eodem tempore, quo rebus hominibusque profanis exturbandis templi sanctitatem vindicavit, eandem verbis temeraverit. Quod cum per se minime proba-

bile est, tum abhorret a consuetudine Servatoris, qui et alias, et muneris praesertim initio, de templo rebusque Judaicis reverentissime loqui solebat. Cf. Matth. V: 35. XXIII: 16. sqq. Estne verisimile, Jesum, cum nulla adhuc auctoritate valeret, tantopere offendere voluisse Judaeos?" Neque enim ex Iudaeorum responso s. 20, apparet, eandem verborum fuisse invidiam, ac si proprie de templo fuisset locutus. Nam, ut supra a nobis demonstratum est, et scire potuerunt, et vero etiam sciverunt, Jesu verba tropice intelligenda esse.

Atque hoc probari etiam potest, ex Matth. XXVI: 63. Marc. XIV: 61, ubi Iesus ad τὴν ψευδομαρτυρίαν tacuisse dicitur. Cuius silentii causa in eo videtur quaerenda, quod satis manifesta esset calumnia, ipso etiam Caiapha iudice. Scilicet, cum Iesus dixisset: *destruite hoc templum, et ego destruam*, h. e. *destruere possum hoc templum et aliud condam*. Haec autem diversitas, ut recte iterum Borgerus, *Comm. Ioh.* p. 85. sqq. „admodum exigui erat momenti, si Iesus apud Johannem proprie de templo Hierosolymitano locutus est. Si enim Servator verba sua proprie intelligi voluit, ad miraculi magnitudinem nihil intererat, ipsene an Iudaei templum diruerent. Nam, qui tantum aedificium tam brevi tempore exstruere posset, minime erat

erat mirandum, si idem posset demoliri. Itaque, quod discrimen inter verba Iesu et illorum hominum testimonium intercedebat, non profecto erat tanti, ut propterea illud testimonium *falsum* dici deberet. Sive enim Iesus templum a se, sive ab aliis, dirutum se restitutum triduo, dixisset, manebat idem crimen, templi contemptus. Quid? quod ille contemptus non tam in demolitione quam in subitanea exstructio-
ne", et alterius quidem templi non humana arte facti, atque adeo praestantioris, „ cernebatur". Verum „ quae diversitas *nihili* fuisset futura, si Servator *proprie* de templo locutus fuisset, eadem erat *gravissimi momenti*, si verba sua *improprie* intelligi voluit". Haec ille. Neque est quod, post Borgeri diligentiam, quicquam addam, ad *primam*, de qua dixi, *παρερμηνειαν* refutandam.

Altera eorum est, qui τὸν ναὸν a Christo restituendum de *religionis instituto* intellectum volunt, unde haec oriatur sententia: *diruite hoc templum, utinamque iam sublatum esset hoc probrum et melioris disciplinae obstaculum! triduanum opus erit mihi, novum, immo sanctius aliquanto, reponere. Vel: dum tantopere dehonestatis aedem vestram sacram, vel certe patienter sustinetis tantum dedecus, potius everteite totam; quicquid enim superest hic vere congruum, et quicquid causae, propter quam exstructum est*
tem,

templum, conveniens hic adhuc peragi video, ei profecto suffecturum erat aedificium triduo facile absolvendum, cui vel ipse operam impensamque meam praerberem. Ita certe Henckius et Gablerus, locis supra p. 9. laudatis. Anonymus, in Eichh. Biblioth. VII. 1047. suam sententiam his tradit verbis: *Iesus wollte sich — als den Reformator des jüdischen Gottesdiensts ankündigen.* Quae vero interpretatio nullo modo ferri potest. Christus enim eundem illum ναόν, quem destructuri erant Iudaei, a se restitutum iri dicit: illi vero interpretes ipsius verbis hunc substituunt sensum: *destruite hoc templum* (hanc aedem sacram), *ego illud* (novam religionis formam, vel aliam aediculam) *condam.* Itaque non ipsum illum ναόν (αὐτόν), sed alium (ἄλλον) conditurus fuisset Christus, ex eorum sententia. Neque ista sententia convenit cum addito ἐν τρισὶν ἡμέραις. Hoc enim si vel indefinite dictum putes, sumendum tamen erit de brevi tempore, quo nova illa religionis forma in veteris locum esset substituenda. Quod tamen tanta celeritate, nec factum, neque alibi a Christo promissum est. Sed nolo huic contortae expositioni resutandae diutius inhaerere. Remittere lectorem liceat ad Storrii diatriben: *hat Iesus seine wunder für einen Beweis seiner Göttlichen sendung erklärt?* in Flattii Mag. IV. p. 198, 199. n. 3. porro ad C. C. Flattii, Disf.

Disf. laud. a Kuinoelio, ipsumque Kuinoelium ad h. l. Conferri etiam poterit Henr. Matth. Aug. Crameri, *Specimen animadversionum in locum Ioh. II: 19.* in Pottii *Syll. Comm.* P. I. p. 22-35. qui tamen, in referenda Henckii sententia, vehementer errat. Add. Möller, *Disf.* in *Opp. Societ. Hagan.* 1800. pag. 130. sq. et Clarisse, *ibid.*, pag. 220. sq.

Defino in sententia Pauli, Theologi, antea Ienensis, nunc Heidelbergensis, quam primum proposuisse videtur in *Novo Diario Theol.* (Germ. *Neues Theol. Journ.*) a. 1797. p. 1075. deinde magis ornavit in *Commentario* Germ. ed. l. l. Hic igitur τὸν ναὸν indicare putat, non templum ipsum, sed *templi cultusque divini in eo administrationem.* Unde haec prodeat sententia: *tollite totam hanc templi administrationem, ego brevi novam institutam.* Quae quidem interpretatio non male cohaeret cum eo orationis contextu, quem sibi finxit Pauli ingenium. Si vero Iudaeorum verba τὸ ἑμῶν θεῶν &c. non ex eius, sed e nostra sententia interpretanda sunt, ut supra probavimus; nulla profecto erit orationis cohaerentia. Praeterea ea vocis ναὸς significatio ne ullo quidem probari potest exemplo. Neque tunc totum sumitur, ut dicit Paulus, l. l. p. 176. pro parte. Templi enim administratio non est
part

pars templi; sed sit in templo, est aliquid acci-
dens templo. Denique nec haec sententia con-
venit cum pronomine αὐτόν. Etenim, quae dis-
solvenda, eadem et instauranda tum foret templi
administratio: id quod modo in Henckii ra-
tionem iam animadvertimus.

Io h. III: 14.

coll. c. VIII: 28. et XII: 32.

Eodem illo Paschalis festi tempore, quo Ie-
sus templo eiecerat mercaturam facientes, noc-
tu eum adit Nicodemus, unus ex Iudaeorum
principibus, Pharisaeorum sectae addictus. Col-
loquium cum Iesu ineuntem, discendi, ut vi-
detur, cupidum, Servator noster inter alia hoc
docet: καθὼς μωσῆς ὑψώσε τὸν θῦρον ἐν τῇ ἐρή-
μῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
κ. τ. λ. Quod quidem dictum alii aliter inter-
pretantur: plerique autem contineri eo putant
vaticinationem supplicii, quo futurum erat, ut
ipse in crucem actus eveheretur in altum.

Et profecto haec eorum sententia bene con-
venit cum verbi ὑψωθῆναι significatione. Est
enim ὑψωθῆναι extolli, in altum evehi, quod
recte dicitur de eo, qui cruci figitur. Cete-
rum de hoc verbo, vid. Lampe, v. Her-
werden, Kuinoel, in *Comm.* ad I et

Schleus-

Schleusner in *Lex.* ad voc. Quin et ista sententia simplicitate sua quam maxime se commendat. Simplex autem, ut proverbium ait, veri figillum est. Quis enim est, cui nullis occaecato opinionibus temere susceptis, simpliciterque Christi verba legenti, non statim haec placere possit opinio? Quis est, qui secum reputans historiam Israëliitarum, quam Iesus innuit, non statim in animum sibi inducat, Servatorem nostrum hic mortis suae modum praesignificasse? Scilicet utitur imagine, desumptâ illâ a serpente aeneo, quem Moses palo affixum extulerat in deserto, et affirmat, eodem et se extollendum esse modo. Quae cum ita sint, quid quaeso simplicius est et verius, quam vulgaris opinio, Iesum hîc et cogitasse et praesignificasse suam in crucem sublationem? (k) Porro huic interpretationi contexta oratio tantum non repugnat, ut et favere videatur. Scilicet Servator locutus fuerat de regeneratione, de vera illa animi mutatione, sine qua nemo regni Messiani civis esse possit. Quod cum Nicodemus, de unoquoque, Iudaeis aequè ac pro-

(k) Vid. C. C. Flatt, *lässt sich die Ueberzeugung Jesu von der gewisheit und moralischen Nothwendigkeit seines frühen Todes, aus einem rationalistischen gesichtspunkt betrachten?* in *Süskindii Mag. P.* XII. P. 3.

profanis dictum, nec intelligere posset, nec credere, sic ei respondet Iesus: *ἰὶ τὰ ἐπιγεια dixi vobis, nec creditis, quomodo si dico vobis τὰ ἐπουράνια fidem mihi habebitis?* Τὰ ἐπιγεια autem et τὰ ἐπουράνια quid sint, difficile dictu est. Alii explicant aliter. Varias sententias vide apud Bergerum in *Comm. laud., in Ioann.* p. I. p. 165. sqq.; cui cum datarum explicationum nulla placeret, ipse novam excogitavit. Putat igitur voce τὰ ἐπιγεια *parabolas* Iesu significari, non illas quidem, quibus Servatorem, cum oppidum Nain adierit, in itinere usum fuisse, constat, Luc. VIII: 4. seqq. Matth. XIII. negat enim, quod Hugius putat, *Einkl.* II. p. 160. illud iter idem fuisse cum eo, quo Iesus tenderet Hierosolymam, ad festum Paschatis agendum, quod memoretur Ioh. II.; sed *illas*, quibus in hoc ipso Paschatis festo usus fuerit; nullum enim dubium esse, quin in hoc ipso festo suam consuetudinem utendi parabolico docendi genere, tenuerit. Locum igitur sic explicat: *si mihi fidem non habetis, cum doctrinam meam rebus ex vita communi petitis, illustrare soleo, quomodo tandem fidem habueritis, cum res coelestes, ita ut sunt, sine parabolis vobis exposuero?* vid. *laud. Comm.* p. 170. sqq. dicitque in *Additam.* p. 180. se prope abesse, quin voce ἐπουράνια, huius ipsius sermonis argumentum, nempe regenerationem ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, intelligi putet. Sed, venia cl.

viri dictum fit, nonnulla tamen videntur huic sententiae opponi posse. Etenim ista τῶν ἐπιγείων et τῶν ἐπουρανίων disiunctio facit, ut res diversas diversaeque indolis cogitemus. Huius vero disiunctionis vis perire videtur, assumpta Borgeri sententia. Tunc enim vocibus τὰ ἐπίγεια et τὰ ἐπουράνια eadem res, eadem doctrina significaretur, diversâ tantum formâ proposita, atque adeo coeleste illud, non in ipsa rerum indole, sed in eo tantum quaerendum esset, quod sine parabolis (ἀνευ παραβολῆς) exponerentur. Deinde, si voce ἐπουράνια huius ipsius sermonis argumentum, nempe regeneratio ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, intelligendum fit, equidem non video, qui potuerit Iesus de hoc ipso argumento Nicodemo dicere, s. 10. σὺ εἶ δὲ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ΤΑΥΤΑ οὐ γινώσκεις; nec percipio, quare s. 12. dicat: πῶς, ἐὰν εἶπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πισεύσετε; ita ut de rebus coelestibus nondum locutus fuisse videatur. De regeneratione igitur ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος cum dixerat in antecedentibus, voce ἐπουράνια haudquaquam illa indicari potuit. Itaque in ea persevero sententia, τὰ ἐπίγεια significare res, doctrinas faciliores intellectu, et hoc quidem loco nominatim veram illam animi mutationem, regenerationem illam ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, de qua Servator iam locutus fuerat. Neque obstat huic opinioni, quod putat Borger, l. I. p. 168. illa ἀπιστίας Pharisaicae reprehensio, s. 11. quam

quam recte dicit non unice pertinere ad hoc cum Nicodemo colloquium, sed vim universalem habere, et referendam esse ad Phariseorum per-
 vicaciam, quâ alio iam tempore ac saepius Servator offensus fuisset. Scilicet conicio, dixisse Iesum in hoc ipso Paschatis festo, de vera illa animi mutatione, audientibus et improbantibus Phariseis, adstante forte et Nicodemo, dicta Iesu non percipiente (1). Neque improbabilem quis dieat hanc coniecturam. Iusta enim causa erat, et Iesu, de hoc argumento dicendi, cum templum sordibus impletum videret et purgaret, et Iohanni, Iesu dicta omittendi, quoniam idem argumentum in colloquio eius cum Nicodemo rediturum erat. Voce autem *ἐπορεύματα* intelligendas puto res, doctrinas difficili-
 ciliores intellectu non nisi in coelo cognitae, et hoc quidem loco nominatim eas, quas, in sequentibus, Servator noster exponit. Itaque ad illa *ἐπορεύματα*, res difficiliore intellectu, et ea pertinent, quae de *ὕψωσει* sua dicit Iesus, s. 14. Quae si intelligamus de Iesu crucifixione, optime procedit et cohaeret contextus orationis. Si quae enim alia res, haec profecto Iudaeis difficillima erat intellectu, quippe qui Mesiam sibi proponebant, tamquam regem terrestrem, illustrem, maximo cum splendore regnantem, omnium Iu-
 dae-

(1) Si vera sit haec mea coniectura, universum hoc colloquium inde lucem accipit; inprimis autem sectio 3.

daeorum hostium aggressorem ac debellatorem, vitamque semper hac in terra degentem, vid. Ioh. XII: 34. quorum igitur opinionibus violenta Messiae mors et crucifixio quam maxime repugnarent, unde et Paullus Ap. Messiae crucem Iudaeis offensionem fuisse dicit. Conf. Seiler, *über die Göttl. Offenb., welche Jesus und seine Gesandten empfangen haben*, Vol. II. p. 109-112, et p. 117-120. et Kuinoelius, ad I. Tandem consueta Iesu dicendi ratio vulgarem illam interpretationem, quâ Iesus nostro loco crucifixionem suam indicasse dicatur, confirmat. Saepius enim de ea ita locutus fuit. Sic c. VIII: 28. Iudaeos allocutus, ἔταν ὑψώσητε, inquit, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου κ. τ. λ. Quod haudquaquam verti potest cum Paulo, in *Comm.* ad h. l. p. 437, 438.: „cum primum me, hunc hominem, magni aestimaveritis tum agnoscetis id, quod vere sum”. Idem, quid quaeso aliud significat, quam hoc: „quum me Messiam agnoveritis, tum agnoscetis, me Messiam esse?” Sed intelligendum illud est de Iesu crucifixione, quam subsecuturum erat id, quod addit Iesus: τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἶμι &c. De morte sua tum cogitasse Iesum, contexta probat oratio. Vid. sect. 20, 21, 22 et 37. Eodem modo c. XII: 32. crucifixionis suae mentionem facit. Καὶ γὰρ εἰάν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Quae ut de crucifixione Iesu dicta putemus, nobis suadet addita Iohannis interpretatio, dicentis,

f. 33:

f. 33: τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων, ποίῳ θανάτῳ ἤμελλον ἀποθνήσκειν. Deinde Iudaeorum responsum, f. 34. ostendit, se Iesu verba de morte eius intellexisse et explicasse, cum *denique* orationis contextus nos doceat, illum mortem suam violentam tunc ante oculos habuisse, vid. f. 23-28, 31, 35 et 36. Vulgarem denique Servatoris dicti, Ioh. III: 14. interpretationem confirmant ea, quae de consilio *ὑψώσεως* suae addita leguntur, f. 15. ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔσχη ζωὴν αἰώνιον. Cum enim constans Iesu et Apostolorum doctrina illud consilium Servatoris morti tribuat, atque huic morti vitam nos debere, Novi F. Scriptores semper et ubique dicant, admodum probabile est, Servatoris dictum de *ὑψώσει* sua, nostro etiam in loco, de morte, et de crucifixione eius intelligendum esse. Sic enim cum universa novi Foederis doctrina illud optime convenit et conspirat.

Nec quicquam valet, ad vulgarem interpretationem reiiciendam, argumentum, a Paulo, I. I. p. 200. ex eo desumptum, quod vaticinatio crucifixionis Iesu haudquaquam potuerit inservire commovendo et adducendo Pharisaicum, ad dignitatem Messianam agnoscendam, sed alia omnia effecturum fuerit, neque ullam vaticinatio tam aenigmatica praebitura fuerit utilitatem. Quamvis enim Nicodemus rem, opinionibus suis tam oppositam, tunc nondum perciperet, eius tamen praedic-

dictio valde utilis esse potuit. „ Praeparaba-
 „ tur eâ, ” ut recte Kuinoelius, ad h. I.
 „ ad illa, quae eventura erant; post Iesu mor-
 „ tem atque in vitam reditum huius effati recor-
 „ dabatur, et clarior cognitionis lux ei affulge-
 „ bat”. Locutus igitur Iesus fuit admodum
 prudenter, sapientiarumque eius nos quidem ad-
 miramur. Tantum enim dixit, eoque modo,
 ut hac sua vaticinatione, et Nicodemum a se
 non alienaret, et vero etiam fidem eius confir-
 maret, praesignificatâ re eventu comprobatâ.

Repudianda igitur interpretatio est, quam
 Paulus proponit *Comm.* IV. I. p. 199: „ ut
 „ tum, corporeae vitae servandae causa, ille
 „ serpens in altum tollebatur, omniumque ocu-
 „ lis exponebatur, ita vitae, quae animo vivi-
 „ tur, servandae et augendae causa, homo Ie-
 „ sus, sensu spirituali in altum tollendus, ut
 „ magnus Doctor, populo conspiciendus est.”
Primum enim isti verbi ὑψωθῆναι significationi
 plane repugnat Iudaeorum responsum, c. XII:
 34. opponentium illud τῷ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα.
Deinde omnis comparationis vis tum perit, ne-
 que ulla causa est, quare Iesus ab isto serpente pa-
 lo affixo et in altum evecto, si similitudinem sumserit.
 Illud si voluisset, quod Paulo videtur, certis-
 sime similitudinem sumiturus fuisset, et rectius
 quidem, ab homine primum abiecto, deinde
 magni aestimato, cuiusmodi exempla V. T.
 historia ei praebebat quam plurima. *Porro*, ut
 rec-

recte iam animadvertit Flattius, in *Symb. ad illustr. graviora quaedam dicta in Euang. Ioh.* p. I. p. 10. ref. Kuinoelio, in *Comm. ad h. l.*: „, si Christus nihil aliud quam hoc dicere „ voluisset, nec alius Nicodemo se offerre potuisset, nisi in univcrsum hic sensus, quid „ novi et inauditi Christus Nicodemo dixisset?“ Nihil certe, atque adeo *denique*, assumpta Pauli sententia, nulla excogitari posset causa, quare Iesus tam obscure locutus fuerit.

Neque assentiri possum Forbergio, qui, in *Spec. Animadv.* laud. (ref. *Censore* eius in *N. Theol. Journ.* ed. ab Ammonio, Hänlinio et Paulo, Vol. X. p. 1078 seqq.) verbum *ὑψωθῆναι* de morte tantum intelligi vult; nec Bezae, Lampii aliorumque placet opinio, qui verbum *ὑψωθῆναι*, non tantum de *crucifixione* Iesu, sed et de eius *in coelum adscensu* sumendum esse putant. Utrique enim interpretationi serpentis imago, posteriori vero orationis etiam contextus, repugnat. De suo enim in coelum abitu iam dixerat, sect. 13. Vid. v. Herwerden, ad h. l. Ad quam coelestem gloriam non perventurus erat, nisi *ὑψωθείς*, i. e. *crucifixus*. Porro, qui posteriorem propugnant sententiam, frustra provocant ad Ioh. XII: 32, quo in loco utramque sublationem a Servatore putant coniungi. At vero illud *πάντας ἔλωσω πρὸς ἑμαυτὸν*, ut et *τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι*, c. VIII: 28, nihil aliud sunt, quam consecutiones,

nēs, quarum causa et veluti fundamentum erat in Iesu crucifixione. Vid. v. Herwerden, in *Comm.* ad h. l. Nec quicquam valent, ad istam opinionem confirmandam, loca, quae ex Act. Apost. afferuntur, c. II: 33. et c. V: 31. His enim in locis, ut recte observat Kuinse-
lius, ad n. l. additum legitur τῆ δεξιᾷ τοῦ θεοῦ.

Ex disputatis sequitur, Iesum et hoc loco violentam suam mortem, quin et modum eius praesignificasse. Vix enim est, quod referamus Wettii opinionem, qui, in *Comm.* laud. p. 89. et 90. n. 198. Iohannem huic Iesu cum Nicodemo colloquio interfuisse negat, et statuit, eum post Iesu mortem e Nicodemo rem audivisse, tum vero Iesu verba, vel a Nicodemo ipso, vel ab Iohanne, ex post factis falso explicata fuisse. Qua in asumptione multa certe ponuntur, quae probanda erant, e. c. Nicodemum noctu Iesum adiisse ex Iudaeorum metu, atque adeo hanc ob causam omnes testes remotos fuisse; discipulos saepius ab eiusmodi congressibus cum clandestinis Iesu amicis seclusos fuisse; quod frustra probare conatur Wettius, ex narratione de Christi in monte transfiguratione et ex Ioh. XII: 42. XIX: 38. Itaque istam Wettii sententiam *Censor* eius in Bengelii, *Archiv*, Tom. I. p. 53. merito arbitrariam dixit et reiecit, recte etiam animadvertens, dictum Iesu tam singulari et propria esse indole, ut vel hanc

ob causam putari vix possit, qui potuerit a Nicodemio, vel Iohanne excogitari, aut mutari.

Ioh. VI: 51 seqq.

Magna hominum multitudo, cui Iesus mirificum praebuerat alimentum, secuta cum fuerat, iterum, ut videtur, cibum ab eo exoptans. Itaque hos homines Servator noster adhortatur, ut ne cibum quaerent pereuntem, sed manentem illum in aeternam vitam. Quem cum desiderare se dicerent, iis respondit Iesus: *ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς*, sect. 35. et *ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν*, sect. 51. h. e. qui ipse vivit, atque adeo et ζωοποιῶν. (Vid. Stronckii, *Disf. de doctrina et dictione Iohannis Apostoli ad Iesum magistri doctrinam dictionemque exacte composita*. Trai. ad Rhen. 1797. et Donker Curtius, *Disf. de Apocalypsi ab indole, doctrina et scribendi genere Iohannis Apostoli non abhorrente*, ibid. 1799.) Est autem ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ex plurimorum sententia, doctrina Iesu. Ita illud interpretantur inter alios Grotius ad sect. 51. Anonymus in Eichh. *Bibl. laud.* Vol. VII. p. 1004. 1006. et Paulus, in *Comm.* ad h. l. Cui interpretationi favore videtur metaphoræ usus apud Scriptores Indicos, qui doctrinam dicere solent panem, docente Lightfooto, in *Hor. Hebr.* ad h. l. At praeferenda tamen videtur eorum opinio, qui voce ὁ ἄρτος universe intelligi volunt quod-

vis bonum, quod Servator noster hominibus praebiturus erat. Vid. Titmannus, in *Comm.* ad sect. 35. p. 254 seqq. Quodnam autem bonum hoc nominatim loco intelligendum sit, ipse Iesus deinceps declarat: καὶ ὁ ἄρτος δὲ (m), ὃν ἐγὼ δώσω, ἢ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω (n) ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, et sect. 53. εἰδὲν μὴ φάγητε τὴν σὰρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

Quibus verbis mihi quidem persuasum est, Iesum mortem suam violentam praesignificasse. Etenim formulae istae: *edere carnem*, vel *corpus* (σὰρξ enim, ut Hebr. $\text{אֲכַל$ saepius dici pro *σώμα*, notum est,) et *bibere sanguinem*, necessario ponunt et involvunt corporis et sanguinis seiunctionem, eamque violentam. Deinde dicit Iesus, se carnem illam *daturum* esse, δώσω. ex quo sequitur, illum tunc temporis nondum dedisse corpus suum edendum. Praeterea verbum *δίδουαι* saepissime ab Iesu et de eo ita usurpatur, ut ista *in mortem tradendi* significatio

CO

(m) Καὶ δὲ. Haec dicendi formula consueta Iesu et Iohanni est. Vid. Stronckii, *Disf.* laud. p. 241. Videtur mihi plane respondere nostro *en nu*.

(n) Verba ἢ ἐγὼ δώσω, in nonnullis codd. et a Patribus quibusdam Ecclesiae, omittuntur. Potuerunt et facile omitti ob praecedentia similia: ἢ ἐγὼ δώσω.

cogitatione addenda sit: quod et nostro in loco faciendum esse putem. Vid. C. C. Flatt, *Disquis.* laud. inserta in Süsskindii *Mag.* P. XII. p. 3 sqq. et loca a Schleusnero allata in *Lex.* ad voc. n. 3, qui tamen cum aliis huc referendum esse negat Ioh. III: 16. ubi ἔδωκε idem esse putat cum ἀπεσάλκεν, 1 Ioh. IV: 9. Atque ita et Stronckius, *Disf.* laud. p. 32. non immerito ex huius loci collatione illud effici dicit. Anadvertas tamen velim, haec loca non plane similia esse. Illud enim ἀπεσάλκεν in 1 Ioh. ep. non nude ponitur, sed addito εἰς τὸν κόσμον. Ita et in Ioh. III: 16. verbo ἔδωκεν addendum fuisset αὐτῷ nempe κόσμῳ. Vid. et Kuinoelius ad h. l. Deinde me retinent, quae modo, sect. 14. Servator dixerat de ὑψώσει sua. Vid. ipse Stronckius, l. l. Denique, si ἔδωκε sumatur pro παρέδωκε, magis etiam convenit cum dicentis consilio, et augetur orationis vis. Iesus enim, vel si mavis, Iohannes, (alii enim huius, alii illius verba esse putant:) in eo est, ut stupendum Dei amorem erga mundum praedicet. Cuius amoris excellentia cum in eo praesertim conspicua foret, (aut, si Iohanni haec verba tribuas, fuerat,) quod filium suum morti traditurus esset, (aut tradidisset,) hanc imprimis, puto, Iesu aut Iohanni ante oculos versatam fuisse. Porro ex eo, quod corpus suum se daturum esse Iesus dicat,

Ἐπὲρ τῆς τοῦ κδομου ζωῆς, nostra sententia videtur confirmari. Haec duntaxat optime conveniunt cum universa N. F. doctrina, si Iesu dictum, de carne sua edenda, et sanguine suo bibendo, explicaveris de violenta eius morte. Solet enim fere salutaris ille effectus, ζῶν illa, in N. F. Servatoris nostri morti adscribi. Conf. not. ad Ioh. III: 14. pag. 30. Tandem vulgaris nostri loci interpretatio cum rerum adiunctis, quae praecesserant, optime congruit, et cum consueta Iesu agendi ratione bene convenit. Scilicet, viso stupendo illo, quod Iesus ediderat, miraculo, universus populus tantam raptus fuerat in admirationem, ut omnes uno ore dicerent: *hic vere est Propheta ille venturus*, s. 14. Iam illud putabant adesse tempus, quo regnum suum Messias conditurus, et, ceteris omnibus debellatis et subactis gentibus, suum populum ad summum honoris dignitatisque gradum evecturus erat. Non potest dici satis, quantum laetissimi huius temporis desiderium eorum animis infixum haeserit; quin eo usque iam illud proceserat, ut regem eum creare, et ad regiam dignitatem eum vi evehere vellent, sect. 15. Cui perversae eorum de Messia opinioni tecte quidem et prudenter, at contradicendum tamen erat. Primum igitur secessit Iesus solus in montem, sect. 15. Haudquam enim sapienter egisset, si incitatae et tumultuosae huic turbae mox oblocutus fuisset.

Cum

Cum vero paulo post iidem ad eum redissent homines, sedatis iam eorum animis, Servator noster eos ita docet, atque ita suam instituit orationem, ut perversae isti opinioni tecte contradicat. Loquitur enim de carne sua edenda, et sanguine suo bibendo. Quae si de violenta Iesu morte dicta sumantur, dicentis consilio et rerum adiunctis optime respondent; nec potuit melius perversae isti Iudaeorum opinioni contradici, Conf. et Tittmannus, in *Comm.* p. 272. et 273. Et haec consueta Iesu agendi ratio erat, ut non tantum perversas de dignitate sua regia opiniones deprimeret, iisque contradiceret, sed etiam, ut mortis suae mentionem faceret. Locus hac in re nostro plane similis habetur apud Matthaeum, c. XX: 20-28. Ut enim illic vidua Zebedaei eiusque filii, ita et hinc populus perversas de regia Messiae dignitate opiniones fovet; ut illic, ita et hinc perversis his opinionibus Servator contradicit, perperationum suarum, et violentae mortis mentionem faciens. Vid. et disp. ad illum l. Denique vulgaris nostri loci interpretatio probatur etiam consueta Iesu dicendi ratione. Eadem enim Servator noster figuratâ loquendi ratione usus est, in S. coena instituenda, ad mortem suam violentam indicandam, Matth. XXVI: 26-28. coli. Luc. XXII: 19, 20. ubi panem τὸ σῶμα (i. q. σὰρξ) suum dicit, τὸ δίδμενον, quod morti traditur, et τὸ αἷμα suum Apostolis dat bibendum. Quamquam enim,

nostro in loco, ad S. illum ritum, respici negamus, (vid. Kuinoelius, ad n. 1. et auctt. ab eo laudd., quibus add. Iac. Cappellus, in *Bibl. Crit.* et Tittmannus, in *Comm.* p. 276.) ex eo tamen effici potest, Iesum saepius eadem, quo nostro loco, ratione de violenta sua morte locutum fuisse. **Omni** enim dubitationem superat opinio, qua Iesum ibi violentam suam mortem indicasse statuatur.

Superest, ut perversas nonnullorum opiniones refutemus.

Ac primum quidem de Wette, in *Comm.* laud. p. 90. n. 198. concedit, potuisse Iesum in hac oratione, seriori tempore habita, mortem suam praesignificare, et omnino significasse: hanc autem praedictionem haberi putat in verbis, sect. 62. relatis; quae vero praecedunt, de sanguine bibendo et carne edenda, ea falso ab Evangelista ad mortem Iesu Christi tracta esse, persuasum habet. Verum haec posterior sententia arbitraria est, et ipsa dictorum Iesu indoles ei repugnat; nec potest vaticinatio de morte Iesu quaeri in verbis, sect. 62. relatis: haec enim eius in coelum adscensum spectant. Quod vero ad prius attinet, potuisse Iesum in hac oratione, quippe quae seriori tempore habita sit, mortem suam praesignificare, animadvertendum est, hanc Iesum habuisse orationem ante secundum ab ineunte suo munere Paschatis festum; conf. sect. 4. atque adeo eum satis mature, annum,

cer

certe antequam necatus fuerit, hanc edidisse vaticinationem.

Reiicienda etiam Pauli opinio est, qui, in *Comm.* ad I. p. 354. prius sect. 51. membrum ad spiritum Iesu divinum, posterius ad corpus, quod non ut spiritus eius e coelo erat, et ad Iesum hominem hac in terra degentem, referendum esse putat, atque ita locum interpretatur:

„ ego, quoad e coelo descendi, (i. e. quoad
 „ spiritum meum, qui e coelo venit) vere ci-
 „ bus sum. Qui ita me vescitur (spiritum me-
 „ um, eiusque de voluntate Dei doctrinam re-
 „ cipit) vera et aeterna fruitur vita. Sed et
 „ caro mea (i. e. terrestris etiam vita mea, il-
 „ lud etiam, quod, cum homo fierem, demum
 „ factus sum) cibis est hominibus ad vitam,
 „ quem dare volo. (omnis etiam mea agendi
 „ ratio humana ab hominibus in suum commo-
 „ dum accipienda est, et adhibenda.)” Itaque
 Φαγεῖν τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πι-
 εῖν αὐτοῦ τὸ αἷμα, ex eius sententia, significat:
Iesu homine frui, quandoquidem etiam Rabbi-
 nis *caro et sanguis* saepe dicuntur pro *homine*.
 At vero haec Pauli sententia contorta est et
 falsa. Ista enim distinctio, quam facit inter Ie-
 sum τὸν καταβάντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, et Iesum hac
 in terra degentem, perversâ nititur interpretatio-
 ne formulae καὶ δὲ, quae non significat, quod
 Paulus vult (p. 354.) *und aber auch*, sed,
 ut supra iam diximus, *en nu*, ut adeo verba καὶ ὁ

ἄρτος δὲ κ. τ. λ. non oppositionem, sed explanationem contineant eorum, quae praecedant: cibum illum, de quo dixerat, iam carnem suam esse affirmat Iesus. Praeterea obstat isti interpretationi futurum δώσω, quod Paulus quidem et ad praesens et ad futurum tempus refert: quo iure, ipse viderit. Conf. C. C. Flatt, ap. Kuinoel, ad l. Nec solet porro ita distinguere et separari Iesus Christus ὁ καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, a Iesu hac in terra versante, ut recte idem Flattius, ibid. observat. Denique si vera esset Pauli interpretatio, Servator noster, de re non obscura, cuius et occultandae nulla causa erat, perobscure locutus fuisset, atque imprudenter offendisset et irritasset Iudaeos, nulla tamen causa ad id inductus. Vid. Flatt, l. l.

Nec placet mihi interpretatio cuiusdam *Anonymi*, in Eichh. *Bibl.* laud. l. l. p. 1004-1006, qui voce ὁ ἄρτος universe *doctrinam* significari putat, et voce ἡ σάρξ *doctrinam de violenta Iesu morte* intelligi vult, ut adeo verborum Iesu sensus, remota Allegoria, huc redeat: „ ego „ Doctor sum a Deo misus; qui se institui a „ me curat, is fundamentum iacit felicitatis „ sempiternae. Et ipsa doctrina de morte mea, „ quam in mundi commodum subibo, pertinet „ ad hanc institutionem”. Quae interpretatio si vel admittatur, habetur tamen hic vaticinatio

tio Iesu, de violenta sua morte; sed repugnat ei simplicitas, et contorta est. Conf. porro Tittmannus, in *Comm.* ad n. 1.

Quae cum ita sint constat, Servatorem nostrum et hoc loco violentam suam mortem praesignificasse. Recte igitur Kuinoelius verborum Iesu sensum huc fere redire dicit: „, ceteris quoque ego animis vestris cibum et nutrimentum praebebo, quatenus moriar, necem meam in usum vestrum convertite”.

Caeterum nimium hoc in loco quaerere mihi videtur van Herwerden, cum, in *Comm. in Ioh.* Vol. III. p. 100. et Iesu in vitam reditum hic indicari putet. Vult autem illud effici ex eo, quod Iesus carnem suam daturus erat *edendam*. Quod facere minime potuisset, si mortuus mansisset.

Ioh. VI: 70. coll. s. 64 et 71.

Non tantum ab inimicis suis dolore se affectum iri, Servator noster praesignificavit, sed ab iis etiam, qui familiari eius consuetudine fruebantur, ipsique coniunctissimi erant. Quod non satis dici potest, quantam eum tristitia, quantoque dolore affecerit. Si quid igitur, certe et hoc ad perpesiones eius referendum est. Itaque cum et vaticinationes Iesu de perpesionibus suis vindicemus, de iis etiam, cum nobis occurrant,

vaticinationibus agemus, quas de Iuda proditore, de omnium discipulorum offensione et de Petri abnegatione, optimus Magister edidit.

Itaque nunc videndum nobis est de Iesu dicto, Ioh. VI: 70. num vaticinationem contineat de Iudae prodicione, an minus.

Auditis iis, quae Servator, de carne sua edenda et sanguine suo bibendo, disputaverat, f. 51 sqq. multi ex eius discipulis, qui cibi capiendi et honorum capesendorum causa huc usque ei adhaeserant, omni sua spe et expectatione abiectos se videntes, ab eius latere discedebant. Iesus autem, iam ab initio (o), ut ait Iohannes, sciebat, quinam non credituri essent, et quis ipsum esset proditurus, nempe Iudas Iscariotes. Hic tamen a Iesu non discedit, sed cum caeteris Apostolis apud magistrum manet, atque, ut olim, ita et nunc arcetissimo cum eo coniunctus videtur vinculo. Quod cum Servator videret, duodecim interrogabat Apostolos: *nonne et vos abire vultis?* Mox Petrus, nihil mali suspicatus, animo, ut erat, fervido, at sincero et amico erga optimum magistrum, pro
om-

(o) Illud ἀπ' ἀρχῆς haud explicandum est, cum Ruinoelio, de *initio muneris Iesu publici*, ex c. II. 24 sqq. sed de *eo tempore, ex quo illi sectari cum coeperant*, ut illud interpretantur Grotius et Tittmannus, ad I. Ita et illud ἀπ' ἀρχῆς occurrit Luc. I: 2.

omnibus ita respondet: „ Domine! ad quemnam
 „ abiremus? aeternae verba vitae tu habes. Et
 „ nos credidimus et agnovimus, te esse Chris-
 „ tum, filium Dei” (p) Iesus vero, qui, sin-
 gulorum animos perspicuens, bene noverat,
 haec de caeteris omnibus dici non posse: *non-
 ne, inquit, vos duodecim elegi, και εξ υμων εις
 διαβολος εστιν.* Ad quae Iesu verba Iohannes, in-
 terpretationis causa, haec addit: *ελεγε δε τον
 Ιουδαν Σιμωνος Ισκαριωτην* (q) *ουτος γαρ ημελ-
 λεν αυτου παραδιδοναι, εις ων εκ των δωδεκα.*
 Atque haec quidem Iohannis interpretatio si
 vera habeatur, nullus dubitandi locus erit, quin
 Servator noster hic praesignificaverit, se a Iuda
 suis traditum iri inimicis. At displicet ea Pau-
 lo, aliam verborum Iesu interpretationem dan-
 ti, quae num admitti possit, videamus.

Haec igitur fere eius sententia est: de Iudae
 prodicione Iesus nec cogitavit, neque eam prae-
 dixit; sed alia de causa diabolus eum vocavit.
 De Iudae prodicione haec Iesu verba nemo in-
 telligat, nisi qui neget, laudandum esse qui homi-
 ni

(p) Pro Χριστος, ο υιος του Θεου του ζωντος, Gries-
 badius in textum suscepit minus consuetum *εγος
 του Θεου*, probante Kuinoelio, dubitante et in al-
 teram sententiam inclinante Titmanno.

(q) Nonnulli Codd. et versiones habent *ισκαριωτου*,
 quam lectionem Kuinoelius praefert; Griesba-
 chius tamen vulgatam retinet.

ni emendando operam det, prae eo, qui futurum eius crimen praesciat et praesignificet, nec tamen, dum tempus est, impediatur. Causa, qua Iudas Iesum tradiderit, probabiliter haec fuit, quod eum, omnia ab hominum persuasione expectantem, nullumque rerum potiundi consilium ineuntem, ad regiam dignitatem suscipiendam allicere vellet et cogere, atque ita et Iesu et sibi bene consulere. Quod cum ita sit, nostro in loco coniecturam facere licet, Iudae indoli et in prodendo Iesu consilio optime congruentem. Scilicet, cum in hoc ipso capite, s. 14. et 15. legamus, populum voluisse regem creare Iesum, veri admodum est simile, Iudam hanc arripuisse occasionem populum adhortandi et instigandi, ut suum persequerentur propositum, Iesumque ad regiam eveherent dignitatem. Hoc Servatorem e quoquam forte audivisse, atque hanc ob causam graviter Iudam increpasse et diabolum vocasse.

Quod ad obiectionem attinet, quam contra Iohannis interpretationem Paulus movet, eum melius agere, qui homini emendando operam dat, quam qui crimen eius praescit et praesignificat, nec, dum tempus est, impediatur, haec animadvertimus: haud oportebat Iesum vi facta impedire Iudae proditorem. Gaudebat enim Iudas libere agendi facultate. Neminem nec Deus, nec Iesus cogit, ut a malefactis abstineat. Et quae tandem Iudae virtus, quae eius

pie-

pietas fuisset, si occasione destitutus fuisset, nefandum illud propositum exsequendi? Nec dicit Iesus: *tu, Iuda! me inimicis meis trades*, sed indefinite: *unus*, inquit, *vestrum diabolus est*. Quo quidem dicto unusquisque eorum incitari poterat, ut se ipse exploraret. Etenim haud puto, Iudam iam tum nefandum illud scelus fovisse; sed eâ erat indole, quâ, nisi sibi caveret, ad optimum Magistrum prodendum duceretur. Vid. v. Herwerden, *Comm.* Vol. III, p. 154.

Quod ad ipsam nostri loci, quam Paulus proposuit, interpretationem attinet, ea mihi quidem haud admittenda esse videtur, quippe quae, *et non probato*, ne dicam falso, nititur fundamento, *et in se spectata haud probabilis est*.

Et fundamentum quidem Paulinae opinionis in eo situm est, quod cum aliis putet, hoc Iudam habuisse consilium in Iesu prodendo, ut hic ad regiam eveheretur dignitatem; dicendus igitur esset malefactum perpetrasse, ut bonum inde, et in Iesum et in se ipsum redundaret, atque adeo pia fraude egisse. Vid. eius *Comm.* III, p. 499. sqq. (r)

Cui (r) Eandem sententiam iam proposuit Macknight, in *Harm.* Tom. III, p. 359-364. Dubius haerët Kuinoelius. Qui de Iudae in prodendo Iesu consilio scripserunt, laudatos vide ap. Kuinoelium, ad Matth. XXVI: 16. quibus in altera ed. addidit Krummacherum, *über den geist, und die form der Ev. Gesch.* p. 296 sqq. (ed. belgicae, p. 348. sqq.) Goldhornium, in Tzschirneri *Memorab.*

Part.

Cui tamen opinioni, et Iudae indoles eiusque agendi ratio, et Servatoris nostri in eum dicta quam maxime repugnant.

Detestanda Iudas habendi cupiditate ducebatur, quae tanta erat, ut ad furtum eum traheret, et ad eiusmodi quidem furtum, quo nihil potest excogitari abiectius, nihil turpius. *Πίζα* enim πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ Φιλαργυρία, ut ait Paulus, 1 Tim. VI: 10. Haec Iudae habendi cupiditas, Iesum certe fugere non potuit, quamquam simulandi artem Iudas adeo callebat, ut caeteris discipulis visus fuerit maximam pauperum curam habere, eosque deceperit omnes. Vid. Ioh. XII: 5. coll. Matth. XXVI: 8, 9. quibus e locis patet, ceteros discipulos, nihil mali suspicatos, cum Iuda consensisse in eo, quod diceret, unguentum a Maria in Iesu pedes effusum vendendum fuisse, et argentum pauperibus dandum. At vero iste ita locutus fuerat, quoniam fur erat, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βελλόμενα ἐβάσταζεν, i. e. interprete Bynaeo, auferebat. Vid. eius de morte I. C. l. I. c. 3. p. 291 - 296. Quae cum Iudae indoles esset, eaque Magistro perspecta, neque Iesus tanto Iudam prosequi potuit amore, quanto caeteros prosequabatur discipulos, neque Iudas eo flagrare potuit erga Magistrum amore, quo cae-

Part. II. p. 135. sqq. Lechten, de culpa Iudae, Argentor. 1813. 8.

caeteri flagrabant discipuli. Quotiescunque Iesu sermonibus aliquid inerat, quod Iudae indoli et moribus posset accommodari, hic se tangi putabat, atque illud ἄφες αὐτῶν, (Ioh. XII: 7.) ei videbatur furti sui reprehensio: qui enim sceleris sibi conscius est, facile omnia in se suumque crimen dicta putat. Itaque animum eius occuparunt ira et odium, mox accessit vindictae studium, cui quantocius satisfaciendum erat. Cum vero Iesus saepius iam de perpesionibus suis, de suâ morte, et de τῷ ἔνταφιασμῷ suo locutus fuerat, dixeratque ἐμὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ut adeo Iudas omnem honorum rerumque terrestrium expectationem vanam et frustratam videret, nihilque amplius sibi ex eius consortio sperandum esse intelligeret, nefandum capit consilium Magistrum prodendi suum, ut ita, et suae habendi cupiditati, et suo vindictae studio, satisfaceret. Vid. omnino F. A. Krummacher, l. l. §. 149. p. 354. sqq. ed. Belg.

Neque est, quod, cum Paulo, *Comm.* l. l. p. 501 et 502. dicamus, ipsam parvam pecuniae summam, quam Iudas a sacerdotibus accepturus erat, probare, eum Magistrum suum non tradidisse, prodendi voluntate, cum vel furando quaestum facere potuisset multo maiorem. Etenim non tantum suae habendi cupiditati, sed et dolori suo satisfiebat, istique quaestui brevi finem impositum iri videbat. Conf. potro Krummacher, l. l. §. 151. p. 360. sqq.

Ut

Ut adeo haudquaquam necesse sit, cum nonnullis, referente *Kuinoelio* ad *Matth. XXVI: 15.* statuere, *synedros* dedisse *Iudae* tunc temporis triginta *scelos*, simul vero etiam maiorem pecuniae summam ei promississe.

Deinde ista *Iudae* indoles omnisque eius in tradendo *Iesu* agendi ratio, a *Pauli* et eorum, qui cum eo faciunt, opinione, quam maxime abhorret. Qui enim ea est indole, ut eiusmodi furtum committat, is, ut recte ait *Krummacher*, l. l. p. 349. sese humo extollere non potest ad tale consilium capiendum, quale illi *Iudae* adscribunt, nec tanta animi magnitudine et fortitudine potest gaudere, quanta, ex eorum sententia, *Iudae* tribuenda est. Praeterea quare tum sacerdotibus promisit, se absque ulla seditione *Iesum* traditurum esse, *Luc. XXII: 6.*? Quare tam impudenter, *κυνὸς ἔμματος ἔχων* *Iesum* capientibus dicit: *κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε* (in aliis *ἀπάγετε*) *ἀσφαλῶς*, *Marc. XIV: 44.*? Neque enim videtur haec ludibrii causa dixisse, ut putat *Kuinoelius*, ad h. l. et ad *Matth. XXVI. 16.* Quare tum noctu eum tradidit, dormientibus omnibus, atque ita promissione stetit? Quidni etiam populum, qui tamen *Iesum* regem crearet, (vid. *Krummacher*, l. l. p. 350.) aut nonnullos certe *Iesu* amicos, suo de consilio certiores reddidit? Quidni insidias collocavit, ut in *Iesum* capientes statim invaderent, eumque ad regiam dignitatem

eveherent? Neque dicas cum Paulo, I. I. p. 502. Iudam eiusmodi res secum non cogitasse. Ita enim, quem in consilio ineundo prudentissimum fingis, eundem in exsequendo imprudentissimum facis omnium.

Porro si Iudae illud, quod Paulus ei adscribit, consilium fuisset, dubito, an tanto deinceps dolore, tantaque desperatione affectus fuisset. Certe non exclamasset: ἡμαρτον, παραδούς αἷμα ἀθῶον. Etenim conscius tum quidem sibi erat fraudis, at piae, volueratque malum, at voluerat, ut non tantum in se, sed et in Iesum, inde maximum redundaret bonum.

Denique si conferas, quid de eo dixerit optimus Magister, si videas vehementem illam animi Iesu commotionem, proditorem indicantis, atque audias ista: ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. (Ioh. XIII: 21.) οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. (Matth. XXVI: 24.) Ἰούδα, Φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδωσ; (Luc. XXII: 48) si Magister tum demum, cum abierat Iudas, blando illo τεκνίων nomine discipulos alloquatur, profitearis necesse est, maius fuisse Iudae crimen, a Servatore certe maius illud habitum esse, quam ut Paulo aliisque videtur. Et profecto, si Iudas, tradendo Iesu, ad regiam dignitatem cum evehere, atque ita et Iesu et sibi ipsi bene consulere voluisset, hoc suum con-

filium Iesu indicaturus fuisset, auditis duris istis, quae in ipsum Magister dicebat, verbis. Etenim, si vel populus hac occasione Iesum regem crearet, nihil tamen boni sibi sperare Iudas potuisset, cum Magistrum suum tam abiecte de se sentientem videret, et loquentem audiret.

Quod autem ad ipsam, quam isti opinioni Paulus superstruxit, coniecturam de nostro loco attinet, haec, quamquam ingenii laude non privanda, mihi tamen haud probabilis videtur. Etenim, ea admisa, una coniectura alteri superstruitur: Iudas populum incitasse dicitur, ut Iesum regem crearet; hoc e quoque forte audivisse censetur Iesus, atque iccirco eum appellasse Diabolum: de quibus tamen omnibus nihil apud Iohannem invenias. Deinde minime is recte agere mihi videtur, qui remotiorem causam quaerit, cum propior adsit; adest autem hic in eo, quod, cum multi Iesu oratione offensi, ab eius latere discederent, Iudas tamen apud eum maneret. Quo viso Iesus duodecim discipulis: „vos quidem,” inquit, „omnes a me electi „estis perpetui comites mihi que adhaeretis; „at unus tamen vestrum diabolus est.” Porro si sumas, Iudam populum incitasse, ut Iesum ad regiam dignitatem eveheret, quidni in erroris criminisve societatem venisse dicas caeteros discipulos, qui, aequae ac Iudas, regni terrestri spem fovebant? At vero quaenam tum causa est, quare Iesus non omnes, sed unum tantum Iudam,

vocaverit diabolum? Tandem, si Iesus nihil aliud cogitasse, nihilque aliud significasse censendus sit quam quod Paul o videtur, equidem nullam video causam, quare tam vehementer in Iudam animadverterit eumque horrendo isto diaboli nomine appellaverit. Quae quidem severitas quam fuerit aliena a Christi animo, docere nos potest quod narratur a Matthaeo, XX: 21. coll. Marc. X: 37. Scilicet Iohannis et Iacobi mater, comitantibus filiis, Iesum adit, ab eoque petit, ut, rerum positus, filios suos summis condonet honoribus. Quid igitur Iesus? num respondet: „ vos diaboli estis? ” Minime vero. „ Nescitis, ” inquit „ quid cupiatis ”! Fateor, Iohannem et Iacobum, praecunte matre, a Iesu honores petiisse, cum Iudas populum incitasse censeatur, ut Iesum regem crearet. Sed ex eodem tamen fonte, et illorum, et huius agendi ratio proflebat; idem et hunc et illos tenebat error de regno Messiano, eratque adeo, ut illorum, ita et huius, ingenii tantum vitium, non voluntatis. Itaque, cum Magister Iudam tam graviter increpaverit, probabile omnino est, eum longe maius crimen inuisse. Quod cuiusmodi sit, Iohannes docet, cui quo minus fidem habeamus, nihil profecto impedit. Denique, assumpta Pauli sententia, nulla videtur esse causa, quare Iesus Iudam non nominatim appellaverit, quae tamen sponte se nobis offert, si de prodicione Iudae illud: *unus vestrum diabolus est*, intelligamus. Quodsi enim

Ie-

Iesus perversum illud Iudae consilium, quo regem eum a populo creati voluerat, indicare voluisset, non adeo fuisset eum offensurus, si aperte rem indicasset et Iudam nominatim appellasset; nunc vero imprudenter et contra consuetam suam agendi rationem acturus, eumque graviter offensurus fuisset.

Matth. IX: 15.

coll. Marc. II: 20. et Luc. V: 35.

Iohannis discipuli, referente Matthaeo, vel, Legisperiti et Pharisei, quod Lucas habet, vel utrique, monente Marco, (pro vulg. enim καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων, legendum videtur: καὶ οἱ Φαρισαῖοι. vid. Griesb.) Iesum adeunt, atque ex eo quaerunt, quidni eius discipuli, aequae ac Pharisei et Iohannis discipuli, ieiunia agant. Scilicet hi eo ipso tempore videntur ieiunia egisse, a quibus vero Iesu discipuli abstinebant. Vid. Schurtius, in *Ann. S.* Vol. II. p. 43. sq. et Ven. v. Willes, *Disf. laud.* p. 43. seqq. Ad illorum quaestionem ita respondet Iesus: *qui nuptias celebrant, possuntne ieiunia agere et dolere, quamdiu sponsus iis adest? Per omne tempus,* (ut Marcus addit) *quod secum sponsum habent, non possunt ieiunare. At venient dies, quando sponsus ab iis auferatur, tum, vel, ut Marcus habet, eo die* (legendum enim ibi est, monente Griesb.

Griesb. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, pro vulg. ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, quae lectio ex praeced. et ex Luca oriunda videtur) *ieiunabunt*. Itaque temporibus consulendum erat. Quamdiu ipse, sponsus, cum discipulis suis, sponsi sociis et amicis (se enim cum sponso comparat, praeeunte Iohanne Baptista, Ioh. III: 29. et discipulos suos cum sponsi amicis, eius nuptias celebrantibus,) verfabatur, his non ieiunandum, non dolendum, sed laete vivendum erat; venturum enim tempus erat, quo iustam haberent ieiunandi et dolendi causam, eo nempe die, quo ipse ab iis ablatu foret. Quamvis igitur hoc indefinite dictum sit, nullus tamen dubito, quin Servator eo mortem suam violentam significaverit.

Caeterum nihil magis improbabile dici potest, quam quod Paulus coniecit, scripsisse Marcum ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ut significaret, ipso Iesu *mortis die* ieiunandum esse, Lucam vero plurali numero ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, spectasse morem, quo primi Christiani, Iesu mortem celebrantes, per quadraginta horas ieiunia agebant. Vid. eius *Comm.* Vol. I. p. 557.

Matth. XII: 39, 40.

coll. Luc. XI: 30, 32.

Ad Servatorem nonnulli adducebant quemdam, a daemone vexatum: quem cum sanasset Iesus, magna, quae adstabat, hominum turba in admirationem rapiebatur. Sed aderant et Pharisaei, qui miraculum, a Iesu patratum, diabolo adscribendum esse dictabant. Quod cum Iesus intelligeret, graviter in eos animadvertebat, adeo ut vel γεννήματα ἔχιδυῶν eos diceret, sect. 34. Itaque hi, ut auctoritatem suam tueantur, blanda quidem voce, at pessimo consilio, signum ab Iesu petunt, quo suam ipsis probaret auctoritatem. Iesus vero, valde indignatus, γενεὰ, inquit, πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ (s) καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, sect. 39. Sicut Jonas signum fuerat Ninevitis, ita et Iesus signum foret Iudaeis, Luc. XI: 30. Quod quomodo intelligen-

gen.

(s) Ἐπιζητεῖ idem est. quod ζητεῖ, ut manifestum est ex Marc. VIII: 11. coll. f. 12. ubi ζητεῖν et ἐπιζητεῖν inter se permutantur, et, pro ἐπιζητεῖ, f. 12. in nonnullis codd. male exhibetur ζητεῖ. Solent enim librarii verba composita mutare in simplicia, quod docet Fischerus, in *Prolus. de vitiis Lexicorum*, p. 551 seq.

gendum fit, ipse Servator nos docet. Haec enim apud Matthaeum addit, Γ. 40. ὡς περ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Haec igitur Ionam inter et Iesum intercessura erat convenientia. Hic per tres dies et noctes in sepulcro mansurus erat: hoc σημεῖον Iudaeis datum iri Servator noster affirmat. Quod cum ita sit, manifestum est, eum hoc dicto mortem suam et in vitam reditum praesignificasse. Et favet huic interpretationi orationis contextus. Etenim Pharisei iam consilium inierant de Iesu interficiendo, sect. 14. Quod cum Iesus sciret, sect. 15. abiit et sanatis a se hominibus silentium imposuit. Mortis igitur imago eum subierat. Quae cum ei ante oculos versaretur, verisimillimum est, eum, de morte sua et de lacto, qui eam secuturus erat, in vitam reditu, locutum fuisse: atque ita probabilis eorum videtur sententia, qui Servatorem nostro in loco mortem suam et in vitam reditum significasse statuunt. Quam sententiam confirmat etiam consueta Iesu agendi ratio. Solebat enim fere, cum Iudaei signum ab eo edi vellent mirificum, ad mortem suam et in vitam reditum provocare. Vid. Ioh. II: 19. et not. ad illum l. p. 13 sq. ibique all. Borgerus.

At negant tamen hanc Servatoris dicti interpretationem *Anon.* in Eichh. *Bibl.* l. l. p. 1011 seq.

seq. Eckermannus, in *Theol. Beytr.* Vol. V. P. II. p. 26 seqq. (ref. Storrio, in *Flattii Mag.* P. IV. p. 191. et Kuinoelio, in *Comm.* ad n. l. ed. altera, in qua longe accuratius, quam in priori, hunc locum tractavit,) et in *Ausführlicher Erklärung aller dunklen Stellen des N. T.* Vol. I. p. 90, 91. item Paulus, in *Meletematibus ad historiam dogmatis de resurrectione mortuorum*, p. 19. ad quae provocat in *N. Theol. Journ.* Vol. IX. p. 396. et in *Comm.* ad l. p. 134 seqq. Scilicet hi putant, τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ intelligendum esse de eius doctrina, qua gravissimas Ninevitis annuntiavit poenas. Itaque τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ idem dicendum esset cum τῷ κηρύγματι eius, atque in hoc κηρύγματι eius signum quaerendum foret. (†) Ad istud enim, inquit, σημεῖον, se per tres dies et noctes in piscis ventre commoratum fuisse, Ionas haud provocavit apud Ninevitas, neque historia docet, iis illud notum fuisse: et, si vel notum iis fuerit, ex ipsius forte Ionae narratione illud perceperunt, de cuius tamen veritate qui potuit illis persuasum esse? Ut igitur suam sapientiam Salomo, ita et Ionas doctrina sua, ostendit

(†) Ita et Eberhardus contendit, signum Ionae nihil aliud esse, quam *munus Praeconis*, quo Ionas apud Ninevenses functus sit, docente cl. Borgeo, in disp. contra Eberhardum, in *Soc. Teyl. Opp.* p. 167. not. t.

dit, quis esset; utque Ninevitae Ionam pro divino habuere legato, non nisi doctrina eius ad id inducti, ita et Iesum agnoscere Iudaeos oportuit.

At vero quâ potuit ista de Nineves interitu comminatio Ninevitis signum esse auctoritatis divinae, qua Ionas polleret? Comminationis eventus, urbis interitus, non ipsa comminatio, signum esse potuit Ninevitis. Quid? quod ex ea argumentum ducere potuissent Ninevitae, contra divinam Ionae legationem. Quamquam enim hic definite annunciaverat, post quadraginta dies totam eversum iri Nineven, (vid. Ion. III: 4. et conf. Ionae dolor c. IV.) haec tamen incolumis, salvaque stetit. Persuasum autem de ea fuit Ninevitis ex eo, quod Ionae in mari evenerat, quodque, *vel* ex ipso Iona audiverant, *vel* a navitis acceperant, quibus totam rem Ionas indicaverat. (Ion. I: 10.) Hi certe benevoli et probi fuisse videntur ex eo, quod Ionae vitam servare cuperent. (c. I: 13.) Unius autem hominis vitam servare cupientes, quidni voluerint, tot hominum millibus prodesse sua admonitione? At si prius tamen veri videtur similis, (Conf. Storrius, in *Flattii Mag.* P. IV. p. 195 seq. n. 30. et *Anon.* in libro *Kritik des Kommentar's von Dr. Paulus*, p. 79.) non est, quod dicas: at ipsi Ionae, quae sibi evenerant, commemoranti, quâ tandem fidem habere possent Ninevitae? Quodsi enim neges, eos et e navitis rem percepisse, longe tamen

men probalius est, Ninevitis, audientibus Ionam mirificam suam servationem narrantem, de divina eius legatione persuasum fuisse, quam eos, sola audita comminatione, ad credendum fuisse inductos. Conf. *libellus Criticus* modo laud. p. 77, 79 et 80. Deinde, assumpta ista Eckermanni aliorumque sententia, nulla excogitari causa possit, quare Iesus in Salomonis exemplo nullam σημειου faciat mentionem: momente eodem *Critico*, p. 79. Omnis porro comparisonis vis tum perit. Similitudo enim, quae Ionam inter et Iesum intercedit, si quaerenda sit in Ionae comminatione et in universa Iesu doctrina, quod Eckermannus et Paulus velle videntur, nulla profecto erit; si vero eam, cum *Anon.* in Eichh. *Bibl.* l. l. in eo sitam putes, quod, ut Ionas Ninevae, ita Iesus Hierosolymis, interitum comminatus fuerit, quaedam similitudo adesce videtur. At, quidni, hoc sumpto, eo ipso tempore, quo τοῦ σημειου Ἰωνᾶ mentionem faceret Servator, quidni eo ipso tempore, non vero postea, nec nisi discipulis suis, interitum Hierosolymis comminatus fuit? Si denique τὸ σημεῖον Ionae idem sit, quod τὸ κήρυγμα eius, unde quaeso Lucas haec disiunxit, interposito reginae, Salomonis sapientiam audientis, exemplo c. XI: 31? Ut adeo neque Lucas putasse videatur τὸ σημεῖον Ionae de τῷ κήρυγματι eius intelligendum esse, et lectores sponte in hanc ducantur opinionem, aliud esse

τὸ σημεῖον Ionae, aliud τὸ κήρυγμα eius. Sed quid plura? Ipse Iesus verborum suorum interpretem agit apud Matthaeum, sect. 40. ita ut nullus dubitandi locus sit, quin mortem suam et in vitam reditum hîc praesignificaverit.

Quod cum videant ii, contra quos nobis disputandum est, mox Criticos audaciores agunt, et hanc sectionem a Iesu profectam negant. Cuius quidem coniecturae nullum est in codicibus mss. aliisque documentis externis praefidum; neque enim in tota hac sectione datur lectionis varietas, nisi quod nonnulli codd. et Patres, q. d. ecclesiae, ante δ' οὐδὲ τ. ἀ. addant κλ. Itaque ad interna provocant argumenta: quibus inductus Eckermannus totam hanc sectionem attribuit interpreti Graeco Evangelii, a Matthaeo Hebraice scripti. Sed J. L. W. Schererus, in libro *Ausführliche Erklärung der Weisfagungen des N. T.* p. 127. not. 18. glosam illam esse putat, sec. II. aut III. in textum illatam. Contra Anonymus, in Eichh. *Bibl.* I. I. hanc sectionem habet pro interpretamento, ex ingenio Matthaei profectam. Paulus denique, hanc interpretationem tribuendam censet, vel ipsi Evangelistae, vel auctori, cuius e narratione Matthaeus sua hauserit.

Argumenta igitur, pro ista opinione allata, nobis recensenda erunt.

Primum argumentum ex eo desumitur, quod, neque in loco parallelo, Luc. XI: 29. neque apud

apud Matthaeum, c. XVI: 1-4. ista habeatur interpretatio. Quod vero ad Matthaei locum attingit, causa in promptu est, quare Iesus nullam ibi suorum verborum dederit interpretationem; nimirum quoniam hanc iam tradiderat nostro in loco. Sed et alia excogitari causa potest. Scilicet, cum iterum signum a Iesu peterent isti Pharisei, quibus robur et aes triplex circa pectus erat, ex imo pectore Servator suspiria ducens, tanta affectus erat indignatione, ut paucis duntaxat verbis perverso isti hominum generi signum datum iri negaret, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰω-
νᾶ τοῦ προφήτου, nulla addita interpretatione. Unde et statim abiit, ac, navi conscensâ, istis valedixit hominibus. Vid. Marc. VIII: 11. Conf. et Ven. v. Willes, in *Spec.* laud. p. 102. Et hac quidem narrationis diversitate nescio, an non augeatur historica Evangelistae fides. Ibi enim maximae Iesu indignationi haud conveniens est longa et protracta oratio; nulla ibi interpretatio expectari probabiliter potest; nullam etiam exhibet simplex rerum narrator: nostro vero loco traditam illam videmus, et convenit ea cum Iesu agendi ratione. Multa enim, et post memoratum illud signum, Servator noster hîc disputat.

Neque maioris, ad nostram sententiam oppugnandam, momenti est illius interpretationis apud Lucam omisio. Quodsi enim, quae apud unum Evangelistam invenias, apud alterum ve-

ro frustra quaeras, haec omnia velles reiicere, nescio, quam multa reiicienda forent. *Deinde*, qui ex loco Lucae parallelo nostrum locum explicari volunt, hi migrant illam legem, quam, ut ait cl. Borgerus, in *Disp.* laud. l. l. „sanxit Senatus Populusque interpretum, locum breviorum ad sensum copiosioris et longioris esse explicandum”. Itaque rectius profecto is agit, qui breviorum Lucae locum ex Matthaeo explicat et illustrat, quam qui longiorum Matthaei, ad breviorum Lucae locum, quasi amputandum esse existimat. Porro Lucas omnem hanc historiam quam brevissime tradit, adeo ut vel ipsam Phariseorum petitionem silentio praeterat. Quidni igitur et in responso Iesu quaedam negligere potuerit, praesertim in eiusmodi re, quae facile posset omitti? Unicuique enim illud Iona signum notum erat. Qui hoc commemoratum videbat, eum mox subibat Iona in piscis ventre commoratio. Vid. *Kritik des Komm. von Dr. Paulus*, p. 79. Ipse denique Lucas aliam τῷ σημεῖον Iona, aliam τῷ κερύματι eius videtur tribuere significationem; id quod supra demonstrare conati sumus.

Alterum argumentum, quo germanam esse hanc sectionem negant, ex eo petunt, quod Servator in ea dicatur per tres dies et noctes in sepulcro mansurus esse. Hoc vero, inquit, eventu comprobatum non est; si enim Iesus dici possit per tres dies in sepulcro fuisse, dici certe non

non potest per tres noctes in eo fuisse commoratus. At vero, si tres dies per synecdochen proprium dierum partibus sumi possint, atque adeo Christus recte dicatur tres dies in sepulcro fuisse, quod et Eckermannus et Paulus concedunt, recte etiam dicitur tres dies et noctes in sepulcro fuisse commoratus. Has enim dicendi formulas Hebraei promiscue usurparunt. Copiose hoc probavit Storrius, in *Flattii Magazin*, Part. IV. p. 192-194. n. 27, 28. ut adeo huic causae agenda superfedere possimus. E multis, quae attulit, locis, conf. Gen. VII: 4, 12. coll. sect. 17. Matth. IV: 2. coll. Marc. I: 13. et Luc. IV. 2. Conf. et Lightfoot in *Hor. Hebr.* ad h. l. Grotius ad h. l. Macknight *Harm. Euang.* II. p. 414. Seiler, *über die Göttl. Off.* II. p. 147. sqq. et Criticus *Commentarii Paulini* laud. p. 80, 81. Praeterea, quaecumque sumas sententiam, aut a Iesu, aut a Matthaeo, aut ab alio, hanc sectionem profectam esse, statuas necesse est, istam *trium dierum et noctium* formulam, eo, quo diximus, modo explicandam esse. Vos enim, qui germanam esse hanc sectionem negatis, num igitur putatis, istum glossatorem vestram, post Iesu in vitam reditum, in computando tempore, quo Servator in mortuis fuit, adco errasse, ut, contra historiae veritatem, scripturus fuerit, eum per tres dies et noctes in sepulcro fuisse commoratum? Itaque vos, quaeso, ipsi da-

datam huius formulae explicationem probetis.

Tertium dissentientium argumentum e contexta ducitur oratione, quam facilius fluere dicunt, reiecta sectione 40. Quae vero critica ratio quam sit temeraria, et veri nominis critico indigna, quis est, quin videat? Sed neque sic melius procedere contextam orationem, patet e supra dictis. Aliud enim argumentum continetur f. 39. aliud f. 41. et sequenti. Ibi loquitur Servator de ipso Iona eiusque signo, quod quomodo intelligendum sit, dicit f. 40. hîc vero de Ninevitis Iudaeorum pertinaciam olim reprehensuris. Ibi igitur sect. 39 et 40. se cum Iona; hîc vero sect. 41. cum Ninevitis Iudaeos comparat.

Quartum, quod affert Paulus, hoc argumentum est: si Iesus tam aperte et perspicue de suo in vitam reditu locutus esset, apostoli eius de eo non desperassent. Ad quam dubitationem respondendi locus commodior cum rediturus sit ad Matth. XVI: 21. differre liceat ad cum lectores.

Quintum denique argumentum, a Paulo allatum, hoc est: amicis tantum suis, non vero Phariseis, Iesus, post suum in vitam reditum praebuit se conspiciendum. Itaque eius in sepulcro commoratio per tres dies et noctes, non his, sed illis tantum, σημεῖον esse potuit. Quamquam vero ipsi Iesum non viderunt, potuit tamen eius in vitam reditus iis esse signum divinae, qua pollebat, auctoritatis. Neque enim dicit Iesus, suum in vitam reditum tum demum signum iis fo-

fore, cum suis eum oculis vidissent. Quaestio igitur huc redit, num certi esse potuerint de Iesu in vitam reditu. De eo autem persuasum iis esse omnino potuit. Ad illum enim semper provocabant Apostoli, de eo testabantur. Apostolorum auctoritatem miraculis confirmatam videbant: magnos, quos faciebat religio Christiana, progressus adspiciebant, nulla vi coërcendos. Quodsi igitur, de Iesu in vitam reditu, persuasum iis esse potuerit, ille profecto σημεῖον iis, et fuisse dici potest, et vere fuit. Conf. *Krit. des Komm. von Dr. Paulus*, p. 82, 83. et Flattii *Symbolae ad illustranda quaedam Iesu dicta in Euang. Iohanneo*, Part. I. pag. 7. referente Kuinoelio, ad h. l. Sapienter autem egisse Iesum in eo, quod inimicis suis conspiciendum sese non praebuerit, post suum in vitam reditum, multis dici posset. Sed otium nobis fecerunt Viri docti non pauci, e quibus sufficiat nominasse Henr. Meenium, in libro Germ. scripto, vernacule autem verso: *de ongegronde vraag, waarom de verreezen Jezus aan zijne vrienden alleen, en niet aan zijne vijanden verscheenen zij? openlijk voorgesteld, breedvoerig beantwoord, en met aanmerkingen opgehelderd*. Amst. 1772.

Et vos certe, qui illud *signum* in comminatione de Hierosolymae interitu quaerendum esse dicitis, vos quaeso videatis, quam vobis ipsi, in ultimo hoc argumento proferendo, contrarii sitis, et quam apte hoc telum in vosmet ipsos possit con-

verti. Quodsi enim Iesu in sepulcro commoratio per tres dies et noctes Phariseis signum esse non potuerit, *propterea*, quod non his, sed amicis tantum suis, Servator, post suum in vitam reditum, se conspiciendum praeiuit, quo tandem modo ista comminatio de Hierosolymorum interitu signum iis esse possit, cum nec Iesus hoc loco de excidio isto mentionem iniiciat, nec Pharisei Iesum postea id minantem audiverint? Ut igitur Iesum, cum in vitam rediisset, Pharisei oculis suis non viderunt, ita nec istum Hierosolymorum interitum viderunt atque adeo eodem, quo vos, iure possim contendere, istam everisionem haud potuisse signum esse Phariseis: eandemque ob causam, ob quam nostram reiicitis sententiam, et vestra reiicienda fit.

Caeterum Flattius, loco laud. coniungendam putat Ionae in piscis ventre commorationem, cum annunciatione de Nineves interitu, quam tamen sententiam satis refutavit Kuinoelius, in Ed. II. *Comm.* ad h. l.

Neglexeram fere notare ingeniosissimi Herderi, *παρρησιασται*, qui, in lib. 10, *von Erlöser der Menschen*, p. 133. hanc Christi dicto subiicit sententiam: *wenn ihr sie begrabt, die Wahrheit, sie wird, wie Jonas aus dem Bauch des Fisches, als eine Begrabene aus dem Bauch der Erde lebendig hervorgehn und reden.* Quae profecto interpretatio aliena est a dicentis mente. Hic enim ne *ὁπὲ* quidem, de veritate, eaque sepelienda, et ab Iudaeis sepelienda, aut dixit,

dixit, aut cogitavit. Verum eiusmodi interpretationes nemini, in verbis ludere uolenti, sese commendabunt.

Matth. XVI: 21.

coll. Marc. VIII: 31. et Luc. IX: 22.

Matth. XVII: 9, 12.

coll. Marc. IX: 9, 12.

Matth. XVII: 22, 23.

coll. Marc. IX: 31, 32. et Luc. IX: 44.

Matth. XX: 17-19.

coll. Marc. X: 32-34. et Luc. XVIII: 32-34.

Ad illa iam pervenimus loca, quibus Servator perpesiones suas, mortem et in vitam reditum, magis aperte et perspicue praedixit. Haec igitur, propter similitudinem, et argumenti, et dubitationum ei oppositarum, unâ comprehendemus: in antecessum, quid in singulis locis habeatur, indicaturi.

Matthaeus igitur, c. XVI: 21. *ab eo*, inquit, *tempore*, (quo, scilicet, in praecedentibus narrata evenerant:) *Discipulos suos docuit Iesus* (nam

ἤρξατο δεικνύειν scriptum est pro ἔδειξε. Vid.

Kuinoelius, ad l. Conf. Marc. X: 32.)

ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ

πολλὰ παθεῖν (addunt Marcus et Lucas καὶ ἀποδοκιμασθῆναι) ἀπὸ (u) τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερεθῆναι. (Marcus habet καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι.) Dixerat quidem iam antea, ut vidimus, de morte sua et in vitam reditu, sed adstante promiscua hominum turba, et audientibus Pharisaeis, nec nisi tecte dixerat et obscure; nunc vero duodecim discipulis, et, quod verisimile est ex Luc. XXIV: 8. mulieribus nonnullis, quae sibi fata immineant, praedicit, καὶ, ut addit Marcus, sect. 32. παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. i. e. libere hanc orationem pronuntiavit. Illud enim παρρησίᾳ Cl. Paulus, ad h. l. male vertit: aperte, ita ut et alii audire eum possent. Conf. Reinhardi, *Disf.* laud. p. 7. et v. Willes, *Spec.* laud. p. 104. Scilicet iam illud tempus erat eaque discipulorum animi conditio, ut apertam Servator perpeffionum suarum et mortis mentionem tuto facere posset et faciendam iudicaret. Vid. Kuinoelius, ad l. Ut aptam de his dicendi occasionem haberet, videtur discipulos interrogasse, sect. 15. quemnam ipsum haberent, quod monet Hesiuss, lib. 1. l. p. 524. in nota. Ad quam quaestionem pro omni-

(u) Ἄπὸ et cum verbis Passivis iunctum saepe ponitur pro ὑπὸ, notum est. Vid. Beza, ad Matth. XI: 19. et XVI: 21. et Schleusner, in *Lex.* ad voc. n. 1. Miror igitur, Paulum hoc negasse, in *Comm.* ad Matth. XI: 19. et XVI: 21.

nibus Petrus ita respondet, ut manifestum sit, infixam eorum animis haesisse persuasionem de Mesfiana Iesu dignitate. Qua tamen in persuasionem causa fuit, quare Magistrum, de perpesfionibus suis, morte et in vitam reditu dicentem, discipuli plane haud intelligerent, et Petrus eorum memor, quae ipsi modo dixerat Servator, exclamaret: Ἰλαός σοι κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. In sua tamen Magister perseverat sententia, in Petrum graviter animadvertit, omnesque discipulos de ferenda post ipsum cruce admonet. Ex quo probabiliter efficias, eum de *crucifixione* sua cogitasse, atque iccirco ea *crucis* imagine potissimum usum fuisse.

Post suam in monte μεταμόρφωσιν, Servator mox de suo in vitam reditu, perpesfionibus et morte, locutus fuit. Narrant enim Matthaeus, cap. XVII: 9, 12. et Marcus, c. IX: 9, 12. silentium eum imposuisse discipulis de iis, quae in monte viderant, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ· quibus tamen, quid sibi vellet Iesus, discipuli nesciebant. Τὸν λόγον, ut addit Marcus, sect. 10. ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοὺς, συζητοῦντες, τί ἐστὶ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι (v). Scilicet hi de condendo terrestri Mesfiae regno cogitabant, quod manifestum est ex quaestione, quam

(v) De varia haec verba interpungendi ratione vide Ven. v. Wille's, *Spec* laud. p. 106. cui recte vulgari arridere videtur distinctio.

quam Magistro proponebant, de Elia, quem prius venturum esse, quam regnum Mesiae conderetur, Iudaeorum erat opinio: Iesus vero non tantum venturum prius esse Eliam affirmat, sed et, prius quam regnum suum conderet, eventura esse ea, quae de filio hominis essent scripta, *ἵνα πολλὰ πάθη καὶ ἐξουδενωθῆ*, quod Marcus habet. Venisse enim iam Eliam, Iohannem Baptistam puta, sed homines eum non agnovisse, quia et quibuscunque malis affecisse. Οὕτω, sic enim apud Matthaeum pergit, *καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν*, ante scilicet, quam regni sui fundamenta iacturus est: ut mihi quidem ex orationis contextu subaudiendum videtur. Quod si verum sit, conferri hoc Servatoris dictum potest cum eo, quod deinceps dixit, apud Ioh. c. XII: 23, 24. Utroque loco idem argumentum continetur, nimirum hoc: Mesiam patiendo et moriendo ad summum honoris dignitatisque fastigium ascensurum esse. Haec obiter monere licuerit. Quod ad praesentem causam attinet, cuique patet, Servatorem, et hoc loco, quamquam vaticinatione usum paulo minus perspicua et definita, vel sic tamen violentam suam mortem praesignificasse. Iohannes enim ab Herode iam necatus erat. Vid. Matth. XIV: 10.

Relicta domo, in quam Iesus cum discipulis suis, post sanatum puerum aegrotum, fecerant (vid. Marc. VIII: 28.), per Galilaeam

iter

iter fecit (x): quo in itinere suos rursus docuit, quid sibi eventurum esset. Dicit enim, apud Matthaeum, c. XVII: 22, 23: μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, (Marcus habet ὅτι παραδίδοται) καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ (ἀποκταυθεῖς, quod Marcus addit) τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. (Marcus habet (y) ἀναστήσεται.) Et sapienter quidem hac occasione rursus perpesiones suas et mortem

Ser-

(x) Ἀναστροφόμενον αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ plerique vertunt: *iter facientibus, conversantibus iis in Galilaea*. Beza tamen dubitare videtur, an forte vertendum sit: *redeuntibus*, illo ἐν τῇ γαλιλαίᾳ sumto, pro εἰς τὴν γαλιλαίαν. Quae lectio et habetur in nonnullis Codd. (vid. Beza et Griesb.) sed ex hac Matthaei verborum interpretatione oriunda videtur. Habet et illam Origenes, (vid. Griesb.) qui igitur et hunc locum de Iesu et discipulorum reditu accepisse videtur. Marcus habet παραπορεύοντο διὰ τ. γ. quod verbum παραπορεύομαι alii significare putant *celeriter, latenter et quasi in cursu, transire*, ut Chemnitius, *Harm. Tom. I. c. XC. p. 1303.* alii pro συμπορεύομαι sumunt et vertunt: *una iter faciebant, adiunctis sibi discipulis suis*, ut Beza, ad l. alii denique idem quod simplex πορεύομαι esse putant, ut Kuinoelius, ad Marc. II: 23.

(y) Apud Marcum in aliis Codd. est, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, quam receperae lectioni aequalem, immo forsitan praefendam esse, Griesb. indicat. Paulus eam in textum suscepit.

Servator praedixit. Ob mirificam enim illius pueri, quem ad pristinam sanitatem redigere discipuli non potuerant, sanationem, adstantium hominum turba in summam raptam erat admirationem. Ipsa vero illa admiratio et Iudaeorum applausus non poterat non perverfas discipulorum de Messiae regno opiniones fovere et nutrire, facillimeque efficere, ut eorum, quae Magister de perpesionibus suis et morte praedixerat, aut plane obliviscerentur, aut pro effecto haberent animi tristis, non nisi pericula somniantis. Vid. Luc. IX: 43. Audita igitur rursus ista mortis praedictione, discipuli tristitia affiebantur quam maxima. (Matth. XVII: 23.) Iesu vero dictum non intelligebant, nec tamen audebant de illo eum interrogare, (Marc. IX: 32. Luc. IX: 45.) metuentes, ne in stupiditatis et segnitiei reprehensionem incurrerent. Quod ipsum in multis quotidie observari potest hominibus: cum quid audiant, praesentibus imprimis aliis, nec intelligant, silentio ignorantiam tegunt, omnemque rem ignorare malunt, quam rogando aliis ignorantiae suae documentum praebere.

Omnium maxime definita et luculenta vaticinatio Iesu, de perpesionibus suis, morte et in vitam reditu, ea est, quam Servator edidit, cum iter faceret Hierosolyma, quod referunt Matthaeus, c. XX: 17-19. Marcus item et Lucas, locis parallelis. Propositi tenax Iesus discipulis praecipbat, quos quaedam anxietas occupa-

paverat et tenebat, quique lento gradu Migistrum sequebantur. Hic illos seorsim ductos docere rursus coepit τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν. Dicebat enim: ἰδοὺ, ἀναβάνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, (καὶ, ut addit Lucas, τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου,) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι. (Apud Marcum iterum additur τοῖς, quod tamen probabiliter omittas. Vid. Griesb.) καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαίζεσθαι καὶ μαστιγῶσθαι καὶ σταυρῶσθαι, (Marcus: καὶ ἐμπαίζουσιν αὐτῷ καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν. Lucas ita rem tradit: παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσιν καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται, καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν.) καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ (Lucas: τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ) ἀναστήσεται. (2).

His igitur Servatoris dictis quid potest definitius dici et luculentius? Quis potuit accuratius sua fata praesignificare? Vel sic tamen, Iesum perpesiones suas, mortem et in vitam reditum praedixisse, negant Herderus, in libro *vom Erlöser der menschen*, f. 135. et *über auferstehung*, f. 76-80. Anon. in Eichh. *Bibl.* Vol. VII.

(2) Apud Marcum, in aliis codd. habetur μετὰ τρεῖς ἡμέρας, quam variantem lectionem habuimus etiam in c. IX: 31. quo vide notata.

VII. 1039. sqq. Paulus in *Meletem*. (ref. Kuinoelio, ad Matth. XVI. 21.) et in *Comm.* ad illum l. et Schererus l. l. p. 129. seqq.

Scilicet hi putant, Iesu dicta, quae non verbo-
renus, sed summam Evangelistae litteris man-
darunt, ab his mutata et post factis accommo-
data esse, Iesum vero non nisi indefinite, de per-
pensionibus suis, morte et in vitam reditu, locu-
tum esse, nihilque aliud dixisse, quam fortasse
mortem se subiturum, et tertio die in vitam se re-
diturum esse; (*ἀναστῆναι, ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῆς
τρίτης ἡμέρας.*) has tamen dicendi formulas, alio,
quam vulgo fit, sensu, intelligendas esse.

At vero praeter omnem rationem statuunt,
Euangelistas Iesu verba post factis accommodas-
se, hunc vero non nisi indefinite de futuris suis
fatis locutum fuisse. Etenim Matthaeus Iesu
sermonibus interfuit; audivit ipse Magistrum fa-
ta sua praesignificantem; nec quisquam eo me-
lius scire potuit, quid ipse Iesus dixerit. Ut
adeo satis audax profecto eorum opinio sit, qui,
post tot seculorum intervallum, hoc melius se
scire, quam Matthaeum, in animum sibi indu-
cant. Deinde, istâ assumptâ sententiâ, in nulla
omnino re, nec Matthaeo, nec caeteris Evan-
gelistis, fides habenda erit. Narrant enim, Iesum
tam definite futura sua fata praedixisse: quod ni-
si ita sit, falsa narrant. Unde porro est, quod
indefinitam Iesu vaticinationem, Matth. XVII:
12. et Marc. IX: 12. intactam reliquerint, nec ad re-

rerum eventum accommodate explanaverint? Sed agendum, sume, mutata esse Iesu dicta, et post factis accommodata ab Evangelistis. Itaque statuas necesse est, hos illud fecisse, vel ex consulto, vel ex errore. At priori sententiae, primum, eorum animus repugnat candidus et sincerus, deinde autem se ipsi et falso quidem accusassent ingenii tarditatis et stupiditatis; quod tamen non ita facile solent homines. Cum posteriore autem sententia, qua inscii Iesu verba mutasse censendi sint Evangelistae, hoc pugnat, quod, definitas illas Iesu vaticinationes litteris mandantes, inter scribendum facillime et quasi sponte in hanc incidissent cogitationem: unde tandem est, quod tot vaticinationes tam luculentas non intellexerimus? Quodsi igitur Iesus non tam definite futura sua fata praesignificasset, absque ullo dubio in memoriam hoc sibi revocaturi fuissent Evangelistae. Sed definitae illae Iesu vaticinationes eos subierunt. Itaque fideles isti rerum narratores tradunt, quae Iesum praedixisse sciunt: suamque in percipiendo ignaviam ingenue confitentur. Vid. Süsskindius, in *Flactii Mag.* l. l. p. 212-215. Denique mulieres illae, quae, ut Iesu cadaver unguerent, sepulcrum adierant, cum ab Angelis admonitae essent, in vitam rediisse Iesum, prout in Galilaea versans dixerat: *ἔτι δεῖ πᾶν υἶόν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι*, haec igitur mulieres,

au-

auditis Angelorum verbis, ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, ut ait Lucas, c. XXIV: 8. Quicquid autem de illis Angelis statuas, in nostra causa perinde est. Illud enim constat, haud potuisse mulieres ea Iesu verba in memoriam sibi revocare, nisi illa fuisset antea locutus. Vid. Süsskindius, in Flattii *Mag.* l. l. p. 128.

Quamquam autem putant, dicta Iesu post factis accommodata et mutata esse, ipsi tamen concedunt, locutum fuisse Iesum de ἀναστάσει, ἀναστάσει ἐκ νεκρῶν et de τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ: quod et concedere eos iubent Marcus, c. IX: 10. et Iohannes, c. II: 19: hoc enim in loco, Iudaeorum responsum ostendit, ipsa Iesu verba ab Euangelistis nobis exhiberi; in illo autem qui potuissent Discipuli interrogare: τί ἐστὶ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι; nisi ipse Iesus illud dixisset. Vid. ipse *Anon.* in Eichh. *Bibl.* l. l. et Süsskindius, l. l. p. 216-218. Verumtamen isti Interpretes has dicendi formulas, alio, quam vulgo fit, modo, explicandas esse clamant.

Et τὴν ἀνάστασιν quidem tropico sensu intelligendam esse existimant, de doctrina Iesu, qua mortuus in vitam rediturus esset. At multa quidem loca, a Paulo, *Comm.* II. p. 566, 567. in not. et p. 571, 572. (Vid. et Herderus, l. l. et Schererus, lib. l. p. 123.) afferuntur, quibus suam probare conatur opinionem; sed, ut ipse *Anon.* in Eichhornii *Bibl.* p. 1043.

recte monet, nullus afferri potest locus, nostro plane similis. Conf. Süsskindius, l. l. p. 204. n. 22^b. Ut adeo recte negetur, verba ἀναστῆναι, ἐγερθῆναι, ut et ἀναστάσεως vocabulum, umquam in historica narratione *sensu tropico* usurpari. (Vid Schleusnerus, in *Lex.* ad voc. et Cl. Borgerus, in *disf. Teyl. contra Eberhardum*, p. 66. et 158. n. k.) In tali certe orationis contextu, qualis nostris in locis habetur, non potest illa ἀναστάσεως vox *sensu improprio* sumi. Ita enim *mors physica* coniuncta esset cum *moralis resurrectione*. Quod quam durum fit, Anon. ille in Eichh. *Bibl.* p. 1045. ipse sensit. Hanc autem difficultatem ita subterfugere studet, ut *primum* Iesu dicta summam litteris mandata esse dicat, adeo ut nesciamus, quomodo et quibus verbis Servator mortem suam et ἀνάστασιν coniunxerit, de quo tamen invento vide, quae supra monuimus, et Süsskindium, l. l. p. 207-210. *deinde* autem affirmet, Servatorem, vel eiusdem, vel similis generis formulis, in una eademque contexta oratione, saepius usum fuisse, altera proprio, altera tropico sensu. At vero negamus, ullum tam insolentis et duplicis tropi, quam quem nostri loci ex eorum sententia contineant, exemplum posse afferri. Sic enim, ut recte Süsskindius monet, l. l. p. 205. Christus, vel ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, pro eius *doctrina*, et ἀναστῆναι, pro *propagari*, dictum foret. Neque est praeterea
ad

ad tropum confugiendum, nisi urgente necessitate; nullam autem hic urgere necessitatem, et e supra dictis patet, et ex infra dicendis manifestum erit. Quod porro *Anon.* ille dicit, l. l. p. 1044. suam opinionem optime convenire cum Servatoris dicto, Matth. XVII: 9. hoc modo: *nemini hanc gloriam, qua me in monte affectum vidistis, manifestetis, donec puriores et meliores de me opiniones foveant Iudaei*, idem illud de nostra sententia affirmari potest: cum praeterea haec τοῦ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν mentio manifeste respondeat colloquio, quod cum Mose et Elia, de exitu suo Hierosolymis, monente Luca, c. IX: 31. i. e. de perpesionibus suis et morte, Servator habuerat. Denique non est, quod, cum *Anon.* illo, in *Eichh. Bibl.* p. 1043, 1044. putes, Servatorem, hoc dicto ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν. Iudaeorum opinioni, de Messia semper hac in terra mansuro, ita succurrere voluisse, ut doctrina sua se semper hac in terra fore significaret. Ita enim sumitur, quod probandum erat, formulam τοῦ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν morali sensu intelligendam esse. Deinde si isti Iudaeorum opinioni Servator hac ratione succurrere voluisset, mirum profecto est, quod non, ipso illo tempore, (Ioh: XII. 34.) quo Iudaei suae opinionis mentionem iniicerent, de sua ἀναστάσει ἐκ νεκρῶν locutus sit; contra vero dixerit: ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ Φῶς ἐν ὑμῖν (sic enim, cum *Griesb.* legendum videtur pro μεθ' ὑμῶν) cui dicto ista

Iudaeorum opinio plane repugnabat. Vid. Süsskindius, l. l. p. 205, 206.

In refutanda illorum opinione restat, ut paucis videamus, de formulis τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, quas unum idemque significare, satis demonstrarunt Chemnitius, in *Harmonia Euang.* c. LXXXVI. Vol. I. p. m. 1254. Kuinoelius, ad l. l. et ipse Paulus concedit, ad Matth. XII: 40. Has autem formulas Herderus, *Anon.* ille, in *Eichh. Bibl.* Paulus et Schererus, ll. ll. non definite de *tertio die*, sed indefinite de *brevi tempore* intelligi volunt. At verò exempla, quibus haec eorum opinio probetur, desiderantur, (vid. ipse ille *Anon.* in *Eichh. Bibl.*) Quae enim afferuntur, Luc. XIII: 31. et Hof. VI: 12. nostris locis haudquaquam similia sunt. In iis enim hae loquendi formulae habentur: *post duo dies et tertio die*, et: *hodie et cras et tertio die*. Quas, ut apud Hebraeos, ita et apud nos, indefinite sumi, facile concedimus. Illud vero negamus, has formulas τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ et μετὰ τρεῖς ἡμέρας, nude positas et in soluta occurrentes oratione, indefinite sumendas esse. Nulla praeterea urget necessitas, ut a definita verborum significatione recedamus. Neque aliter ipsi Pharisei Iesu verba intellexerunt. Etenim post eius mortem: ἐμνήσθημεν, inquit, ὅτι ἐκεῖνος — εἶπεν ἔτι ζῶν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρωμαι, et

et Pilatum rogant, ut sepulcrum obfignari et custodiri curet, ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, Matth. XXVII: 63, 64. Conf. et Seilerus, *über die Göttl. Offenb.* II. p. 147 sqq.

Nec quicquam valent argumenta, quibus inducti isti Interpretes nostram negant sententiam, suamque probare conantur opinionem.

Ac primum quidem Paulus, ad Matth. XVI: 21. *Comm.* II. p. 564. negat, potuisse Iesum eo tempore, quo quæ illo loco continentur, dixisse fertur, definite mortem suam prædicere. Illud enim, inquit, iter Hierosolymitanum, cuius ibi mentio fit, non fuit ultimum, sed profectus tum Iesus est ad festum Encaeniorum, Ioh. X: 22. quo capitis quidem periculum ei imminere videbatur et augebatur, Ioh. X: 31, 39. XI: 16. at maior tamen Synedrii pars mortem eius nondum decreverat, c. XI: 49, 50. Quamvis enim facile demus, Servatorem eo tempore, non ad Paschatis, sed ad Encaeniorum festum celebrandum, Hierosolyma fuisse profectum, atque adeo illud non ultimum eius iter fuisse, nihil tamen Pauli argumentatio valet, ad nostram sententiam refellendam. Haudquaquam enim Servator, Matth. XVI. l. l. affirmat, se iam ultima vice e Galilæa Hierosolymam proficisci, iam futurum esse, ut ibi interficiatur, prout c. XX: 17-19. et locis parallelis: ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, quo significat, hoc ultimum futurum esse iter, iamque ista omnia sibi even-

tura esse; sed indefinite tantum dicit, debere se aliquando Hierosolyma proficisci, nulla addita temporis nota. Ut, hoc si spectes, comparari eius dictum possit cum illo Hectoris, apud Homerum, *Iliad.* VI: 448, 449.

Ἔσσειται ἡμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ἐλώλη Ἴλιος ἱρῆ,
καὶ Πριάμος, καὶ λαὸς ἑυμμελής Πριάμοιο.

aliisque locis, bene multis.

Deinde Servatorem praedixisse negant suum in vitam reditum, eam scilicet, quam nos intelligimus, corporis e mortuis resurrectionem.

Et *primum* quidem argumentum Paulus ex eo defumit, quod ipsi Evangelistae, et affirmant, et ostendant, Apostolos, aliosque Iesu discipulos et amicos, nihil quicquam scivisse de corporis Iesu in vitam reditu eumque haud expectasse, quem tamen certissime expectaturi fuissent, si Iesus eum tam definite praedixisset. Cum igitur nihil eiusmodi subierit, nec mulieres Matth. XXVIII: 1. Ioh. XX: 2, 15, 13. nec alios Iesu discipulos, Luc. XXIV: 21. nec denique ipsos apostolos, Luc. XXIV: 11. ne Petrum quidem et Iohannem, Ioh. XX: 2-10. imprimis sect. 8, 9. tuto inde effici posse putat, de corporis in vitam reditu nihil quicquam iis praedictum fuisse. At, quamquam lubenter concedimus, Iesu discipulos et amicos haud expectasse eius in vitam reditum, simul tamen *et con-*

tendimus, manifestam adesse causam, quare illum non expectaverint: *et* Pauli argumentationem enervari eo putamus, quod admoniti, non tantum de Iesu in vitam reditu cogitarint, sed et Magistri verba eos subierint. Quis enim est, qui miretur, Iesu discipulos eius reditum in vitam non expectasse, dummodo reputet, quasnam de Messia eiusque regno opiniones foverint? Scilicet terrestre regnum ab Iesu conditum iri statuebant, ab eoque quaevis magna et illustria expectabant. Putabant, Messiam semper in hac terra regnaturum esse, seque illius regni et bonorum, ex eo abunde derivandorum, participes fore. Qua in opinione nonnullis etiam Iesu dictis confirmari sibi videbantur, e. c. cum ipsis promitteret, fore, ut duodecim thronis insiderent, duodecim Israelitarum tribus iudicantes: et, quoties Servator regni sui et regni Dei aut coelorum mentionem faciebat, toties suas confirmari opiniones putabant. Atque ita omnia Magistri dicta, quae suis cum opinionibus convenire videbantur, avide arripiebant et ex sua mente explicabant; ea vero, quibus suae repugnabant opiniones, iccirco non intelligebant et facile negligebant. Itaque, cum Iesus de persequutionibus suis et morte loquatur, quid sibi velit, nesciunt. Et primum quidem a tristi illa vaticinandi ratione deducere cum volunt, Matth. XVI: 22. deinde vero, cum repetitis vicibus tristissimas illas vaticinationes audirent,

rent, gravi afficiebantur moestitia, Matth. XVII: 23. ipsam vero rem non percipiebant, Marc. IX: 32. coll. Luc. IX: 45. Quam cum nescirent, neque intelligere potuerunt, quid esset illud *ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι*, Marc. IX: 10. Utque solent homines, qui laetiora sibi frustra proposuere, iam non nisi ad tristia animum advertere, ita et discipuli de terrestri regno somniati, iam ad unam perpesionum et mortis annunciationem animum advertebant, et laetum illud in vitam reditus vaticinium negligebant, Matth. XVII. 23. In ultimo igitur itinere Hierosolymitano haesitantes et anxii Magistrum sequuntur. At vero, cum Servator prope Hierosolyma Lazarum in vitam revocasset, multique, et Lazari in vitam revocati causa, fidem ei haberent, cumque solennem eius in urbem introitum spectassent, magnamque hominum turbam uno ore illud *Hosanna* etc. clamitantem audivissent, omnem statim metum et angorem excutiebant, facillimeque omnium eorum, quae de perpesionibus suis et morte Servator dixerat, obliviscebantur, rursus non, nisi de terrestri Messiae regno, cogitantes. Solent autem homines in extrema quaeque praecipites ruere. Quo certius discipuli Messiae regnum iam conditum iri putabant, eo magis improvisa illis fuit subita rerum mutatio. Cum igitur e cruce pendentem viderent Magistrum suum optimum, quem in throno sedentem conspicerere speraverant, ita per-

turbati erant animo et perculsi, ut viventes, ipsi vero vitae suae nescii, ne cogitare quidem possent de Servatoris optimi vaticinationibus, omnemque abiicerent spem fore, ut illum e mortuis in vitam revocatum iterum viderent. Et ne tum quidem, cum Servator iam mortuus esset, eius vaticinationes de suo in vitam reditu ab omnibus reputari, omniumque animos erigere potuerunt. Etenim, ut pulere et vere ait HESLIUS, in libro: *Lehre, Thaten und Schicks.* etc. Tom. II. p. 526: *wer sich einmal ein Gewebe von so süßen Hoffnungen gesponnen hat, der ist darum, weil mit einmal das Gewebe einem Riß bekam, noch nicht ganz im Heitern; er kann sich nicht sogleich den wahren Zusammenhang vorstellen, nachdem er sich so lange in einem täuschenden hineingedacht, und sich von diesen Realität, trotz aller Gegenvorstellungen, überredet hat.* Denique nemini mirum videatur, nuncium de Iesu in vitam reditu eius discipulis et tum ὡσεὶ ληρόν fuisse, eosque et tum tardos fuisse ad credendum, cum Magistri vaticinationes eventu iam comprobatae essent. Ille enim eventus tam laetus iis videbatur, omnem spem et expectationem tam longe superans, ut credere eum vix possent. Cuius quidem rei praeclarum exemplum habemus in nonnullis, vel apostolis, vel aliis Iesu amicis, Luc. XXIV: 36-41. pro spectro eum habentibus, nec creden-

dentibus illi, manus etiam suas ac pedes ostendenti. Unde quaeso haec tanta apostolorum ἀπίστια? Id Lucas nos docet, sect. 41: *nondum*, inquit, *crediderunt ἀπὸ τῆς καρδίας*. Et certe haec eorum agendi ratio est, quorum animos tristitia obsidet et tenet. Tristitia credunt, laetis fidem negant. Unde egregie Seneca, in *Thyeste*, vs. 939 seqq.

Proprium hoc miseros sequitur vitium,

Numquam rebus credere laetis.

Redeat felix Fortuna licet,

Tamen afflictos gaudere piget.

Quae si reputemus, nihil profecto in animis discipulorumprehendemus, quod ab hominum indole abhorreat, nec componi possit cum iis, quae Psychologi de humanis affectionibus et animi perturbationibus accurate docent: nihil quod non consistere possit cum nostra de Iesu vaticinationibus sententia. Conf. Hesiſius, l. 1. p. 530, 531.

Deinde Pauli argumentationem eo enervari putamus, quod Iesu amici admoniti, non tantum de eius in vitam reditu cogitarint, sed et Magistri verba in mentem revocaverint. Quod de mulieribus certe affirmari potest, quae, Iesu corpus unguendi causa, sepulcrum adierant. Quarum agendi ratio nobis persuadet, illas primum quidem nihil quicquam de Iesu in vitam reditu cogitasse,

se, id quod Paulo lubenter concedimus: ab Angelis vero admonitae se ad Iesu vaticinia, de ipsius in vitam reditu, revocarunt. Porro quod attinet ad illos Iesu discipulos, qui Emmauntem versus ambulabant, dubito, an ipsi Iesum fata sua narrantem audiverint, de quo et dubitari posse, ipse Paulus concedit, in *Comm.* ad Matth. XVI: 21. Tom. II. 565. Ex eo tamen, quod *tertii diei* mentionem iniiciunt, quicquam de eius vaticinationibus, vel ex ipso Iesu, vel ex aliis, audivisse videntur. Hi igitur Iesu discipuli primum quidem spem suam se frustratam esse dicunt, deinde vero, audita fama de Iesu in vitam reditu, de *tertio*, qui iam agebatur, *die* loquuntur. Quo ipso, et Iesu vaticinia videntur spectare, et vero etiam ostendere, se levem quidem eam et dubiam, at aliquam tamen spem, de eius in vitam reditu, animo fovere. (Vid. et Lightfootus, in *Hor. Hebr.* ad h. l. *Oper.* Tom. II. p. 566. Hesfius, Lib. I, Vol. II, Lib. XII, c. II. p. 522. in nota.) Formulam igitur *οὐκ ἔσθαι πάντας τοὺς τούτους* non, cum Paulo et Kuinoelio, vertendum esse puto: *praeterea, insuper, sed tamen*, plane ut nostrates dicunt *met dat al*, atque adeo locum sic interpretor: *sperabamus, illum esse, qui redempturus esset Israëlitas, (sed mortuus est eaque spes nos fefellisse videtur,) at tamen tertius hodie dies agitur, a quo ista facta sunt.* Quam interpretationem nisi assumes, quorsum quaeso ista *ter-*

iii diei facta mentio spectet? Kuinoelius quidem, et ante eum Paulus, illud Cleopae dictum ita interpretatur: *iam tertius hodie agitur dies, ex quo interentus est, ut adeo spes nostra vos (nos) fefellerit, nil sperandum, mortuus est.* At quis est, quin videat, mancam esse hanc interpretationem? Quid enim ad minuendam spem conferre poterat, quod *tertius* iam dies ageretur? Scilicet is, in quo omnem suam spem posuerant discipuli, crucifixus erat et mortuus, atque haec causa erat, quare spe sua se falsos putabant; quam tamen quis tertio die minorem fuisse dicat, quam primo et secundo?

Quod denique ad Iohannis de se dictum attinet, καὶ ἐπίστευσε, Euang. c. XX: 8. haud puto illud, quamvis prima fronte ita videri possit, ad ea referendum esse, quae Maria Magdalena dixerat sect. 2. ut adeo Iohannes crediderit, Iesu corpus fuisse e sepulcro surreptum. Quae Pauli opinio est, et olim fuit Patrum nonnullorum, (ref. Kuinoelio, ad I.) item, e recentioribus, Bezae, Grotii, ac nuper Kuinoelii, Tittmanni, Ewaldi, *over het lijden van Jezus*, cum Annot. Ven. I. L. Wolterbeek, ed. II. p. 231. Quorsum enim tum spectat accurata illa, de linteis et sudario in unum involuto et separatim deposito, narratio? Quo certe Iohannes amovere debebat et repudiare istam de surrepto Iesu corpore opinionem, praesertim si, quod Hessius monet, *Lebensgesch. Jesu*, Vol. II.

p. 498, 499. et *Lehre, Thaten* etc. Vol. II. p. 529, 530. Lazari in vitam reditus, hoc viso, eum subiecit. Deinde si, quod illi volunt, Iohannes indicare voluerit, nulla excogitari causa possit, quare de se tantummodo dicat: καὶ ἐπίστευσεν. Et quid tum Petrus? Num igitur ille non crediderit, Iesu corpus e sepulcro surreptum fuisse? Itaque probabilior mihi quidem videtur Ill. Michaëlis, *Erklärung der Begräbnis — und Auferstehungsgeschichte Christi*, p. 158. Hesfii, loc. laudd. Ven. W. L. Krieger, *Gesprekken en Overdenkingen over de opstanding van onzen Heere* J. C. p. 128. aliorumque opinio, quam et Beza, ad I. proponit, sed tolerabilem tantum dicit, Iohannem tum credidisse, in vitam rediisse Iesum. Cui opinioni minime repugnat, quod sect. 9. habetur. Particula enim γὰρ tum causam indicat, quare non prius crediderit, quam narrata viderit, hoc modo: *cum omnia illa viderat, tum demum credidit, in vitam rediisse Iesum; nam sciebant nondum* etc. Itaque et Iohanni aliquā opus erat admonitione, ut laetum illum Iesu in vitam reditum in animum sibi induceret; quae tamen cum obtinuerat, ille mox credidit. At de Petro quid dicendum erit, qui idem, quod Iohannes, viderit? Videtur Petrus nondum credidisse, in vitam rediisse Iesum. Lucas enim, c. XXIV: 12. de eo dicit: ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. Cuius ἀπιστίας Pe-
tri

tri iusta dari causa potest, nostram si assumes sententiam. Scilicet prae caeteris apostolis male se gesserat Petrus atque eum, pro quo dirae quaevis, quin et mortem, se velle subire dixerat, turpiter abnegaverat, Magistrum optimum, Dominum fidelissimum. Unde prae caeteris omnibus tristitia affectus fuisse videtur quam maxima. Praeterea facti sui eum valde poenitebat suumque valde deplorabat peccatum, quod coram Magistro confiteri, nescio quam vehementer, cupiebat. Illa igitur tristitia illudque Iesum videndi desiderium quo maius in Petro fuerit, eo minus in eius animum penetrare potuit fides de Iesu in vitam reditu. Ex qua maiore Petri tristitia, maioreque Magistrum videndi desiderio et illud explico, quod Iohannes prius ad sepulcrum venerit, quam Petrus, qui alias semper et ubique omnium primus erat. Denique nostram si assumes sententiam, causa forte dari potest, quare Iesus non prius nec singulari apparitione se conspiciendum praebuerit discipulo, ἐν ἡγάπα, quia scilicet hic statim crediderat, in vitam ipsum rediisse, cui igitur non, aeque ac Petro, singulari apparitione opus erat.

Secundum argumentum contra Iesu vaticinationes a Paulo desumitur ex Luc. IX: 45. coll. Marc IX: 32. quibus locis addi potest, Luc. XVIII: 34. monente Sūskindio, in Flattii *Mag.* P. VII. p. 216. n. 31^b. Est autem huiusmodi: „ si Iesus de corporis sui in vitam

tam reditu definite locutus esset, certissime discipuli eius verba intellecturi fuissent. Cum igitur cum haudquaquam intellexerint, manifestum est, nihil iis de corporis in vitam reditu dictum fuisse". Quis vero est, quin videat, discipulorum inscitiam non eiusmodi fuisse, ut non intelligerent, Iesum de corporis sui in vitam reditu loqui? Quod si putes, statuas necesse est, eos nec Servatoris dicta de perpesionibus suis et morte intellexisse. Ad mortem enim non minus, quam ad eius in vitam reditum, referendum id est, quod narrat Marcus, c. IX: 32. *οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα* et, si quis forte hoc neget, is Lucam adeat, c. IX: 44, 45. quo in loco, quamquam Servator non nisi de sua in manus hominum traditione dixerat, discipuli tamen verba eius non percepisse dicuntur. At probe tamen eos intellexisse Iesum perpesiones suas et mortem praedicentem, manifestum est, et ex omnium discipulorum animi conditione, Matth. XVIII: 23. ubi Evangelista: *καὶ ἐλυπήθησαν*, inquit, *σφόδρα*, et ex Petri agendi ratione, qui, audita tristissima illa perpesionum et mortis commemoratione, *ἰλαῶς σοι κύριε*, inquit, *οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο*, Matth. XVI: 22. et deinceps, Ioh. XIII: 37. *τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σου θήσω*. Intelligebant igitur omnino discipuli, Iesum de morte sua et corporis sui in vitam reditu loqui, illud vero non percipiebant, quomodo fieri possit, ut *Mesias* mortem subiturus et in vitam rediturus

esfet. Sensum verborum nude spectatorum recte omnino capiebant, quomodo autem ea de *Messia* dici possent, nequaquam intelligebant. Itaque istius inscitiae causa in perversis discipulorum, de Messia eiusque regno, opinionibus, minime vero in eo quaerenda est, quod Servator non satis definite locutus fuerit.

At ea tamen loca, inquit Paulus, (atque hoc *tertium* argumentum est, quod ad probandam suam opinionem affert:) in quibus ipsa Iesu verba habentur, longe aliena sunt ab instante corporis in vitam reditu, nempe Matth. XXVI: 29. coll. Marc. XIV: 25. Luc. XXII: 16, 18. et imprimis Ioh. XIV. In quo vide, quam arbitrariae Pauli opiniones sint. Quae enim suae sententiae favere videntur loca, in iis et ipsa Iesu verba litteris mandata esse statuit; quae vero suis opinionibus repugnare videt, in iis ex post factis aliquid mutatum esse, aut additum existimat. Cum autem par pari referre, nobis nec liceat, nec placeat, de allatis Servatoris dictis nonnihil dicamus. De Iohannis Euang. c. XIV. infra agendum erit. Quod igitur ad laud. Matthaei et Marci locum attinet, ex eo Paulus ita argumentatur: „ si Iesus cogitasset, posse se, post paucos dies, una cum discipulis edere et bibere, vid. Luc. XXIV. 41-43. tam solenniter haud dixisset: ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν

ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου. (Marcus habet βασιλεία τοῦ θεοῦ apud Lucam Servatoridem fere dixerat, de agno et poculo Paschali.) Duplex autem, de hoc Servatoris dicto, opinionum varietas est. Scilicet Reinhardus, in *Disf. inserta in Comm. Theol. a Velthufenio, Kuinoelio et Ruperti edd. Vol. III. p. 8, 9.* illud ita explicat, ut ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς sit *νομα illa constitutio*, quam Iesus modo *διαθήκην καινὴν* dixerat, regnum hac in terra morte eius et in vitam reditu condendum, utque adeo totius loci sensus huc redeat: „nunc non amplius vino fruar, sed, cum republica divina fuerit mea morte et resurrectione stabilita, tempus erit, quo, redux in vitam, familiariter iterum vobiscum cibum capiam (vinum bibam.) Vid. Act. X: 41.” Atque ita, referente Reinhardo, Euthymius Zigabenus locum iam explicavit. Propugnat et hanc interpretationem Ven. E. M. Dorper, in *Disf. de notionibus formularum βασιλεία των οὐρανῶν, του θεου et του χριστου, in pluribus N. T. locis*, def. praef. I. van Nuys Klinkenberg, Amstel. 1806. p. 28, 29. Alii tamen, ut Grotius, Gerhardi, in *Harm. Tom. II. p. 779, 780.* Kuinoelius et Morus, *Praelect. in Evang. Lucae*, p. 449. illud Servatoris dictum *ἀλληγορικῶς* intelligi volunt, de gaudio et felicitate summa, quibus erat aliquando in societate coelesti una cum apostolis fruiturus. Pro utraque

que sententia pugnari posse videtur. Sed nostrum nunc non est, plura de his dicere. Sufficiat monuisse, nihil valere Pauli argumentationem ad vaticiniorum Iesu veritatem infringendam, quamcunque harum assumas interpretationum. Et priorem quidem, quis quaeso est, quin videat, non Pauli, sed e contrario nostrae sententiae, favere? Nec posterior interpretatio cum vaticiniorum Iesu veritate pugnat. Quamquam enim, assumpta hac interpretatione, Servator negat, se hac in terra vinum bibiturum esse cum discipulis, simul tamen non negat, se in vitam rediturum esse. Scilicet tantum ei fuit propositum, ut recte dicit Gerhardi, l. I. p. 780. discipulos suos his verbis monere, quod in posterum non sit cum ipsis familiariter in his terris eo modo conversaturus, quo hactenus fuerat factum, iisdemque communem secum gloriam et felicitatem in regno coelesti expectandam promittere. Neque affirmari potest, ex Act. X: 40, 41. bisse Iesum cum discipulis post suum in vitam reditum. Illud enim *συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ* optime de *consuetudine* eius explicari potest, qua fuerant discipuli fructi. Vid. Kuinoelius, ad Matth. XXVI: 29. Caeterum quare, ut in hoc loco, ita et in ultimo, quem cum discipulis habuerit, sermone, de suo in vitam reditu Servator, aut plane non, aut tecte magis, dixerit, infra dicemus, ad Ioh. XIV seqq.

Quar-

Quartum argumentum *Anonymus*, in Eichh. *Bibl.* Vol. VII. p. 1040. et Paulus, in *Comm.* ad Matth. XVI: 21. Vol. II. p. 570. ex eo defumunt, quod ipse Iesus, post suum in vitam reditum, in docendis discipulis, ad Prophetarum, non vero ad suas vaticinationes, provocaverit, Luc. XXIV: 44. Sed quis adeo oculis laborat et mente, quin videat, Servatorem, in hoc ipso loco, ad ea provocare, quae ipse de futuris suis fatis praedixerat? Οὔτοι, ita enim dicit, οὔτοι οἱ λόγοι, οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς, ἐτι ἂν σὺν ὑμῖν, *nunc*, ut recte Grotius, *nunc re ipsa experimini, quod praedicenti mihi, cum adhuc essem vobiscum, saepe non credidistis, aut quod praedictum non intellexistis.* Cum autem, de perpesionibus suis, morte et in vitam reditu, ita fere dicere solitus esset, ut haec omnia fieri debere, secundum dicta a Mose et Prophetis, discipulos doceret, iccirco et nunc addit: ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως καὶ προφήταις καὶ ψαλλοῖς, περὶ ἐμοῦ. Conf. et Süsskindius, in *Flattii Mag.* P. VII. p. 201 - 203.

At illud ipsum, nos ducit ad *quintum* argumentum, a Paulo, *Comm.* Tom. III. p. 3-7. defumtum ex Luc. XVIII: 31. ubi Servator τελεσθήσεται, inquit, πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. Est autem huiusmodi: in Prophetarum libris exempla tantum habentur virorum prospera et adverfa for-

tuna usorum, nec nisi indefinite aliquid de Messia praedicitur. Cum igitur ex hoc loco pateat, secundum veterum Prophetarum dicta, Iesum futura sua fata praesignificasse, certum est, eum non nisi indefinite, laudatis forte nonnullis Prophetarum locis, perpesiones suas, mortem et in vitam reditum praedixisse, caetera autem omnia ex post factis ab Euangelistis addita esse. Cui tamen opinioni primum quidem ea repugnant, quae, contra istam de mutatis Iesu vaticiniis sententiam, supra monuimus; deinde, quamquam Servator, ac prudenter quidem, ut discipulorum succurrat imbecillitati, solet ad Prophetarum vaticinia provocare, cum fata sua praedicat, quamquam praeterea sumis, in V. T. libris non nisi indefinite dicta de Messia haberi: quo tamen iure possis negare, Iesum definite fata sua praedixisse? Denique ipse Paulus videat, quam parum sibi constet. Idem enim Lucas, postquam narravit dixisse Iesum, omnia, quae de filio hominis in Prophetarum libris dicta sunt, eventu comprobata fore, mox definitam Iesu vaticinationem litteris mandat. In illo autem Lucae fidem habet, in hoc fidem ei denegat!

Denique *sextum* argumentum, quod Herderus l. l. et Paulus, *Comm.* III. p. 7. contra Iesu vaticiniorum de futuris suis fati veritatem proferunt, ex eo ducitur, quod vaticinationes non intellectae nullam habeant utilitatem. De quo

quo tamen, ne quid addam, suadent mihi antea dicta de discipulorum incitia, ut et ad Ioh. III: 14. cum praeterca hic, de veritate, non de utilitate vaticiniorum, disputemus. Conf. C. C. Flattii *Disf. in Sūskindii Mag. P. XII. p. 6 seqq.*

Caeterum vix est, quod memorem, inanem Pauli, *Comm. II. p. 655. III. p. 9.* et Schereri, *l. l. p. 124, 125. not. 11.* conatum, quo ex indefinita *futuri temporis* apud Hebraeos significatione *potest, licet, es kann, mag,* probare velint, indefinite Iesum futura sua fata praedixisse. Quae quidem indefinita significatio quamquam in se vera est, nostris tamen in locis haud potest asumi. Repugnat enim ei *Marth. XVI: 21* et loca parallela, in quibus Iesus dixisse fertur, *ὅτι δεῖ κ. τ. λ.* quod aeque ad *seqq. πολλὰ παθεῖν, ἀποκταυθῆναι* et *ἐγερεθῆναι*, atque ad illud *ἀπελθεῖν* referendum est; repugnat etiam, quod Marcus dicit, *c. X: 32.* docuisse Iesum discipulos *τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν.*

Marth. XX: 20-23.

coll. Marc. X: 35-40. (conf. et Luc. XII: 50.)

Et hoc loco Servator, quamvis indefinite, suas tamen perpesiones videtur praesignificasse. Scilicet Salome, comitantibus filiis Iacobo et Iohann-

hanne, Iesum adit ab eoque petit, ut summis eos in regno suo condonet honoribus. Ad filios, quippe qui matri suae auctores fuisse videntur, ut a Magistro illud peteret, (vid. Kuinoelius, ad I. Matthaei laud. Conf. I. Marci laud. et ad eum Ven. v. Willes, *Spec.* p. 124.) Servator se convertit, eosque interrogat: δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; Marcus habet: ὃ ἐγὼ πίνω, qui et haec addit: καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; (a) vid. et Matthaei sect. 23. et Marci sect. 39. Quodsi enim socii vellent esse et comites imperii, eadem, qua regi, via, et illis incedendum erat ad istam dignitatem obtinendam; ex eodem cum rege poculo is bibendum erat, eodem cum rege baptismate tingendi erant. De formularum autem, quae hic habentur, significatione non una interpretum sententia est. Quicquid vero de illis statuas, hoc certum est, τὸ πινεῖν τὸ ποτήριον de calamitatibus et perperessionibus explicandum esse, quibus, ut Iesus, ita et discipuli eius affiendi erant,

(a) In vulgg. edd. haec verba, uti et ea, quae Marcus habet, sect. 39. καὶ τὸ βάπτισμα κ. τ. λ., etiam apud Matthaeum leguntur, sed male: ex Marco enim in Matthaeum translata videntur. Vid. Griesbachius. De utroque hoc additamento idem iam censuerunt Erasmus et Grotius.

erant, quas, velut potum, erant bibituri. Quam explicationem ut assumamus, et usus loquendi nobis suadet, et contextus orationis. Quod ad loquendi usum attinet, praeter loca, quae Kuinoelius hic affert, imprimis conferendum mihi id videtur, quod ipse Servator postea dixit, Matth. XXVI: 39, 42. coll. Marc. XIV: 36. nec nisi de perpesionibus eius intelligi potest. Contexta etiam oratio isti explicationi admodum conveniens est. Servator enim futura sua fata modo annunciaverat, fueratque de perpesionibus suis et morte locutus, at nihilominus tamen Iacobus et Iohannes summos ab eo honores petunt. Cum igitur Iesus illos interrogat, possintne poculum bibere, quod ipse bibiturus erat, quid verisimilius est, quam spectare eum istas, quas modo dixerat, perpesiones? Neque ita quis hoc infringat, ut dicat, Iacobum et Iohannem haudquaquam eadem cum Iesu tulisse. Quis enim est, quin videat, Servatorem hic indefinite esse locutum? Eandem, quam τὸ πινεῖν τὸ ποτήριον, vini habet formula βαπτισθῆναι βάπτισμα. Quod ut statuamus, membrorum nobis suadet parallelismus, qui manifesto huic Iesu dicto inest. Vid. et Kuinoelius, ad l. Eo etiam nos ducunt, quae Christus dixit, referente Luca, c. XII: 49, 50. πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθῃ βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆ-

ναι,

ναι, καὶ πᾶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῆ. Quorum haec est sententia: *veni, ut ignem in terram proiicerem: et quam cupio ut ille iam ardeat!* Aquae vero *lavacro me submergi oportet, et quam urgeor, usque dum ea res ad finem perducatur.* Prius quidem pertinet ad turbas vehementiores, quas excitatura erat doctrina Iesu; per totum terrarum orbem promulganda: postea ad mortem violentam, ipsi antea subeundam. Quodsi vero, cum Hemsterhusio, refer. v. Willes, l. l. p. 125. formulam βεπτισμα βαπτισθῆναι significare putes *suscipere solenni ratione, atque velut baptisate initiatum, rei alicuius gerendae munus, quod in utramque partem transferri potest,* hoc Servatoris dictum convenit cum eo, quod Luc. XXIV: 26. habetur. Conf. et Matth. XVII: 12. ibique iam all. Ioh. XII: 23, 24. Vid. et Macknight, *Harm.* Tom. III. S. CVI. p. 218, 219.

Neque hanc verborum Iesu interpretationem duram dicas, cum Paulo, *Comm.* ad I. p. 25. propterea, quod, ea assumta, Servator fuerit non nisi de adversa fortuna locutus. De prospera enim fortuna mox dicit, Matth. sect. 23, Marc. sect. 40.

Matth. XX: 28.

coll. Marc. X: 45.

Petitionis causâ modo memoratae, caeteri discipuli Iacobo et Iohanni valde succensi erant. Servator autem omnes admonet, omni honorum petitioni valedicendum esse: qui caeteris praestare velit, eum caeterorum ministrum esse debere, atque ita ipsius Magistri exemplum imitari. Dicit enim, narrante Matthaeo, ὡς περ (Marco καὶ γὰρ) ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. Ut adeo et hic mortem suam Servator praesignificaverit. Δοῦναι enim τὴν ψυχὴν est *animam effundere, vitam tradere*. (Vide Kuinoelium, ad l. alios.) Quam ut deponat, se *venisse* dicit. (ἦλθε) Hoc igitur consilium est, quo in terram venerit. Unde patet, quam falsa haec Servatoris dicti interpretatio sit: *omnia, quin et ipsam mortem, si necesse sit, subire volo in hominum commodum*; quae tamen Paulo placere videtur! De vocis λύτρον significatione, vide Grotium, ad l. Schleusneri *Lex. Kuinoelii*, ad l. Muntinghii, *Geschiedenis der menschheid naar den Bijbel*, Tom. IX. Annot. p. 19. not. 96.

Matth.

Matth. XXI: 37 - 39.

coll. Marc. XII: 6 - 8. Luc. XX: 13 - 15.

Ad pessimam Pharisaeorum indolem depingendam et graviter improbandam, Servator parabolam tradit, in qua nonnullos proponit vinitores, qui fervorum, a vineae possessore misforum, alios pulfant, alios interficiunt, alios lapidibus obrutos κεφαλαιοῦσι (b), tandemque ipsum domini filium advenientem videntes, inter se consilium capiunt de eo interimendo, quod et exsequuntur. Etenim λαβόντες αὐτὸν, ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. Lucas: ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, ἀπέκτειναν. Marcus vero inverso ordine rem tradit: λαβόντες αὐτὸν, ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. Filius autem ille ἀγαπητός, quod Marcus et Lucas addunt, quin ipsum Iesum indicet, nullus dubitare potest: nec minus certum est, vinitorum istorum imagine Pharisaeos significari. Vid. Matth. sect. 43, 45. et loca parallela. Constat igitur, Servatorem et hic praedixisse, a Pharisaeis se necatum iri. Argutius enim

(b) Varias de huius vocis significatione videntur doctorum opiniones, vide apud Kuinoelium, ad Marc. XII: 4. et v. Willes, Spec. laud. p. 133, 134.

enim videtur, Iesu verba apud Matthaeum ad eius crucifixionem extra Hierosolymam referre, quin et repugnat huic opinioni inversa horum Servatoris verborum apud Marcum narratio. Ex illa autem opinione vulgatam apud Matth. lectionem oriundam atque iccirco reiiciendam esse, ingeniosa quidem, at minus vera, ut videtur, Pauli coniectura est. Altera enim illa lectio, quam Paulus recepit, ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλαν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, in paucis tantum codd. habetur, et sine dubio ex Marco in Matthaeum fluxit.

Matth. XXVI: 2.

Hoc loco Servator discipulis dicit: ἴδτε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Secundo igitur, a quo haec praesignificabat, die, se hostibus traditum et crucifixum iri affirmat. Paulus vero, *Comm.* III. p. 512, 513. aut illa Iesu verba post factis accommodata esse ab Evangelista putat, aut *hypothetice* sumenda esse, hoc modo: „Dei praecepto de Paschatis festo celebrando volo obsequi, quemcunque id habeat effectum. Antequam vero illud praeceptum Hierosolymam adire me iubet, meorum invidiae inimicorum me haud expono”, atque adeo, nec mirum, illud εἰς τὸ σταυρωθῆναι alto silentio tegit. Sed vel dicendum est, Euangelistas

listas Iesu verba mutasse et post factis accommodasse, quam tamen opinionem ad Matth. XVI: 21 cct. iam refutavimus, vel concedendum est, definite Iesum hic suam crucifixionem praefignificasse.

Matth. XXVI: 12.

coll. Marc. XIV: 8. Ioh. XII: 7.

Servator, cum Bethaniae in Simonis leprosi domo accumberet, a Maria, Lazari forore, unguento perfundebatur. Qua de unctione disputatur inter viros doctos. Alii enim diversam illam putant ab ea, quam memoriae prodidit Iohannes, c. XII. alii pro eadem habent. Qui *priorem* sententiam tuentur, ut Macknightus, *Harm.* Tom. III. p. 234-236. in not. ad vs. 2. ter Iesum unctum esse existimant, prima vice apud Simonem Pharisaicum, Luc. VII: 36. secunda apud Lazarum, Ioh. XII. tertia apud Simonem leprosum, Matth. XXVI. Marc. XIV. Plerique autem interpretes *posteriori* favent sententiae, ac vel bis unctum esse Iesum a muliere statuunt, ut cum aliis bene multis Paulus et Kuinoelius, vel semel tantum, ut Grotius, in quo tamen errare videtur. Vid. v. Willes, l. 1. p. 142. Quicquid sit, (in nostra enim causa nihil refert, quamnam assumas sententiam;) Iudas Iscariotes (Ioh. XII: 4.)

consentientibus caeteris discipulis (Matth. XXVI: 8.) nihil mali suspicatis, aegre ferebat tanti pretii iacturam: „dandum illud”, inquit, „ fuerat pauperibus”. Iesus vero Mariam excusans, inter alia, haec dicit: *pauperes semper vobiscum habetis, me non item*; πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Marcus: προέλαβε μύρσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν, Ioh. εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό. Quicquid igitur sumas, *vel* Mariam Iesu mortem praesagiisse, *vel* auditis eius vaticiniis credidisse, Magistrum brevi post necatum iri, *vel* denique infciam illud fecisse, Servatorem autem eius factum ita interpretatum esse, hoc duntaxat certum est, praesignificasse hic Iesum, se brevi post interfectum et sepultum iri.

Ioh. XII: 23, 24.

In magna Iudaeorum multitudine, quae Paschalis festi celebrandi causa undique Hierosolymas confluxerat, nonnulli Ἕλληνες erant: non Iudaei, extra Palaestinam degentes, nec alienigenae, sed ex his Profelytae. Conf. Noesfel-
 tus, in *Interpr. Gramm. loci Ioann.* XII: 20-33. *Opusc.* Fasc. II. p. 5. seqq. Hi igitur Profelytae, audita fama de Iesu stupendisque ab eo editis miraculis et viso solenni eius in urbem introitu, futuro regi, ut videtur, sese commendare volentes, videre eum cum eoque colloqui cupiunt.

piunt. Quod cum Philippo, Philippus Andree, uterque vero Magistro indicasset, hic: ἐλήλυθεν ἡ ὄρα, inquit, ἵνα δοξασθῆ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· εἴαν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, πεσῶν εἰς τὴν γῆν, ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· εἴαν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. Itaque Iesus non negat, sed affirmat potius, regia se fructurum esse dignitate, at prius vero, quam ad summum illud honoris fastigium escenderet, mortem sibi subeundam esse dicit. Egregia enim illa similitudine, quae cum gravitate adiunctam habet suavitatem maximam, quid aliud Servator indicare voluit, quam mortis sibi subeundae necessitatem, ad gloriam regnumque obtinendum? Qua de re saepius iam dixerat. Vid. Ioh. III: 14. Matth. XVII: 12, et loca ibi allata.

Ioh. XIII: 10, 11, 18, 21-27.

coll. Matth. XXVI: 21-25. Marc. XIV: 18-21. Luc. XXII: 21-23.

In lavandis discipulorum pedibus cum Servator ad Petrum venisset, hic primum, nolle se, dicit, tam servile officii genus sibi a Magistro praestari, mox vero, a Iesu admonitus, non tantum pedes, sed et manus et caput lavari cupit. Servator autem pedum lotionem sufficere affirmat; qui pedibus lotus sit, eum purum esse:

se: καὶ ὑμεῖς, inquit, καθαροὶ ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. (Ioh. 10.). Quod Iesu dictum Iohannes ita interpretatur (b): ἦδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν· οὐχὶ πάντες καθαροὶ ἐστε. sect. 11. Addit alia Servator, e quibus discipuli subobscure intelligunt, unum ex iis, qui cum ipso cibare solerent, infesto erga Magistrum esse animo. (Ioh. 18-20.) Quae tamen omnia videntur nihil quicquam Iudam commovisse. Etiamnum securus et tranquillus erat, certe videbatur, ac si integer vitae scelerisque purus esset. Itaque Iesus, visâ hominis contumaciâ, ipse animo turbatus, iam paulo luculentius enunciat, quod modo dixerat obscurius: ἀμὴν (Ioh. more suo habet ἀμὴν, ἀμὴν,) λέγω ὑμῖν· ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, ὃ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ. (Matth. f. 21. Marc. f. 18. Ioh. f. 21.) Adspiciunt se invicem discipuli, quod nec proditor neglexerit, forte et crebrius, nunc in hanc, nunc in illam partem capite verso, Ut adeo fideles Iesu discipuli, perversam Iudae, simulandi artem optimè callentis, indolem nondum perspectam habentes, dubitent, quemnam istud Magistri dictum spectet, (Ioh. f. 22.), atque inter se rogent, quis tandem scelus tam nefandum sit patraturus. (Luc.

(b) Solere Iohannem eorum, quae ab Iesu dicta referat, interpretem agere, vidimus ad eius Euang. c. II: 19. p. 10, 11. Conf. Henckii Comm. ibi laudata.

(Luc. f. 23.) Mox ad Iesum se convertunt singuli quaerentes: „ egone is sum, Domine?” (Matth. f. 22. Marc. f. 19.). Responder ille: „ unus e duodecim me prodet, qui mecum ma-
 „ num in catino intingit” (c) Matth. f. 23. Marc. f. 20. Luc. f. 21.) et miserrimam proditoris fortem praesignificat, (Matth. f. 24. Marc. f. 21. Luc. f. 22.) Tum Petrus Iohanni innuisse videtur, atque hic, admoto Iesu auri ore, percontatus esse, de proditore, Cui submisfa
 Ie-

(c) Illud ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τραβλίῳ τὴν χεῖρα, indefinite tantum dictum est et significat: *qui mecum edit*, vel potius *qui mecum ex eodem catino edit*, edere solet, conf. Luc. 21. (vid. Erasmus, Grotius, Beza, Kuinoelius.) erant enim plures. Haudquaquam igitur cum Paulo ad I. Comm. III. 570, 571. ita accipiendum illud est, ac si ipso illo temporis articulo Iudas cum Iesu manum in catino intingerit. Quis enim putet, edisse illos in tanta animorum commotione? Deinde fuisset hoc manifestum et indubitatum signum, ut Erasmus rectè monet, quo dato, iterata Petri et Iohannis percontatione haud opus fuisset. Denique asumta illa Erasmi aliorumque sententia, nulla causa est, quare, cum Paulo, I. I. sumas, dixisse Iesum illud uni Iohanni, cui opinio; et Iohannis percontatio repugnat, et quod Marcus habet f. 20. εἶπεν αὐτοῖς. Servatur ita et Marci auctoritas, qui, ex Pauli sententia, illud αὐτοῖς imprudenter addiderit, atque hoc additamento rem perverse narraverit.

Iesus voce: *ἐκεῖνός ἐστιν*, inquit, *ὃ ἐγὼ βέβαια τὸ ψαμλον ἐπιδώσω*. Porrigit autem bucceam Iudae Iscariotae, (Ioh. 21-26.) qui se indicatum putans ac sentiens, forte et ex Iohannis vultu hoc intelligens, submissa itidem, ut videtur, voce, e Iesu quaerit: *egone is sum, Magister?* vel, ut Paulus l. l. illud vertit: *ich werde doch dieser nicht seyn sollen, Lehrer!* Respondet Iesus: *σὺ εἶπας, tu dixisti, est, ut dicis*. Quod caeteri tamen discipuli non audivisse, vel certe non intellexisse, videntur. (Matth. 25.) (d).

His igitur in locis Servator luculentissime praesignificavit, ab Iuda Iscariota se proditum iri: de quo cum dubitari nequeat, non est, quod plura hîc moneamus. Unum hoc addere liceat, Iesu dictis quamdam inesse gradationem. Mihi certe videtur Servator, in indicando proditore, pedetentim et gradatim procedere. Primum enim, post lavatos singulorum pedes, universe tan-

(d) In harum rerum dispositione, secutus sum ordinem rerum, in ultima I. C. coena gestarum, quem dilectissimus Promotor ex sua sententia habendum esse, aliquando in praelect. suis monuit. Quod autem ad discrepantiam attinet, quae Matthaeum inter et Lucam intercedit in rebus ordinandis, cum ex aliis indiciis, e. c. Luc. c. IX. 51-57. de quo vid. Bynaeus *de morte I. C.* II. p. 12, 13. tum ex hac ipsa, de qua agimus, narratione, tuto efficiatur, Matthaeum maiorem curam adhibuisse, in temporis ratione sequenda, quam Lucam.

tantum dicit, non omnes pueros esse; deinde affirmat, ab uno ex omnibus, qui aderant, discipulis, se proditum iri; porro magis definite ab uno ex iis, qui ex eodem cum ipso catino edebant, se traditum iri indicat; tandemque definite ipsum proditorem significat. Qua in gradatione, si vere locum habeat, et animus Iesu commotus, et maxima eius sapientia, observari possunt. De Iudae indole et in prodendo Iesu consilio, diximus ad Ioh. VI: 70. p. 46-51.

Matth. XXVI: 26-29.

coll. Marc. XIV: 22-25. Luc. XXII:

19, 20.

Postquam abierat proditor, Servator sacram instituit coenam. Scilicet, sumto pane actisque Deo gratias, (εὐλογήσας, pro quo in aliis codd. et versf. habetur εὐχαριστήσας, (e) quod Erasmus, Millius et Wetstenius praeferunt, Griesbachius vero tuetur vulgatum εὐλογήσας in *Commentario Critico* et secunda N. T. editione, cum in prima, Semlerum secutus, utrumque reiecisset;) fractum illum singulis distribuit discipulis dicitque: λάβετε, φάγετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου, (addit Lucas: τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.) mi-

(e) Variantem hanc lectionem nostrates etiam annotarunt in not. marg. ad versf. Belg.

militer, poculum iis porrigens, *πίετε*, inquit, ἐξ αὐτοῦ πάντες. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. (Lucas: τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.) Quibus Servator, apud Matthacum et Marcum, haec addit: λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι (addit Marcus οὐκέτι) οὐ μὴ πῖω ἄπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννημάτων τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πῖνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου. (Marcus τοῦ Θεοῦ.) quo dicto Servator poculum ipsi a discipulis oblatum negasse, aut certe rationem dedisse videtur, quare ipse solus non biberet.

Nolumus hac occasione de eo disputare, num Iesus hīc instituerit ritum *μνημονεύτικόν*, quod cum a nostri instituti ratione alienum videri possit, adeant lectores *Kuinoelium*, imprimis vero *Cl. van Hengel*, in *Diatr. ten betooge, dat de Doop en het Avondmaal, naar het oogmerk van Jezus instelling, door alle tijden dezzer wereld moeten voortduren*, in *Novis Opp. Soc. Hag. pro vindic. relig. Christ.* edd. a. 1811. §§. 4, 5. Id tantum ex Iesu dictis effici volumus, illum mortem suam violentam, iam iam instantem, hīc praesignificasse. Quod enim de violenta morte dicimus, id quam luculentissime patet, cum ex eo, quod fractum panem cum suo corpore, effusumque vinum cum sanguine suo compareret, (vid. et dicta ad Ioh. VI: 51. seqq.) tum

ex hoc additamento, sanguinem illum effusum iri in peccatorum condonationem, qui salutaris effectus morti eius fere solet adscribi, ut facpius iam vidimus. Deinde mortem suam Servatorem sibi proposuisse, ut iam iam instantem, ex eo manifestum est, quod neget, se ab hoc inde tempore vino fructurum esse cum discipulis, donec etc. Caeterum non est, quod cum Paulo I. I. p. 579. putes, subiisse Iesum, inter frangendum panem, mortis suae imaginem. Vid. *Krit. vom Dr. Paulus Komm.* p. 165.

Ioh. XIII: 31. — XVI.

In his egregiis Iesu sermonibus, quibus discipulos ad suum discesum praeparat, eosque ultima vice adhortatur et consolatur, cum abitus sui et reditus passim mentionem faciat, de his dicendi formulis videndum nobis est, eorumque refellenda erit opinio, qui, ex horum sermonum argumento et ratione, veritatem vaticiniorum, a Iesu editorum de suo in vitam reditu, impugnent.

Ioh. XIII: 33, 36.

Fideles suos discipulos Magister optimus blando illo *τενυία* alloquitur iisque dicit: per breve adhuc tempus vobiscum ero; (idem fere, at paulo obscurius dixerat Iudaeis c. XII: 35.) in-

stat

stat hora, quæ a vobis morte divellat: tum quaeritis me, sed, ut olim dixi Iudæis: (c. VII: 34. VIII: 21. ad quæ loca vid. K u i n o e l i u s.) *quo ego abeo, vos non potestis venire*, id et vobis nunc dico. Petrus autem, qui, quocunque Magister abiturus erat, illuc et se venire posse putabat, Iesum interrogat: *ποῦ ὑπάγεις*. Servator autem: *ὅπου ὑπάγω, οὐ δύνασθε μοι νῦν ἀκολουθῆσαι. Ὑστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι*. Itaque indefinite loquitur de abitu suo, qui intelligendus videtur de abitu in mortem, de quo et Petrus illum accepisse videtur, vid. f. 37. et per eum in coelestes sedes. Illuc Apostoli eum sequi nondum poterant. Nondum enim idonei erant ad bibendum poculum, quod ipse bibiturus erat, ut dixerat Iacobo et Iohanni, et multa adhuc iis incumbebant in hac terra peragenda: aliquando vero in mortem et beatas illas sedes erant illum secuturi.

Ioh. XIV: 3.

Discipulos, quos moestitia occupaverat et tenebat, auditis tristissimis illis verbis, inprimis de Magistri discesu, Iesus consolatur; tristitiam illam abiiciendam esse monet; credendum esse Patri, et ipsi credendum esse; (utrumque enim *πιστεύετε* ut *imperandi* sensu fumamus, suadere videtur simplicitas in interpretando:) in paterna domo multa esse habitandi loca. Sin minus, inquit, *εἶπον*

ἐν ὑμῖν, *dicerem*, vel, ut alii vertunt, *dixissem* vobis. Ita enim haec adiungenda esse puto praecedentibus, cum Beza, Belgis, Grotio, Moro, Kuinoelio, aliis; quamquam non desunt, ea cum subsequenter connectentes, hoc modo: *dicerem*, vel *dixissem* vobis: *proficiscor illuc, ad locum vobis parandum, — et tum redibo* etc. Ita nimirum Erasmus, Herwerden ad l. *Anon.* in Eichh. *Bibl.* VII. 1032, 1033. alii. Prior enim interpretatio simplicior videtur, atque iccirco praefenda. *Similitudo* autem, inquit Grotius, eumque verbotenus secutus Rosenmullerus, *sumta est ab uno comitum, qui in itinere praegressus ad diversorium, ibi caeteris cubacula assignat, et efficit, ut venientibus parata sint.* At praefenda videtur opinio, qua allegoriam sumtam esse statuas a filio, qui, post peregrinationem, in domum paternam redux, in eam secum ducit, quos habuit itineris sui comites et amicos. Conf. Brinkius, *het afscheid van Jezus van zijne leerlingen*, p. 60, 61. Quicquid vero sit, illud certum est, verba *πάλιν ἔρχομαι* non posse referri ad Iesu in vitam reditum, sed sumenda esse de cura et auxilio, quo praesens iis afforet, in paternam eos ducturus domum.

Ioh. XIV: 18-20.

Ut discipulorum tristitiam auferret, sect. 16.

H

et

et 17. dixerat Iesus, se Patrem rogaturum esse, ut spiritum veritatis iis daret, qui semper cum iis maneret. At ne hoc quidem poterat eos consolari. Scilicet futurum erat, ut suo carerent Magistro. Itaque Iesus, sect. 18-20. iterum de *reditu* suo mentionem facit. Quid autem, cum rediturum se esse dicat, intelligat, de eo non una est Interpretum sententia. Nonnulli ad tempus missi Spiritus S. illud referunt, ut Ven. Stronckius, in *Spec. laud.* p. 81. et *Anon.* in *Eichh. Bibl.* p. 1033-1036, qui „iccirco” inquit, „videtur mihi Iesus velle dicere, quoniam Spiritus veritatis apud vos manebit, non relictus eritis a me, quamquam nunc a vobis discedam, per hunc Spiritum ad vos veniam” p. 1035. Et illud *θεωπεῖν*, sect. 19. de *praesentia* Iesu *spirituali*, et *recta personae et doctrinae eius cognitione*, explicat. Ita vero τὸ *θεωπεῖν* improprio, τὸ οὐ *θεωπεῖν* proprio sensu intelligenda essent, quamquam in illis manifesta disiunctio adest. Quae loquendi ratio nullo probari possit exemplo. Vid. Süsskindius, in *Flattii Mag. P.* VII. p. 186-190. Deinde orationis contextus, quem sibi finxit eius ingenium, sectionem 18. arctissime coniungendo cum sect. 16, 17. nescio an non male sese habeat: longe certe probabilior illa cohaerentia videtur, quam supra assumi, ut adeo Iesus, ad consolandos discipulos, duobus utatur argumentis, altero ex Spiritus S. missione, altero ex suo

suo ipsius reditu, desuntis. Ita et Grotius, Süskindius, I. I. Kuinoelius, et Tittmannus, ad l.

Alii Iesu dicta intelligi volunt de *uno* eius *in vitam reditu*, ut Grotius, v. Herwerden, Brinkius, p. 82-86. et Süskind. l. l. Cui tamen interpretationi, *primum*, obstat Iesu promissio, sect. 18. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, quod referri nequit ad breve illud temporis spatium inter eius in vitam reditum et adscensum in coelum, quo per aliquot tantum vices se videndum praebuit discipulis. Vid. Kuinoeliius ad l. *Deinde* obstat promissio *vitae*, qua fruituri tum erant discipuli, *beatae*: καὶ ὑμεῖς ζήσεθε. (f) s. 19. Quod haudquaquam verti potest, vel *superstitibus adhuc vos inveniam*, cum nostratibus in not. marg. ad h. l. Grotio et Brinkio, p. 86., vel cum Süskindio et Tittmanno, *tum reviviscetis et vos, qui nunc tam exanimati estis et moesti*. Obstat *porro*, quod Servator dicit s. 21. ἐμφανίσω ἑμαυτὸν non nisi ei, qui praecepta mea servat meque amat: quippe quae conditio deinceps praestanda erat. Obstat *denique* vocum θεωρεῖν et ἐμφανίζειν explicatio, ab ipso Iesu data s. 23. ubi verba πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μόνῃ παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, haud possunt accipi de *uno* Iesu *in vitam reditu*,

(f) ζῆν in N. T. saepissime significat *beate vivere*. Vid. Schleusnerus, in *Lex. ad voc.*

quandoquidem eius adventus coniungitur cum adventu Patris. *Venire* autem ad probos homines Deus Iesusque dicuntur, cum iis succurrant, propitii iis adsint suoque favore eos prosequantur, et *mansionem apud eos facere*, cum continuo iis adsint suoque favore eos prosequantur perpetuo. Conf. inter alios Donker Curtius, *Spec.* l. p. 84. seqq. aliisque locis, qui conferri iusfit Apoc, III: 20. et recte quidem; inprimis autem conferenda est Apoc. XXI: 3. Conf. et Morus.

Paulus. l. l. haec, de quibus disputamus, Servatoris dicta referenda esse putat, ad longe remotum reditum e sedibus coelestibus, in quibus eum visuri erant discipuli, (coll. f. 2-4.) atque illud γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ μου κ. τ. λ. f. 20. hoc modo explicat: *penitius intelligetis, me cum Patre esse* etc. Sed, hac assumpta sententia, apostoli in altera demum vita ad hanc cognitionem pervenisse dicendi essent, quod nemo tamen facile concedat. Deinde nihil aliud hoc Servatoris dictum contineret, nisi doctrinam de animorum immortalitate, de qua tamen apostolis iam dudum persuasum erat. Conf. Süsskindius, l. l. p. 191. not. 11^b. Denique animadvertas velim, significationem, quam cl. Paulus formulae εἶναι ἐν τινὶ tribuit, esse falsissimam. Haec enim formula in N. T. inprimis ab Iesu et Iohanne ita usurpatur

tur (g), ut significet, *esse in aliquo*, i. e. arctissime coniunctum esse cum aliquo, numquam vero, ut cl. Paulus putat; *esse apud aliquem*. Conf. Stronckii *Disf.* l. p. 176 sqq. Süsskindius, l. l.

Unaquaeque igitur harum sententiarum cum suis prematur difficultatibus, aliam in medium proferre mihi liceat. Scilicet Christus indefinite tantum dicit, se *rediturum esse*: quae laeta vox non poterat non discipulos consolari. Puto autem, esse illud referendum, et ad eius in vitam reditum, et ad reditum eius e sedibus coelestibus. Quam sententiam si assumas, omnia bene fluunt et evanescent allatae contra caeteras sententias dubitationes. Servatoris igitur dicta sic interpretor: *ne moesti sitis, filii mei! non deseram vos pupillos: redeo ad vos*, (intellige, cum reditum in vitam, tum eum, quo in paternam eos duc-

tu-

(g) Nonnunquam et a Paulo ap. illa formula ita adhibetur. Conf. Rom. VIII: 1. 2 Cor. V: 17. XII: 2. laud. a doct. H. I. Royards, in *Disp. inaug. de altera Pauli ad Corinthios epistola et observanda in illa apostoli indole et oratione*, Trai. 1818. p. 143. not. 1. Add. 1 Cor. I: 31. ubi plena formula occurrit *ὁπῶς ἔστε ἐν Χ. Ι.* nisi malis, in explicando hoc loco, Noesfeldum sequi. Vid. *Opusc.* eius Fasc. II. p. 230 sq. qui tamen in eo certe errat, quod hanc formulam, eo sensu adhibitam, in Pauli epistolis haberi negat.

turus erat domum). *Breve adhuc tempus est, et mundus* (profani homines (h)) *me non conspiciet; vos autem me conspicietis; (erant autem cum visuri, et in hac et in altera vita) nam ego vivo* (vivam, in vitam cum rediero, vita fruatur beata) *vosque mecum beata fruemini vita. Illo die* (eo tempore, quo scilicet eum visuri erant post eius in vitam reditum) *cognoscetis, (penitius cognoscetis) me esse cum Patre artissime coniunctum, vosque mecum, et me vobiscum.* Eodem fere modo, Kuinoelium et Tittmannum Iesu dicta explicasse, video. In eo tamen ab iis dissentiri liceat, quod τὸ θεῶν πρῶτον, non de *visibili et invisibili* Christi praesentia, sed de illa tantum accipiendum esse putem. Scilicet visuri eum erant discipuli, post eius in vitam reditum, tum hac in terra, tum in coelesti Patris domo. Temporis autem interval- lum, quod utrumque erat disiuncturum, Servator silentio praeterit. Admodum enim brevis foret ista Magistri a discipulis absentia, neque iis molesta, ut adeo res apte proponi ita posset, ac si nullum tempus, inter τὸ θεῶν πρῶτον in hac et altera illa vita, foret intermedium, nullaque esset intercapedo.

Ioh.

(h) Voce ἄνομος saepe significari *homines*, specia-
 tim *homines profanos*, cuique notum est. Vid.
 Schleusneri *Lex.* in voce n. 4. Stronckii
Disf. l. p. 149 sqq. et Donker Curtius, *Disf.*
 l. p. 65 sq.

Ioh. XIV: 28.

Discipulorum animos, etiamnum tristitia occupatos, Magister denuo reditu suo consolatur. *Audivistis*, inquit, *me vobis dicentem*: „*abeo et redeo ad vos.*” Manifestum autem est, abitum illum non tantum de morte eius intelligendum esse, sed et de abitu eius ad Patrem. Etenim illud *ὑπάγω* mox a Iesu commutatur cum *πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα*, qui abitus uberrimus iis foret laetitiae fons. Itaque et hoc loco mortem suam, cum abitu ad Patrem, artissime coniungit, (nec mirum; erat enim per illam viam ad Patrem profecturus:) atque ita et reditus ille referendus erit ad resurrectionem eius e mortuis, et ad illud tempus, quo erat aliquando e sedibus coelestibus rediturus. Caeterum vide et ad h. l. interpretes, supra laudatos.

Ioh. XVI: 16, 19 seqq.

Cum multa, a Spiritu S. accipienda bona Magister iterum praedicasset, ut discipulorum animos placidos redderet et tranquillos, rursus illam *reditus* fui mentionem facit, quippe quâ nulla maior iis esset consolatio. *Μικρόν*, inquit, *καὶ οὐ θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μικρόν, καὶ ἀφαισθή με, ὅτι (ἐγὼ, quod est in vulg. ed. magno codicum consensu reiiicitur,) ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα*

τέρη: *breve tempus est, et (i. e. tum, quo exacto, vid. c. XIV: 19.) non videbitis me, iterumque breve tempus, et (h. e. ut modo, tum, quo elapsedo,) videbitis me; nam ego abeo ad Patrem, apud quem una erimus et vivemus. Hoc enim subaudiendum videtur. Id ipsum fere dixerat, c. XIV: 3. ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε, et f. 19. ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Itaque et hoc loco illud ὄψεσθε referendum puto, et ad Iesu in vitam reditum, et ad illud tempus, quo in coelestis Patris domo ipsum visuri erant discipuli,*

At multi sunt, qui hoc Servatoris dictum unice de eius *in vitam reditu* intelligi velint, ut Semlerus, Noesfeltus, *Opusc. Fasc. II. 34.* Süskindius, l. I. v. Herwerden, Kuinoelius. Alii aliter Iesu verba explicant. Sunt enim, qui verbis *πάλιν μικρὸν* subaudiendum putent *θεωρεῖτέ με*, atque illud *ὄψεσθέ με* arctiori vinculo cum seqq. *ὅτι κ. τ. λ.* coniungunt, hoc modo: *conspicietis me ad Patrem abeuntem.* (referente Kuinoel.) Contra Noesfeltus aliique (teste eodem) vocibus *ὄψεσθέ με* subaudiri volunt *μικρὸν τι*. Sed utraque ratio contorta est et dura. Tertia Süskindii, v. Herwerden et Kuinoelii ratio est, qui Iesu dicta sic vertunt: *per breve tempus me non videbitis, et iterum per breve tempus me videbitis.* At sic vero copula *καὶ*, vel redundat, vel pro *ἐν ᾧ* dictum vertendum est *quo durante;*
cui

cui tamen interpretationi c. XIV: 19. plane repugnat. Praeterea ex ipsius Iesu explanatione, f. 20-22. *et tristitiae in priori, et maximi gaudii argumentum in posteriori Iesu dicto, inesse debet.* Assumpta vero ista interpretatione, utrumque non tantum perit, sed et contrarium existit. In illo enim: *per breve tempus me non videbitis*, parva tristitiae, magnaue gaudii causa inest; in hoc autem: *per breve tempus me videbitis*, quis tanti gaudii argumentum haberi putet, quantum Iesus mox describit?

Oppositam viam ingrediuntur *Anon.* in *Eichh. Bibl.* l. I. p. 1038. et Paulus, ad *Matth. XVI: 21.* negantes, Servatorem nostro loco indicasse, se hac in terra ab apostolis iterum visum iri et statuentes, hoc dictum esse unice ad mansionem eius in sedibus coelestibus referendum. Argumentum, ad hanc opinionem probandam, ducunt ex *sect. 23.* ubi Iesus *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ*, inquit, *ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσατε οὐδέν*, cum tamen post eius in vitam reditum aliquid ex eo quaesiverint, *Act. Ap. I. 6.* Posset forte haec difficultas ita tolli, ut, cum *Kuinoelio*, ad h. l. verba *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ* non nimis premeunda esse statuas, neque tam intelligenda esse de tempore, quod proxime resurrectionem Christi sequebatur, quam potius de omni tempore post Christi resurrectionem et in coelum reditum: quomodo et *Süskindius*, l. I. p. 195, 196. illa accepit. At dura tamen haec inter-

pre-

pretatio videtur. Nam dies, Christi in vitam reditum proxime insequentis, profecto et referendi sunt ad omne illud tempus. Itaque eundem, ex varia verbi ἐρωτᾶν significatione, istam difficultatem tollere malo. Duplex scilicet huius vocis significatio est, altera *interrogandi*, altera *rogandi, petendi*. Prior significatio habetur sect. 19. et 30. posterior sect. 24. Posteriores significationem nostro loco optime convenire mihi persuadeo, ut adeo ἐρωτᾶν dicantur qui aliquid *petunt*, nominatim vero, in hac verborum cohaerentia, qui *ulteriorem petunt institutionem*. Ita si ἐρωτᾶν cum αἰτεῖν permutari sttuas, nullum ex Act. 1. 1. argumentum duci potest, ad nostram sententiam refellendam. Ita et Grotius alique a Kuinoelio laudati ad hunc l. verbum ἐρωτᾶν intelligi voluerunt, repugnante tamen Noesfelto, Boltenio et Kuinoelio, qui orationis contextum priori verbi ἐρωτᾶν significationi favere putant. Mihi tamen e contrario posteriori favere videtur contexta oratio, si sectio 23^a. non tam cum s. 22. quam cum s. 23^b. coniungatur. Quod ut faciamus, nobis suadet manifesta, quae s. 23. habetur, oppositio: *illo tempore nihil quicquam a me, sed meo nomine a patre omnia petetis.*

Et haec quidem hactenus de his Iesu dictis. Paucis nunc videamus de argumento, quod, ex ultimo hoc Servatoris sermone, a nonnullis ducitur, ad infringendam vaticiniorum veritatem. Est au-

tem

tem huiusmodi: „mira videtur res, quod ne semel quidem Servator in his sermonibus locutus fuerit, de suo in vitam reditu”. Habiti autem ab eo hi sermones sunt, paucis ante mortem horis, et ad consolandos quidem discipulos; at ita tamen instituti sunt, ut multas contineant res, quibus percipiendis et ferendis apostoli, post Iesu in vitam reditum, magis apti fuerint, quam hoc tempore. Quid? quod si sperasset et scivisset Magister optimus, se esse aliquando, et tribus quidem diebus post, in vitam rediturum, atque adeo se posse iterum discipulos hac in terra convenire et cum iis colloqui, quis putet, illum ista ratione eos allocuturum fuisse? Nonne, suos consolari cupiens, optimo etiam consolationis genere usus fuisset? Nonne hos, quos tanto prosequeretur amore, hoc modo allocutus fuisset: mei filii! ne lugete, post tres dies in vitam redibo, vobis iterum adero, unaque erimus? Nonne multa silentio praeteriisset, post breve admodum tempus iis indicanda? Certissime, ab eius sapientia et erga suos amore, haec expectanda fuissent. Cum igitur, in ultimis his Iesu sermonibus, nihil eiusmodi quicquam, quin et contrarium habeatur, negandum est, expectasse eum suum in vitam reditum, atque adeo tuto sumitur, caetera omnia loca, in quibus laetus ille eventus tam manifesto indicatur, ab Evangelistis esse immutata et postea factis accommodata”. Ita argumentantur *Anon. in Eichh. Bibl. l. l. p.*

1039, 1040. et Paulus, ad Matth. XVI: 21.
Comm. II. p. 523.

Sed, si vel nihil quicquam in medium proferre possumus ad hanc tollendam difficultatem, nequaquam tamen ea id valeret, ut de caeterorum locorum sententia satis manifesta dubitandum, iisque assentiendum esset, qui sibi persuadent, nec praevidissee, nec praedixisse Iesum suum in vitam reditum, omnia vero illa loca, quibus manifestae vaticinationes contineantur, esse ab Euangelistis immutata. Etenim, quam manifesta ac certa sit caeterorum locorum interpretatio, antea docuimus: et nunc etiam contendere audemus, Servatorem, in his ultimis sermonibus, quamvis recte, indicasse tamen, se esse in vitam rediturum. Quod si vel quis negandum esse putet, hunc acquiescere oportet in praecleara Iesu sapientia, qua, quid dicendum, quid tacendum eo fuerit tempore, probe sciverit. Nihil enim magis temerarium dici potest, quam ea reiicere, quae certa sunt, et ea detorquere in alienam sententiam, quae sunt perspicua, propterea quod non videas, quomodo alia, eaque minus perspicua, nec tamen contraria, cum iis componi commodissime possint.

Sed illorum argumentatio virorum forte possit inverti, et ex his ipsis Iesu sermonibus argumentum duci ad caeterorum *ἀποβεντίας* locorum, in quibus certa ac luculenta Iesu vaticinia habentur, probandam. Quodsi enim illis in locis

Eu

Euangelistae Iesu verba, addendo ac mutando, postea factis accommodaverint, quaenam causa erit, quare non similiter Iohannes, in tradendis his Iesu sermonibus eius dicta mutaverit? Uniquique enim, quamprimum hos intueatur sermones, mirum videri potest, deesse hinc tam manifestam de Iesu in vitam reditu vaticinationem, quam alibi inveniat, praesentique discipulorum conditioni consentaneam facile putet.

Quamquam igitur contendimus, Servatorem, in his sermonibus, haud plane tacuisse de suo in vitam reditu, iidem tamen lubenter concedimus, eum haud manifesto laetum illum eventum hinc praedixisse. Si quis vero quaerat, quare Iesus, licet suum in vitam reditum praeviderit, ita tamen fuerit de eo locutus, atque omnes hos sermones ita instituerit, est, quod respondeamus. Probabiles enim huius rei causae excogitari possunt. Et *primum* quidem Servatoris ad Patrem abitus finis foret, qui opus eius coronaturus erat. Apud Patrem enim summam erat dignitatem maiestatemque accepturus, ad quam obtinendam eius in vitam reditus non nisi via foret. Illius igitur dignitatis, qua, peracto suo opere, apud Patrem gavisurus erat, cogitatio imprimis eum ceperat et tenebat, cum iam iam, post plurimas gravissimasque perpesiones, mortem esset subiturus violentam. Hac spe erigebatur, propositam hanc gloriae coronam intuebatur, atque ita, ut ait auctor epist. ad Hebr. XII: 2. *ἀντὶ τῆς*

τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρῶν, αἰσχύνης καταφρονήσας. Quid mirum igitur, quod dicentem eum toties audiamus: ὑπάγω, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα; quid mirum quod dicat: δόξασόν με σὺ πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῆ δόξῃ, ἢ εἶχον — παρὰ σοί, quamvis probe cognosceret, se esse tertio post mortem die in vitam rediturum? *Deinde* nec plane tacet de suo in vitam reditu: caeteraque eius dicta de suo ad Patrem abitu non tantum ei non repugnant, sed illum potius ponunt et involvunt. *Porro*, ut suum in vitam reditum non tam luculenter indicat, ita nec mortis suae iam iam instantis manifestam mentionem iniicit, sed, euphemismo, quem dicunt, usus, mortis commemorationem retinet eamque suaviori voce *abitu* dicit, ne augeat etiam discipulorum moestitiam, eorumque animos magis etiam perturbet. At vero, si manifesto suum in vitam reditum indicasset, luculenter etiam de sua morte dicere debuerat. Cuius facta mentione, discipuli certissime, aut non intellecturi, aut neglecturi fuissent, prouti antea, illum in vitam reditum: atque adeo laeta huius annunciatio nulli iis consolationi fuisset. *Quarto*, avocandi erant discipuli a rebus terrestribus et a visibili Iesu praesentia: somniaque illa, de terrestri rege regnoque terrestri, ex eorum animis expellenda erant. Hinc non nisi tecte suum in vitam reditum indicat, omnesque hos sermones ita instituit, ac si haud posset iterum in hac ter-

ra cum iis colloqui. Hinc toties de suo ad Patrem abitu loquitur. Hinc et praedicit, eos multa passuros esse a profanis hominibus. Age vero, sume, dixisse Iesum iis: *ne lugere, filii mei! post tres dies iterum vobiscum ero*, eosque hoc Magistri dictum probe intellexisse, quod ex eorum, quibuscum nobis res est, sententia sumendum foret, num Servator sapienter egisset, optimumque consolationis genus elegeret? Nonne perverfas discipulorum opiniones fovisset et confirmasset? Nonne hi facile et quasi sponte in hanc inducti fuissent opinionem, post tres dies Servatorem semper ipsis affaturum et terrestre regnum suum esse conditurum? Si vero et nunc Iesu verba non percepissent, nulla etiam causa fuit, quare de suo in vitam reditu rursus mentionem faceret, cum fuerit saepius iam de eo locutus. *Tandem*, si Iesus iam aperte praedixisset, se tertio post mortem die in vitam esse rediturum, discipuli que hoc plane intellexissent, horum, et animi affectiones, et mores, vix componi potuissent ad rerum adiuncta, in quibus, patiente morienteque Iesu, positi fuerunt. Quid? quod, videntes eius perpesiones ac mortem, de instante victoria forte immoderate et intempestive gloriaturi fuissent. Nos autem tam certi haud fuissimus de veritate reditus Iesu in vitam, quam nunc sumus, cognitis eorum dubitationibus et diffidentia. *Denique*, post suum in vitam reditum,

Ser-

Servator per paucos tantum dies, neque, ut antea, cum discipulis conversaturus erat. Quae igitur etiamnum dicenda iis habebat, ante mortem dicenda erant. Et *quis dubitet*, ut recte Noesfeltus ait, *Opusc. Fasc. II. p. 27. quin eius sapientia aptissima quaeque et maxime exquisita complexa fuerit, quae ab ipsa iam paene morientis amici persona vim atque commendationem maximam haberent?* Praeterea hoc ipsum, quod, per breve tantum tempus eaque ratione in hac terra se iis conspiciendum esse, Servator sciret, novum argumentum praebet, ad refellendam dissentientium opinionem et admirandam Iesu, cum sapientiam, tum erga suos amorem. Scilicet eius in vitam reditus, in se spectatus, non adeo iis erat profuturus; nam per aliquot tantum vires cum visuri erant discipuli. Noluit igitur de eo iam aperte loqui, atque hoc argumento uti ad eos consolandos, ne, subito ipso discedente spe sua falsi, maxima iterum afficerentur tristitia. Maluit autem dicere de suo ad Patrem abitu et reditu, quippe ex quo sciret, quaevis bona esse in Apostolos redundatura: (c. XVI: 7.) cum praeterea in Patris domo semper cum iis foret et vitam degeret beatam, eamque sempiternam. Neque dicat quis, ita sumi, quod probandum erat, scivisse Iesum, se, per paucos tantum dies atque ea ratione, post suum in vitam reditum, cum discipulis conversaturum esse. Quaestio enim, de qua agitur, haec est: num
ul-

ultimi Iesu sermones conveniant cum hac assumptione, eum suum in vitam reditum praevidis et praescivisse. At hoc si sumas, et illud tuto sumitur.

Caeterum nemo putet, nonnulla hic allata inverti posse, ad vaticiniorum ab Iesu de suo in vitam reditu editorum impugnandam veritatem. Est enim, in editis illis vaticiniis habitisque his sermonibus, et temporis, et adiunctorum ratio habenda.

Matth. XXVI: 31, 32.

coll. Marc. XIV: 27, 28.

Cantato hymno, Servator cum discipulis ad montem olivarum exit, atque inter eundem, ut videtur, haec iis dicit: πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ γέγραπται γάρ. πατάξω τὸν πομῆνα, καὶ διασκορπισθήσεται (i) τὰ

(i) Pro singulari διασκορπισθήσεται nonnulli codices, et apud Matthaeum, et apud Marcum, pluralem διασκορπισθήσονται habent, quod cum minus Graecum sit, a Paulo praefertur. Et fortasse recte. Etenim „Graeci veteres,” ut notat Kuinoelius ad Marci c. III: 11. „nomina neutra pluralia sequi inebant verba et singularia et pluralia: Attici vero medi et recentiores nominibus huius generis addebant verba tantum singularia; sed Dialectus Macedonica nova et Alexandrina revocavit genus constructionis horum verborum, quo veteres Graeci usi sunt, ita tamen, ut et

τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναι με, προᾶξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Apud Iohannem, Servator, cum adhuc in coenaculo esset cum discipulis, haec iis dicit: Ἰδοὺ, ἔρχεται ἔσθρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε, c. XVI: 32.

Hic igitur praedixit, discipulos ad unum omnes, ipsa illa nocte, offensum iri, *σκανδαλισθήσεσθε*, quod Schleusnerus, in *Lex. advoc.* et Kuinoelius, ad I. vertunt: *me doctorem deseretis, ab officio discipuli deficientis*. Et recte quidem, quoad sensum, ut videre est ex allato Zachariae loco, et ex laud. Ioh. loco; quoad ipsam vero verbi significationem, male. Est enim *σκανδαλιζέσθαι*, *offendi obstaculo, in via posito*. Ut igitur quis lapide aliove obstaculo, in via iacente, offensus movetur ac titubare incipit, sic iis, quae Iesu eventura erant, offensi, vacillaturi erant discipuli in fiducia et fide Christo debita: cuius rei consequens foret ipsorum fuga. Partim igitur recte interpretatus illud est Euthymius Zigabenus, cum, ref. Kuinoelio, ad I. τὸ σκανδαλισθήσεσθε positum dicat, *ἀντὶ τοῦ σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἢ γοὺν Φεύγεσθε*. Servator autem hic laudat Zachariae c. XIII: 7. quod tamen non ita intel-

in scriptis et in sermone quotidiano verba pluralia praetulerint singularibus". Conferri et iubet Fischeri *Animm.* ad Weller. Vol. III. p. I. p. 345 seqq.

telligendum est, ac si Zacharias hanc discipulorum fugam praedixerit; sed tale quid hic evenitum erat, quale scripserat Propheta. Notum enim est et iam ab omnibus concessum, multa veterum Prophetarum dicta per aliquam accommodationem in N. T. adhiberi. Videtur praeterea hoc Zachariae dictum tunc in proverbium abiisse, quae Grotii opinio est, a Kuinoelio confirmata. At vero apostoli non semper disiuncti a Magistro forent. Hic, post suum in vitam reditum, iis praeiturus erat in Galilaeam. Qua quidem vaticinatione nulla potest edi luculentior. Ut adeo ridiculos se praebeant Paulus, I. I. et Schererus, p. 129. cum haud defini dicant, utrum Iesus esset corpore, an vero spiritu discipulis praeiturus in Galilaeam! Caeterum vide ad Matth. XVI: 21.

Ioh. XIII: 38. Matth. XXVI: 34.

coll. Marc. XIV: 30. et Luc. XXII: 34.

Vaticinium Iesu de Petri negatione ab omnibus Euangelistis litteris mandatum est. At, in narrationibus eorum componendis, in diversas viri docti abeunt partes. Nonnulli enim eandem ab omnibus narrari vaticinationem putant. Alii vero, aliam a Iohanne, aliam a Luca, aliam denique a Matthaeo et Marco tradi volunt. Existimant alii, vaticinationem Iesu apud Iohan-

nem eandem esse cum ea, quae apud Lucam habetur, diversam vero ab ea, quam Matthaeus et Marcus referunt. Sunt denique, quibus narratio Iohannea a reliquorum narratione diversa videtur, quorum sententiae equidem lubenter subscribo, ut adeo, primum in coenaculo, deinde in via ad montem olivarum, Servator illud vaticinium ediderit. Conf. Bynaeus, *de morte I. C.* Tom. II. p. 7-13.

Quicquid vero sit, hoc certum est, Iesum definite praesignificasse, se ipsa illa nocte a Petro ter negatum iri, priusquam gallus gallinaceus cantasset, vel, ut distinctius etiam Marcus habet, priusquam *bis* (δύς) cantasset: quod quomodo cum caeterorum Euangelistarum relationibus conciliandum sit, de eo conf. Gerhardi, Rufius et Macknightus, in *Harmonia* v. Willes laudati, p. 144. Vide et Grotium, Bynaeum et Kuinoelium.

Paulus vero, *Comm.* III. p. 593. probabile esse negat, Iesum hunc eventum atque haec rerum adiuncta definite praescivisse. Quae si scivisset, Petrum ab eo admonendum fuisse dicit, ne illuc se converteret, quo peccandi iniret periculum. Illa vero admonitio nihil effectura fuisset. Adeo Petrus sui erga Magistrum amoris, suaeque virtutis sibi conscius erat, ut, quicquid Iesus dixisset, nihilominus iturus illuc fuisset. Quid? quod cum illo: *εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφεστε τούτους ὑπάγειν*, (Ioh. XVIII: 8.) haec admo-

ntio esfet iuncta, cuique domum eundum esse. Addit Paulus, nullam causam posse excogitari, quare haec definite praesignificandi vis sese exeruerit in eiusmodi minutiis (*nebenbegebenheiten*), quibus ipsa res nihil mutetur. Quae tamen ratio, vel ex eo refelli potest, quod, ut Petri lapsus, ita et haec ipsa vaticinatio maxime interfuerit formandae et emendandae eius indoli, (conf. Niemeyer, *Charakterk. van den Bijbel*, Vol. V. p. 553 sq.) ne dicam, eam maximae deinceps fuisse efficacitatis, ad firmandam eius fidem Iesu habitam.

His tamen rationibus inductus Paulus, longe aliam dedit nostrorum locorum interpretationem. Scilicet verba *πρὶν ἀλέκτορα Φωνῆσαι*, proverbii in modum, et improprie dicta existimat, hoc sensu: *antequam dies illuxerit*; atque illud *τρίς* indefinite sumendum esse putat, ut adeo sensus vaticinii, ab Iesu editi, huc redeat: „antequam dies illuxerit, eiusmodi fata mihi evenient, quae saepius in hanc te inducant dubitationem: *potestne hic, a Deo traditus tot perpeffionibus, vere Messias ille esse?* Quamquam autem facile concedimus, verba *πρὶν ἀλέκτ. Φων.* ut *ἀλεκτοροΦώνια*, proverbii in modum et improprie saepius sumi, hinc tamen proprie accipienda illa sunt de *ipso galli cantu*. Isti enim Pauli opinioni primum repugnat, quod Marcus secundum galli cantum memoret; deinde unusquisque videt, iis *πρὶν ἀλέκτορα Φων.* de-

finitiorem temporis indicationem inesse, quam fuerat significatum illo ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί. At, ista Pauli opinione assumpta, haec unum idemque sunt. Facit denique evidens, inter lapsum Petri et Iesu de eo vaticinium, convenientia, ut Pauli opinionem prorsus repudiemus. Neque minus in eo errat vir cl. quod numerum definitum τρίς pro indefinito hîc sumi posse putet, et sumendum esse statuat. Fateor, apud Poëtas imprimis saepius haberi: *felices ter et amplius! o ter quaterque beati!* quae indefinite accipienda esse, quis neget? Nullum vero exemplum afferri potest, quo illud τρίς, aut *ter*, nude et in soluta oratione positum, pro numero indefinito habendum sit. Denique, si Iesus nihil, praeterquam id quod Paulus putat, indicare voluerit, haud graviore Petrus lapsu ruiturus fuerat, quam caeteri apostoli. At, nisi hoc Servator putaverit volueritque indicare, unde tandem est, quod de omnibus discipulis: σκανδαλισθήσεσθε, de uno vero Petro dixerit: ἀπαρνήσῃ? Unde, quod, narrante Luca, Petrum appellans, locutus ita sit: Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ σατανᾶς ἐξήτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σιναῖσαι ὡς τὸν σῆτον· ἐγὼ δὲ ἰδεθήην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις (ῆ) σου, καὶ σὺ ποτε ἐπιστρέψῃς &c.? Quorum nulla probabilis ratio dari potest, si Pauli sententiam assumas.

PARS

(k) Huic voci πίστις emphasin inesse, putat Lightf. in *Hor. Hebr.* ad l. *Opp.* Vol. II. p. 560.

STROPHOMI INVICIUM 321

PARS POSTERIOR,

QUA

DEMONSTRATUR, HIS IESU VATICINATIONIBUS, EO NOMINE DIGNIS, INESSE VIM AD PROBANDAM AUCTORITATEM EIUS DIVINAM.

Vindicatis igitur a nonnullorum *παρεσκευασίας* Iesu dictis, quibus perpesiones suas, mortem et in vitam reditum praesignificavit, in haec inquirendum est et videndum, num vaticiniorum nomine dignae sint, valeantque ad auctoritatem Christi divinam probandam. Quae disquisitio ut recte instituatur et iusto ordine procedat, altera haec disputationis nostrae pars in duas divisa erit sectiones, quarum *priore* illorum Iesu vaticiniorum descriptio continebitur, cuius singulae partes illustrabuntur, in *posteriore* autem demonstrabimus, iis Iesu vaticiniis inesse vim ad auctoritatem eius divinam probandam.

SEC.

SECTIO PRIOR,

EXHIBENS

ILLORUM IESU VATICINIORUM DESCRIPTIO-
NEM, SUIS PARTIBUS ILLUSTRATAM.

Ut appareat, illis Iesu vaticinijs, de quibus, in priore huius dissertationis parte, egimus, vim inesse ad auctoritatem eius divinam probandam, primum haec vaticinia describenda sunt, et singulae huius descriptionis partes illustrandae. Itaque §. I. illorum descriptionem trademus deinde singulas huius descriptionis partes illustraturi.

§. I.

Illorum Iesu vaticiniorum descriptio.

Non est, quod dicam hic, de significatione vocabulorum ^{ἔξω} et προφητεῖν, (a) ut et de Pro-

(a) In eo ridiculos profecto se praebent Herderus, in libro, *vom Erlöser der menschen*, p. 254. et, qui eum secutus videtur, Scherer, lib. I. p. XII.

Prophetis veteribus. Multi enim de iis multa monuere, et quisque videt, has aliasque eiusmodi quaestiones evitari ea ratione, qua rem nostram agimus.

Malim hinc compendiose exhibere, quae, de perpesionibus suis, morte et in vitam reditu, Servator praedixit, ut uno quasi oculorum obtutu comprehendere ea possimus. De iis igitur haec praesignificavit, sacerdotibus et legum peritis se traditum iri, et ab uno quidem ex iis, qui ipsi coniunctissimi erant, Iuda nempe Iscariota; discipulos ipsum deserturos esse ad unum omnes; et a Petro se ter negatum iri, antequam gallus bis cantasset. Iudaeorum proceres multis ipsum modis esse vexaturos: ab his se ad mortem damnatum traditumque iri alienigenis, qui ludibrio ipsum habitum, flagellisque caesum crucifixuri erant, in ipso Paschatis festo; tertio vero post mortem die, se rediturum esse, et in Galilaeam praetiturum discipulis post suum in vitam reditum.

Quorum in vaticiniorum a Iesu editorum indolem et habitum si inquiremus, haec eorum de-

XII. quod, in nostra causa, ex vocis Germ. *Weisungen* significatione, argumententur; unde graviter in hunc invehitur *Jahnus*, in *Erklärung der Weisungen Jesu von der Zerstörung der Stadt Jerusalem, des Tempels, und des Jüdischen Staats*, in *Bengelii Archiv*, Vol. II. P. I. p. 80.

descriptio tradenda videtur. Sunt *praedictiones satis perspicuae, certae ac definitae rerum futurarum contingentium, quas perspicientia humana prospicere haud possit, caeque eventu probatae.*

§. II.

Cuius singulae partes illustrantur et probantur.

Singulae, huius descriptionis partes conveniunt, in laudata Iesu vaticinia. Quod ut perspicuum fiat, indicabimus, haec vaticinia esse, *primum*, satis perspicua §. 3. *deinde* certa et definita, §. 4. *porro* dicta de rebus contingentibus, §. 5. *tum* etiam perspicientiam humanam superantia, §. 6-12. *denique* eventu probata, §. 13.

§. III.

Haec Iesu vaticinia satis perspicua sunt.

Satis perspicua esse illa Iesu vaticinia, ex iis manifestum est, quae in priore huius disertationis parte diximus, ut adeo hac de re pauca tantum hinc monenda sint. Nonnunquam quidem Servator, de futuris suis fati, locutus obscurius fuit, ac proditorem haud perspicue indicavit, sed in his prudenter admodum eum egisse animadvertimus, et divinam eius sapientiam admirati

su-

sumus. Unde recte Tittmannus, in *Comm.* in *Ioh.* c. VI: 51. p. 272, 273. *res ipsa*, inquit, *interdum postulat sermonem paulo obscuriorem, si est ita comparata, ut eam silentio prae-terire nullo modo possis, neque tamen etiam perspicue explicare. In universum Dominus locutus est de rebus futuris, ut vates, in vaticiniis autem non expectatur perspicuitas omnimoda, sed tanta, quanta opus est ad intelligendum eorum sensum, quando eventum habuerint.* Aliquando tamen futura sua fata tam perspicue praesignificavit, ut luculentius de iis loqui haud potuerit. Neque dicat quis, semper tamen aliquid obscuri vaticiniis inesse, atque adeo hanc ipsam vaticiniorum a Iesu editorum perspicuitatem trahi posse, ad veritatem illorum impugnandam, quippe quae ex eventu fuerint immutata. Nequaquam enim hoc proprium vaticiniis est, ut obscuritate laborent. Namque multa sunt, contrarium probantia. Sic, ut unum e multis afferam, nihil luculentius esse possit vaticinio, quo angelus Dei Abrahamo promisit filium, post annum ab uxore eius Sara in lucem edendum. Caeterum, post dicta ad Matth. XVI: 21. p. 73 sqq. non est, quod animadvertamus, nihil valere discipulorum inscitiam, ad vaticiniorum ab Iesu editorum perspicuitatem infringendam. Itaque haec de illorum perspicuitate dicta sufficiant.

§. IV.

Et certa ac definita.

Neque maiori indiget probatione hoc quod diximus, certa esse et definita illa Iesu vaticinia. Qua de re, in vindicandis singulis Servatoris dictis, nonnihil iam monendum fuit et a me monitum est.

Et *certo* quidem Iesum perpesiones suas, mortem et in vitam reditum praesignificasse, id in dubium vocari nequit. Nulla enim coniectura, nulla in iis dubitatio habetur. Nunquam rimide aut ambigue, sed maxima semper cum fiducia, quid sibi eventurum sit, Servator praenuntiat. De eo nunquam loquitur, tamquam de re dubia, sed semper illud, ut certissimum, proponit. Nec semel, sed saepissime, nec inter amicos tantum, sed et coram omnibus, futura sua fata praesignificat.

Constat etiam post disputata, eum perpesiones suas, mortem et in vitam reditum *definite* praedixisse. Neque enim indefinite tantum dicit, aliquando multas subeundas sibi esse perpesiones et mortem miseram, sed et modum et tempus, aliaque adiuncta definite praesignificat. Non tantum se captum, sed et traditum sacerdotibus iri dicit, et ab uno quidem e discipulis suis. Quid definitius dici possit, quam eius vati-

ticinium de gravi lapsu Petri? Quid hoc definitius: ab Iudaeorum proceribus primum se capite damnatum, deinde traditum iri alienigenis, qui crucifixuri ipsum erant ludibrio habitum et flagellis caesum? Quid denique definitius vaticinio, quod edidit, de suo in vitam reditu, post quem in Galilaeam discipulis erat praeiturus? Nec ullo modo contrarium probari potest, aut dicendo, Iesu vaticinia immutata et postea factis accommodata esse, aut perversa formulae ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν interpretatione, aut negando, definite sumendum esse illud τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, aut denique in subsidium vocando futuri temporis apud Hebraeos significationem indefinitam. Quae quidem singula in antegressis iam refutata sunt.

§. V.

Versantur illa circa res contingentes.

Miretur forte quis, quod moneam, ea Iesu vaticinia, de quibus nos agimus, versari circa res contingentes, quippe quod tam perspicuum sit, ut de eo ne dubitari quidem posse videatur. Ecquid autem est, quod non dictum scriptumve sit? Scilicet Nitzschius, in 2 Progr. de mortis a. I. C. appetitae necessitate morali, Wittenb. 1810, 1811. referente Flattio, in Bengelii Archiv, I. 1. p. 17 seqq. tenendum

esse monet, non tantum doctoris, sed et Servatoris provinciam Iesu divinitus fuisse impostam, cum *Servatoris* autem notione necessario coniungendas esse putat notiones *moriendi* et *in vitam redeundi*. Quod si ita fit, vaticinia de iis ab Iesu edita, non rerum contingentium, sed necessariorum praedictiones habenda forent. Sed, cum commodior de hac Nitzschii sententia dicendi locus rediturus sit, §. 12. illuc differre liceat lectores.

§. VI.

Quas perspicientia humana praevidere haud possit.

Ut probemus, haud potuisse Iesum res illas contingentes perspicentia humana praevidere, et perspicue, certo ac definite praesignificare, videndum est, *primum*, num forte, ex asperitatibus rerum et angustiis temporis, scire potuerit, quid sibi eventurum esset, §. 7. *deinde*, num ex veterum Prophetarum vaticiniis, §. 8. aut, *porro*, ex analogia eorum, quae viris sanctis antea acciderant, suam sortem divinare potuerit, §. 9. *tum* inquirendum est, an hominum animis insit quaedam divinandi vis, qua igitur et Iesus fata sua praedicere potuerit, §. 10. *item*, num vaticinandi vis, quam in Christo cernimus, magnetismo, quem dicunt, animali tribui

bui possit, §. II. *denique* reiicienda haec opinio est, potuisse Iesum, ex ipsa Servatoris notione, mortem suam et in vitam reditum praevidere, §. 12.

§. VII.

Eas praevidere non potuit ex asperitatibus rerum et angustiis temporis.

Iesum, ex asperitatibus rerum et angustiis temporis, mortem suam violentam praevidere potuisse et revera praevidissee, affirmant, qui eius vaticinia impugnant. At vero, qui historiam eius accurate legit, eoque consilio, ut in hanc rem inquirat, is non facile isti sententiae subscribet. Licet enim concedamus, fuisse, quod inducere eum in hanc opinionem posset, simul tamen fuisse contendimus, quod faceret ad istam animo expellendam. Scilicet, ut multa erant ei adversa et auctoritatem detrahentia, ita quoque multa erant, ipsi faventia auctoritatemque conciliantia.

Quae Christo auctoritatem detrahere poterant, fere haec erant. Perversas popularium suorum opiniones libere oppugnabat; qui reprehensione digni erant, hos sine discrimine fidenter reprehendebat; (Matth. XXII: 16.) imprimis vero graviter animadvertibat et vehementer invehebatur in scelestas facinora et simulatio-

nes

nes legis peritorum et Pharisaeorum, quorum tamen permagna erat apud plebem auctoritas. Hos igitur imitari vetabat; quod qui faceret, hunc regni coelestis civem esse posse negabat. (Matth. V: 20.) Mox simulatores eos dicebat, (Matth. XV: 7. XVI: 3.) a quorum fermento, i. e. simulatione, cavere discipulos iubet. (Matth. XVI: 6.) Mox eos viperinam progeniem vocabat et serpentes. (ibid. et c. XXIII: 33.) Mox in omnem eorum agendi rationem animadvertibat, quippe qui gravissima quaeque aliorum humeris imponerent onera, cum ipsi ea ne digito quidem movere vellent. (Matth. XXIII: 3 seqq.) Mox denique gravissimis eos prosequabatur minis, quippe qui non sibi ipsis tantum, sed et aliis regnum coeleste praecluderent, viduarum domos comederent, longarum praetextu precum, ipsi gehenna digni, aliosque duplo digniores reddentes, poculorum et scutellarum partes exteriores sedulo purgantes, cum tamen intus rapinâ et intemperantiâ impleta essent omnia, similes isti incrustatis sepulcris, intus omni foeditate plenis, Prophetas persequentes, verberantes et interficientes. (Matth. XXIII: 13 sqq.) Quas Servatoris reprehensiones si spectes, non est profecto, quod mireris, istum reprehensorem huic hominum generi male acceptum et valde odiosum fuisse. Contra probabiliter conicias, ab istis quaevis mala ipsi fuisse metuenda. Eaque per totam vitam Servator expertus etiam est. Ubique enim

est. Ubique enim eum insequabantur, hoc pessimo consilio, ut quid viderent, vel audirent, quod posset reprehendi. Saepius eum interrogabant, ut quid haberent ad eum accusandum, (Matth. XII: 10. Ioh. VIII: 6. Matth. XIX: 2. XXII: 15.) nullam praetermittebant occasionem, auctoritatem, qua apud populum valebat, infringendi, mox blasphemiae et Sabbati violati eum accusantes, (Matth. IX: 3. Ioh. V: 18, 16.) mox commercium cum malorum principe Daemonum ei adscribentes. (Matth. IX: 34. XII: 24.) Saepius eum comprehendere studebant, quin et ministros mittebant, qui eum caperent. (Ioh. VII: 30, 32. X: 39. Matth. XXI: 45, 46.) Non semel furor eorum eo usque procedebat, ut lapidibus, quos arreptos manu iam tenerent, eum vellent obruere. (Ioh. VIII: 59. X: 31.) E medio eum tollere cupientes, eiusque sanguine satiari, mortem eius secum constituebant. (Ioh. V: 16, 18. Matth. XII: 14. Ioh. VII: 1. VIII: 37.) Quod cum Iesus sciret, nonnumquam in Galilaeam secedebat, insidias eorum evitatum. (Matth. XII: 15. et alibi.) Tandem vero et Sadducaeï, qui diu parum curaverant eum, una cum Pharisaeis consilium inierunt de ipso interficiendo. Ut adeo Syne-
drium Hierosolymitanum, exceptis paucis viris probis, in mortem Christi consentiret. Haec igitur eiusmodi erant, ut potuerint Iesu tristem ominari vitae exitum.

Verum et alia erant, quae meliora ei omnarentur, si nihil nisi rerum humanarum rationem haberet. Erant enim haud pauca, quae populi amorem et benevolentiam ei conciliarent, atque auctoritatem eius mirifice confirmarent.

Ex eius enim ore non tantum melle dulcior fluebat oratio, sed et eiusmodi oratio, quae veram viam ad beatam eamque aeternam vitam monstraret. Alios igitur praeclara eius doctrina capiebat: (Matth. VII: 28, 29.) capiebat alios dictionis perspicuitas et suavitas, orationisque gravitas et divina maiestas; adeo ut vel ipsi, qui capiendi eum consilio advenerant, mandati sui velut obliti, redirent, infectâ re, et interrogati a Pharisaeis: quidni eum vobiscum traxistis? responderent: quî potuimus, οὐδέποτε οὗτος ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος; (Ioh. VII: 46.) Hos inculcata sanctaque eius vita capiebat: capiebat illos reverentia, quâ Mosen et Prophetas prosequabatur. (Matth. V: 17. XXIII: 2.) Hos misericordia eius erga inopes et aegrotos capiebat: capiebant illos quam plurima, quae edebat, miracula stupenda. Quid mirum igitur, quod fama eius per totam dispergeretur Palaestinam, magnaue hominum turba undique ad eum conflueret? Quid mirum, quod quam plurimi, in admirationem rapti, eiusmodi quid numquam visum esse dicitarent? (Matth. IX: 33.) Quid mirum, quod aliis Iohannem Baptistam, e mortuis resuscitatum, alii Eliam, alii Ie-

Jeremiam, aliumve quemdam e Prophetis eum esse putarent, (Matth. XVI: 14.) alii denique multi, in eo promissum a vatibus Messiam venerarentur? (Ioh. VII: 31.) Quin et ex ipsis Iudaeorum proceribus, non tantum Nicodemus et Iosephus, sed et alii bene multi, quamvis clandestum, fidem tamen ei habebant, eique addicti erant. (Ioh. XII: 42.) Ac tanta quidem apud populum valebat auctoritate, ut eum invitum creare vellent regem. (Ioh. VI: 14, 15.) Et, cum, paucis ante mortem diebus, Hierosolymas adiret, asino vectus, maxima eum praeibat et sequebatur hominum turba, quorum alii abscisos olivis ramos in viam spargebant, alii vestimentis eam tegebant, clamitantes: Hofanna, Davidis filio, bene ei, qui venit in nomine Dei! Hofanna in supremis! (Matth. XXI: 8 sqq.) Quis, quaeso, vel conicere tum potuisset, ipsum illum Prophetam brevi post interfectum iri? Quis divinare tum potuisset, Phariseos et Sadducaeos, paucis diebus post, ausuros fuisse eum capere, et interimere? Hi enim nulla apud populum auctoritate gaudebant, atque illi valde populum timebant, unde de pessimo, quod fovebant, consilio aliquando destiterunt, neque ausi fuerunt dicere, baptismum Iohannis inventum esse humanum. (Matth. XXI: 26.) Inde et constituerant, *dolo* eum capere, non vero *in festo*, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ. (Matth. XXVI: 4, 5.) Et, cum, Iudaeorum

ministri Iesum prehensuri, audita eius voce, humum caderent, metu perculsi, (vid. ven. Wolterbeek, in *Ann.* ad Ewaldi lib. I. ad Ioh. XVIII: 6.) quis putasset, futurum, ut nihilominus propositum exsequerentur? Quin et, cum damnatus a senatu Iudaico, ad tribunal Pilati staret, valde dubium videbatur, num ad mortem tradendus, an vero absolvendus foret. Cupiebat enim Pilatus eum absolvere et dimittere. (Conf. C. C. Flattii, *Disf.* laud. inf. Süsskindii *Mag.* laud. P. XII. p. 13, 14.) Quid? quod Servator dimissus forte fuisset, nisi Pilatus animo fluctuasset, nunciusque ad eum, uxoris nomine, delatus exitum retardasset, Iudaeorumque proceribus occasionem praeberet, populum instigandi, ut Barnabam absolvendum, Iesum vero crucifigendum postulerent. Quae cum ita sint, facile intelligitur, non potuisse Iesum mortem suam, ex asperitatibus rerum temporisque angustiis, ne probabili quidem coniectura praevidere et praesignificare.

Quodsi vero, ex asperitatibus rerum temporisque angustiis, ne in universum quidem ultimoque vitae tempore, mortem suam praevidere coniectando potuerit, multo minus potuit eam augurari, ineunte munere suo publico, multoque minus modum et tempus mortis suae praesignificare ea ratione potuit. Si enim vel concedamus, potuisse eum coniecere, se aliquando lapidibus obrutum, aut clam necatum, aut a furentibus hostibus

bus trucidatum iri, ast, nec conicere, nec certo praevidere sic potuit, traditum se iri et crucifixum. Vid. Seiler, *über die Göttl. Off.* II. p. 124. atque illud quidem esse in ipso Paschatis festo eventurum, nec prius horam suam venisse, cum tamen ipse Iudaeorum Senatus, ab eo capiendo abstinendum esse decreverat usque dum praeteriisset festum. Denique, qui potuit ita scire et certo significare, a Petro se negatum iri isto, quo dixit, modo? Qua cum negatione quam plurima iuncta fuere, quae forte fortuna accidisse videntur: ne dicam, Iesum pro certo habuisse, et vero etiam indicasse, Petrum, post suam negationem, superstitem fore. Qui vero eius in villa Gethsemanitica agendi rationem contempletur, illud profecto non coniecerit, sed miretur potius, quod Petrus, qui gladio Iesum defenderat et Malcho aurem amputaverat, non una cum Magistro captus fuerit et capitis damnatus.

§. VIII.

Neque ex veterum Prophetarum vaticiniis.

Quicumque veterum Prophetarum libros, vel levi manu, tractavit, is fateatur necesse est, multa iis contineri vaticinia, ad Messiam spectantia, et paulatim luculentiora facta. Evangelistarum relatione docemur, Iesum nonnulla Prophetarum dicta ad se suaque fata retulisse, eumque saepius ad eorum vaticinia provocasse. (Luc. XXIV;

XXIV: 27.) Quod nec apostoli neglexerunt, ab eo edocti. (Act. II: 25 seqq.) Unde haec oritur quaestio, an Servator ex Prophetarum vaticiniis suorum cognitionem fatorum potuerit haurire et hauserit, ab iisque edoctus ea praesignificaverit.

A primis inde religionis Christianae saeculis usque ad nostra tempora, magna virorum doctorum fuit dissensio de vaticiniis Messianis. Alii enim nimis raro in V. T. libris Christum agnoscere videntur; alii nimis saepe. Vid. Ernestii, *Narratio Crit. de interpretatione Prophetiarum Messianarum in Ecclesia Christiana*, in *Opusc. eius Theol.* Lips. 1792. p. 447 seqq. Et nostris quidem temporibus multi sunt, qui, aut plane nullum, aut non nisi indefinita quaedam de Messia vaticinia, in V. T. libris haberi putent. Quibus cum et illi accedant, qui veritatem vaticiniorum ab Iesu editorum impugnant, omnem quaestionem de eo, an ex Prophetarum vaticiniis suorum cognitionem fatorum Servator hauserit? silentio praeterire possem. Quodsi enim nihil nisi indefinite ab iis praedictum sit, ex illorum certe libris Iesus non potuit futura sua fata praevidere et praesignificare. Cum vero ista multorum opinio placere nobis non possit, medio tutissimum iri ratis, (vid. Ernesti, lib. I. p. 476. et C. G. Antonii, *Disfert. de ratione Prophetias Messianas interpretandi certissima, nostraeque aetati accommodatissima*, inf. *Syll. Opusc. a Mun-*
cin-

tinghio ed. Tom. II. p. 231 seqq. inpr. p. 246, 247.) in propositam quaestionem inquirendum est, et videndum, quid, ratione tantum duce, ex veterum Prophetarum vaticiniis, Servator, de perpesionibus suis, morte et in vitam reditu, discere potuerit, quid vero ex iis doceri non potuerit.

Luculentiora Prophetarum dicta, quae hic imprimis in censum veniunt, habentur, de Messiae perpesionibus et morte, in Ps. XXII. apud Ies. c. LIII. et apud Dan. c. IX: 26. de reditu eius in vitam, Ps. XVI: 10. E quibus igitur Servator praevidere potuerit, se multa perpesum, mortem subiturum esse violentam, et brevi post in vitam se esse rediturum.

Sed ratione tantum duce non ita facile haec cognoscere potuit, aut certo praesignificare, ex veterum Prophetarum libris.

Vulgaris enim tunc temporis opinio erat, Messiam non moriturum, sed semper in hac terra mansurum esse. (Ioh. XII: 34.) Nemo Iudaeorum, Iohannem Baptistam et Simeonem si excipias, putasse videtur, Messiae mortem subeundam esse. Quae enim de Messia, multa perpesuro, in V. F. libris loca inveniuntur, ea ad Messiam referenda esse negabant, et aliter explicabant. (Vid. Seiler, *über die Göttl. Offenb.* II. p. 117 sqq. et C. C. Flattius, in *Süskindii Mag.* XII. p. 9, 10.) Qui igitur persuasum Iesu esse potuit, se rectius, quam Iudaeos omnesque eorum doctores, horum sensum loco-

rum intellexisse? Quî potuit, unâ ratione duce, suae horum locorum explicationi certam superstruere expectationem, de Messia multa perpesuro et mortem subituro violentam? Vid. Seiler, lib. I. p. 128 sqq. et Flattii, lib. I. p. 10. Sed nolo haec urgere. Nolo negare, huc referendum esse laudatum Daniëlis locum, e quo uno, ex Pauli, V. Cl. sententia, (*Comm. III. 61.*) Iesus scire potuit, sibi, Messiae, mortem violentam subeundam esse. Neque enim affirmare audeo, quod Flattius monet, lib. I. p. 11. hunc Daniëlis locum tum demum ad Messiae mortem referri posse, si in priori eius parte textum Hebraicum, in posteriori vero interpretationem interpretum Graecorum, sequaris. Etenim nullam video causam, quare, quod ille putat, is, qui $\text{הַיְיִדִּים הָרִבִּים}$ dicitur, idem habendus sit, cum eo, qui *סִימֵן הַיְיִדִּים* vocatur. Illud enim referri potest ad Romanorum Principem, cuius בְּנֵי (populus Romanus) urbem Hierosolymam deleturus erat et templum. Nec, quod idem Flattius sumit, isto in loco Propheta Messiae mortem proponit, tamquam rem, eodem, cum urbis devastatione templique destructione, temporis puncto, eventuram: tantum enim dicit, utrumque locum habiturum esse, exactis istis sexaginta et duabus hebdomadibus. Quamquam igitur Paulus sibi ipse haud constat in eo, quod ex isto Daniëlis loco efficere certo potuisse Iesum statuat, ipsi, Messiae,
mor-

mortem subeundam esse violentam, cum tamen vaticinia eius de morte sua, indefinite et cum conditione dicta putet, ac neget, potuisse eum certo illam praevidere; quamquam mirum est, totum hunc Daniëlis locum ab eo, nec reiici, nec pro vaticinio ex post factis immutato haberi, age, ei concedamus, potuisse Iesum ex Daniëlis, adde et ex Iesaiæ aliorumque vaticinationibus efficere, Messiam multa perpesurum, quin et mortem violentam subiturum esse; unde vero cognovit, ista *sibi* eventura esse? Quis, ratione tantum duce, certo persuasum ipsi esse potuit, de Messiana sua dignitate? Quis potuit ex his vaticiniis scire, se alienigenis traditum, et ab his crucifixum iri, atque hoc quidem in ipso Paschatis festo? Quis potuit, isto ex fonte, haurire scientiam, de omnium discipulorum fuga, de Petri negatione, et prodicione Iudae? Ab uno enim ex sibi coniunctissimis se proditum iri, haud potuit doceri ex Ps. XLI: 10. quamquam hunc locum scelesto isti facinori accommodavit. Si igitur nonnulla, certe non omnia, quae de perpesionibus suis et morte Servator praedixit, ex veterum Prophetarum vaticiniis scire potuit.

Deinde quod ad eius in vitam reditum, tertio post mortem die, attinet, neque hunc veterum Prophetarum dicta eum docere potuerunt. Lubenter quidem damus, potuisse Iesum, ex iis Ver. Test. locis, in quibus facta mentione de
ad-

adversa Messiae fortuna, felicissimus eius status celebratur, et sermo fit de dignitate, qua gavi-
 furus esset, regia, efficere, Messiae, si mortem
 subiisset, gloriam et decus restitutum iri; neque
 hoc tantum, sed damus etiam, potuisse eum, e
 Psalmo XVI: 10. efficere, Messiam per breve
 admodum tempus in sepulcro mansurum esse,
 quem locum Petrus, (Act. II: 31.) et Paullus,
 XIII: 34.) ad Iesu in vitam reditum retulerunt.
 Sed, ne dicam, Iesum, ratione tantum duce,
 non nisi difficulter ad illam potuisse pervenire
 cognitionem, hoc unum quaero, qui potuerit ex
 isto aliove dicto efficere, se esse *tertio* post mortem
 die in vitam rediturum? Neque dicat quis, do-
 cuisse tamen Iesum Apostolos, e Prophetarum
 libris, sibi moriendum et tertio post mortem die
 in vitam redeundum esse, (Luc. XXIV: 46.)
 ut et Paullum Corinthiis hoc tradidisse. (1 Cor.
 XV: 3, 4.) Etenim hoc non tam praecise et sub-
 tiliter sumendum est, de praedicto die tertio,
 sed paullo crasius, de praedicto reditu in vitam,
 qui eo die locum habuit. Nullum enim in V.
 T. habetur vaticinium, quod reditum Messiae in
 vitam, praecise tertio post eius mortem die,
 sperare iubeat. Neque id, vel Petrus, vel Paul-
 lus indicarunt, Iudaeis in mentem revocantes va-
 ticinia, reditum Messiae in vitam praesignifican-
 tia: nullum enim afferunt, e quo illa temporis
 notatio effici possit.

Quodsi igitur, ut vidimus, non omnia, at

non

nonnulla tantum eorum, quae Servator prae-
 significavit, a Prophetis praedicta sint, primum
 quidem non omnium illorum cognitionem ex iis
 haurire Iesus potuit, deinde, si non omnia ex iis
 efficere potuerit, nulla etiam causa est, quare
 statuamus, eorum partem ei ex veterum Prophe-
 tarum dictis innotuisse. (*) Si quis vero,
 cum Seilero, lib. I. c. VII et VIII. p. 117
 fqq. sumere velit, Deum Prophetarum usum
 fuisse vaticiniis, et imaginibus e Ver. F. desum-
 ptis, exempli causa Ionae, Matth. XII: 40.
 ad Iesu indicandum, quid ipsi esset eventurum,
 causam tamen vicimus. Et sic enim non
 tantum ratione humana, sed singulari auxilio di-
 vino, fata sua praevidit.

§. IX.

(*) Recte et eleganter Hesfius, *Lehre, Thaten etc.* P. II. p. 473. *Er sah, inquit, den Entwurf seines Lebens, den Gang seiner Schicksale, in alten göttlichen Ausprüchen vorgezeichnet; da nämlich sein Geist diese Tiefen Gottes erforschte, welche den Schriftgelehrten seiner Zeit versiegelt waren. Nicht, als ob er seine Ausichten in die Zukunft eben nur aus den Schriften geschöpft hätte. Er selbst war mehr Prophet, als es kein anderer vor ihm gewesen: aber sein Licht hat doch gleichsam jedes frühere Licht der Weissagung in sich aufgenommen, oder jene zerstreuten Strahlen gesammelt und vereinigt etc.* Conf. et p. 77 seq.

§. IX.

Neque ex analogia eorum, quae viris sanctis antea acciderant.

Multa Israëliitarum historia cum praebeat exempla virorum sanctorum, a popularibus suis male habitorum, ab ipso vero Deo singulari modo adiutorum summoque honore affectorum, quaeri possit, num potuerit Servator ex analogia eorum, quae viris illis sanctis acciderant, suam sortem praevidere aut divinare.

Sic saepius perpesffiones suas tamquam viam proponit, per quam ad summos honores summamque gloriam evehendus erat. Simile autem quid Davidi acciderat, qui, antequam ad regiam escenderet dignitatem, in fugam se coniicere, multaque ferre debuit. Ex his igitur Davidis factis ad sua forte concluderit. Quis vero est, quin videat, quam dubia haec dialectica sit? Nihil enim aliud magnus Davidis filius ex his potuisset efficere, quam hoc, *posse* et sibi eiusmodi quid evenire, nullo vero modo, et sibi eiusmodi quid *certo* eventurum esse. Etenim licet historia humana aequae ac sacra satis, cheu! abunde docere nos possit, esse magnos viros, probitate et bene factis clarissimos, a popularibus suis male habitos et reiectos, non semper tamen tam ingratus populus est, sed, qui bene de eo meriti sunt,

fac-

saepe etiam fructus percipiunt laborum uberri-
mos. Deinde, hanc si secutus esset analogiam,
se in fugam coniecisset, atque ita, ut olim Da-
vides, vitam servare conatus fuisset. Unde ve-
ro, ne de caeteris rerum adiunctis dicam, in
animum induxit, certissimaque ei inhaesit per-
suasio, non tantum mortem se subituro esse
violentam, sed et crucifixum se iri, quod tamen
nec Davides nec quispiam virorum sancto-
rum, qui ante Iesum vivere, fuerat perpesus.

Neque maiore cum probabilitate, ex analogia
eorum, quae Henocho, Mosi et Eliae, accide-
rant, potuit divinare, se esse brevi post mortem
in vitam redituro. Quod tamen Paulus V.
C. affirmat. (*) Quo vero iure hoc statuat,
equidem non perspicio. Potuit forte Iesus ex
illa analogia efficere hoc: se suamque cau-
sam a Deo vindicatum iri; de modo autem, quo
Deus esset illam vindicaturus, nihil sic definire
potuit. Quid? quod ex Mosi fatis speranda ei
fuerit mors placida: ex Henochi autem, et Eliae
fatis, adscensus in coelum, sine morte et in
vi-

(*) *Comm. III. p. 611. Nach der Analogie von Henoch, Mose, Eliah etc. konnte und musste Er wohl annehmen, dass Er, als Mesias, auch früher, als andere, und wahrscheinlich bald, jener Auszeichnung der Körperauferstehung von dem Vater gewürdigt werden werde.*

vitam reditu. Ne dicam eum nullo potuisse modo ex ista analogia cōniicere, se tertio post mortem die in vitam rediturum esse.

§. X.

Neque e vaticinandi facultate, quae hominum animis inest.

Quaeritur etiam, num mens humana naturali polleat vaticinandi facultate, qua igitur et Iesus futura sua fata praedicere potuerit.

Difficilis sane illa, sed et gravissima quaestio est. Cum vero accuratam et iustam eius disquisitionem, nec argumenti ubertas finat, nec temporis angustia, haec pauca monuisse sufficiat.

Non una Philosophorum de ista quaestione opinio est. Alii enim affirmando ad illam respondent: alii negando.

Et multa quidem eorum exempla afferuntur, qui futura contingentia praedixerint. *Plena exemplorum*, inquit Cicero, *de Div. I. 24. est historia, tum referta vita communis. Est enim, ut ait l. l. c. 25, apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni, suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somnis pulcritudine eximia feminam, quae se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi versum:*

Tertia te Phthiae tempestas laeta locabit.

Quod

Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Cui alia adduntur exempla quam plurima, inde a cap. 20 - 28. in quibus memoratu omnino digna sunt duo illa somnia, unum de Simonide, alterum de duobus quibusdam Arcadibus familiaribus, quae traduntur, c. 27. quorum et posterius narratur a Valerio Maximo, Lib. I. c. 7. Exemplis, a Cicerone allatis, alia addi possent bene multa. Ut unum e multis afferam, quale Socrati, tale quid et Chrysofthomo accidisse narratur. Est enim apud Palladium, Dial. de vita Io. Chryf. c. XI. nocte nimirum ei apparuisse Basiliscum, Comanortum quondam Episcopum, martyrem, qui his ipsum alloqueretur verbis: *Θάρσει, ἀδελφὲ Ἰωάννη, αὔριον γὰρ ἔμμε εἰσοίμεθα.*

Quae tamen omnia nondum probant, inesse hominum animis vaticinandi facultatem, iis extrinsecus, ut est apud Cic. de Div. L. I. c. 94. *iniectam atque inclusam divinitus.* Quae enim de historica eorum veritate posset. Et, si vel verae sint istae praesagitiones, ostendi forte posset, dummodo omnia rerum adiuncta nobis cognita essent, versari illas in rebus, quae providentia humana probabiliter conici potuerunt: sicut somnium istius Arcadis egregie explicatum est a G. W. K. Hof, *Natürliche Erklärung des berühmten Traums eines Arkadiäers*, 1795. ex eoque ab I. C. Hoffbauer, *Naturlehre der Seele, in briefen*, Halae, 1796. p. 157-162.

Men-

Mentem enim humanam si diligenter contem-
 mur, nullam in eo deprehendimus vaticinandi
 facultatem, eo, quo nos volumus sensu (*).
 Illud quidem lubenter concedimus, posse homi-
 nem ex praeteritis et praesentibus futura probabi-
 liter conicere, neque adeo in dubium vocandae
 sunt eiusmodi praesagitiones, quae ex facultate
 intelligendi et sentiendi explicari possunt; (vid.
 Hoffbauer, l. l. p. 151 seqq. et p. 305 seqq.)
 at vero absque ulla ratiocinatione futura contin-
 gentia prospicere per se non potest humana mens.
 Iesu vero vaticinationes praecipue versabantur in
 rebus nulla coniectura intelligendis, quod supra
 probavimus: ne dicam, eum triennio fere, antequam
 res eveniret, fata sua praedixisse. Et laudatas supra
 praesagitiones si nominatim spectes, praefectae istae
 sunt ex imaginibus menti somniantium obiectis,
 quibus et eas attribuerunt veteres. Plato certe,
 referente Cicerone, *Tusc. Quaest. I. 10.*
triplicem finxit animam, cuius principatum, id
est, rationem, in capite, sicut in arce, posuit;
et duas partes parere voluit, iram et cupidita-
tem, quas locis disclusit; iram in pectore, cupi-
ditatem subter praecordia locavit. Cui sententiae
 convenienter Socrates, in Platonis *Poli-*
tid,

(*) Vid. Hamelsveldii *Bijbel verded.* Vol.
 I. p. 210-213. qui laudat et Buddaei *Disf. an ho-*
mines naturali polleant vaticinandi facultate, quam
 tamen inspicere mihi non licuit.

tia, lib. IX. in principio, dixisse fertur, interprete Cicerone, *de Div. I. 29. Qui salubri et moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quae mentis et consilii est, agitata et erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eaque parte animi, quae voluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate affluenti, — illi etiam tertia parte animi, in qua irarum existit ardor, sedata, atque restincta: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis et mentis eluceat, et se vegetam ad somniandum, acremque praebeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia.* Quibuscum consentiens Cicero: *cum est somno, inquit, sevocatus animus a societate, et a contagione corporis, tum meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Iacet enim corpus dormientis, ut mortui: viget autem et vivit animus.* (*de Div. I. 30.*) Unde et affirmat, animum, appropinquante morte, multo esse diviniorem, imprimis autem hac divina vi gaudere, cum corpore excesserit. Vid. et J. C. Hennings, *Verhandeling over het voorgevoel en de schijngezichten*, e Germ. P. I. §. 19. p. 249 seqq. (*). Quae si vel vera sint, haudquaquam tamen conveniunt in Iesu vaticinia. Hic enim, non somnians, sed vigilans, non tantum morti proximus, sed

(*) Quaecumque ipsius Ciceronis de divinatione sententia fuerit, difficile est dictu. Conf. B. P. van Wesele Scholten, *Disf. de Philosophiae Ciceronianae loco, qui est de Divina Natura*, c. III. §. 4.

sed longe ante mortem, non per *furorem*, aut *animi concitationem*; (prout in iis conspici credebatur Cicero, *de Divin.* I. 18. qui sine arte vaticinantur:) sed placido et tranquillo animo, futura sua fata praedixit. *Praeterea*, qui istas edebant praesagitiones, *credebant* tantum, id eventurum, cuius quasi imago in somnis menti fuerat proposita: Iesus vero sciebat, id certo eventurum esse, quod praedixerat: quo fiebat, ut saepius confidentissime sua fata praediceret, addens, certo ea eventura esse, et οὐτως δειν.

Caeterum, qui penitus in hanc rem inquirere et plura de illa cognoscere velit, is adeat laud. Henningsii librum, imprimis §. 2. et auctores magno fane numero ab eo laudd. §. 13. p. 186-188. n. i.

§. XI.

Nequē ea vaticinandi vis magnetismo animali est tribuenda.

Multi fuere, qui, vaticinandi facultatem tribuentes aegrotis, magnetismo animali ad perspicacitatis (clairvoyance) statum adductis, ex hoc ipso magnetismo explicandam esse putent vaticinandi facultatem, qua Servator gaudebat. Quorum numero et adscribendus est Ioh. Casp. Lavaterus; quod docuit me G. H. M. Delprat, *het dierlijk Magnetismus toegepast op de wonderen en voorspellingen in de H. S. voorkomende*, in *Bijdragen tot de beoefening*

ning en geschiedenis der Godgel. Wetenschappen, Tom. V. p. 325, 326. ubi et alios laudat, not. b.

At vero ista de perspicacitate, ad quam magnetismo animali nonnulli adducantur, nondum constat inter viros doctos. Carolus Alex. Ferdin. Klugius, praeclarus ille Magnetismi fautor, in *Periculo*, Germ. scripto: *Versuch einer Darstellung des animalischen Magnetismus, als Heilmittel*, Berl. 1811. affirmat, aegrotos, hac perspicacitate gaudentes, non tantum vaticinari de se ipsis, de interna corporis sui animique conditione, et de optimo sanandi modo, sed et de hominibus magnetismo cum ipsis coniunctis, quin et eos evehi supra propiora et remotiora, tum spatio, tum tempore. (*) Cuius

ve-

(*) Sic enim huius perspicacitatis initium describit, §. 84. *Durch sein, stärker als jemals hervortretendes Gemeingefühl und erhöhtes Bewusstsein bekommt der kranke eine helle und lichtvolle Erkenntnis seines intern Körper- und Gemüthszustandes, berechnet die als notwendige Folge eintretenden Krankheitsercheinungen auf das pünktlichste voraus und bestimmt die wirksamsten Mittel zu ihrer Beseitigung. Diese seine Innerlichkeit behauptet er auch auf andere, mit ihm magnetisch verbundene Personen.* Conf. §§. 133 - 142. Et progressum eius hoc modo describit, §. 85. *Die bey der selbstbeschauung vorhandene Klarheit breitet sich aus über das Nahe und Ferne, im Raume und in der Zeit. — Von allem Kleinlichen, Irdischen ist der Kranke abgezogen und zu grössern und edlern Gefühlen gesteigert;*

vero rei causam explicari posse negat, §. 228. *Es ist, inquit, der Grenzstein der Sinnenwelt, über welchen man mit Erklärungen sich nicht hinauswagen darf, ohne in ein Labyrinth zu gerathen, in welchem Ariadne's hülfreicher Faden vergeblich gesucht werden dürfte.* Contra vero Dr. Johannes Stieglitzius, in libro *Ueber den thierischen Magnetismus*, Hanov. 1814. hanc rem esse nondum satis investigatam putat, quae investigatio quomodo instituenda sit, docet p. 203. sqq. ac nonnulla quidem eorum, quae de ista perspicacitate narrantur, falsa, nonnulla aliunde ducenda esse putat. Scilicet negat quaecunque aegroti illi, praeter ea, quae ipsorum aegrotationem spectant, praedicere dicantur; docere enim historiam dicit, plurimas harum praedictionum esse eventu improbatas, p. 301-303. quod et concedi monet a Würzio, strenuo magnetismi animalis propugnatore, in libro: *Prospectus d'un nouveau cours theorique et pratique du magnétisme animal* etc. Strasb. 1787. (c)

Con-

gert; höchste Ruhe, unschuld und Reinheit, die aus seinen ganzen wesen hervorgehen, geben ihm das Ansehen eines verklärten, und in einer höhern Mundart spricht gleichsam ein Geist aus ihm. Die verbindung mit dem Magnetiseur ist so innig, das der kranke die gedanken deselben auf das genaueste weise und seinem blosfen willen gehorcht. Conf. §§ 148, 151-161.

(c) Verba eius haec sunt: *a l'appui de ce que je*
vient

Concedit hoc et cl. Uilkens, in *Brieven over het Dierl. Magnetismus*, p. 39, 40. et van Ghert, ab eo laud. refer. Delprat, l. l. p. 336, 337. n. p. Quod autem Stieglitzius dat, posse illos aegrotos de sua ipsorum aegrotatione quaedam praedicere eiusque exitum et sanandi rationem praesignificare, hoc ex instinctu animali duci posse putat et explicare conatur. Vid. p. 303. seqq. In nostra etiam patria, de re, quam agimus, nondum constat inter viros doctos, naturae scrutatores, ut videre est ex literis, quas dedit doct. Joh. Buys ad cl. Uilkens, *het Dierlijk Magnetismus geen Natuurverschijnsel*, in *Vaderl. Letteroef.* 1817. Vol. II. p. 397. cui respondit Uilkens, in epist. *het dierlijk Magnetismus een Natuurverschijnsel*, *ibid.* p. 541. iteramque huic Buys, *ibid.* p. 700.

Quae cum ita sint, incertum adhucdum est, quid, de magnetismo animali, et nominatim de ista perspicacitate, sit statuendum. Certum autem hoc est, illa Servatoris vaticinia ex ista perspicacitate explicari non posse.

Ac

siens d'avancer, je pourrois alléguer ici une quantité d'exemples connus dans cette ville, ou des somnambules: trespreconisées se sont trompées lourdement dans leurs prédictions, se sont contredites singulièrement dans leurs conseils, et ont même quelque fois ordonné des choses nuisibles.

Ac *primum* quidem hoc probant sanctissima eius indoles et vita. Nullo enim modo componi cum his potest eorum opinio, qui illam, qua gaudebat Iesus, vaticinandi facultatem, ex magnetismo animali ortam esse statuunt. Scilicet ipse eam singulari Dei patefactioni tribuit: nec dicendus est popularium suorum et discipulorum inficitia abusus, ut auctoritatem sibi conciliaret. Vid. Klugii lib. laud. §§. 236-240. Conf. Ven. Delprat, l. l. p. 341, 342. *Deinde* vero, consentientibus ipsis magnetismi animalis fautoribus, haec ars exerceri nequit, nisi ab hominibus prohibis. Vid. Delprat, l. l. p. 324. et quos laudat, in not. a. At his tamen, assumpta, quam impugnamus, sententia, Iesus haudquaquam accensendus esset. *Porro*, qui Iesu vaticinia e magnetismi vi et efficacia orta volunt, eodem ex fonte miracula eius derivanda esse putant. Ita vero sibi ipsi contradicunt, mox medicum, mox aegrotum Iesum facientes, quippe qui, et miracula edendi, et divinandi facultate, eodem gauderet tempore. (vid. Ioh. XI: 11 sqq.) Ex magnetismi vero vi, illud medico, hoc aegrotto tribuendum est. *Denique* Iesus, et vigilans, et praesentibus ἀπισταῖς et inimicis, futura prospiciebat et praedicebat: qui vero magnetismo affecti sunt, in somnis, nec nisi praesentibus πρῆσενον, ista divinandi facultate gaudere dicuntur. Vid. Delprat, lib. l. p. 339, 340.

§. XII.

*Neque ex Servatoris mundi notione et
moralis mortis eius necessitate.*

Nec maiore gaudet probabilitate Nitzschii opinio, qua statuit, Iesum mortem suam et in vitam reditum ex ipsa *Servatoris mundi* notione praescivisse: cuius opinionis mentionem iam iniecit, §. V.

Est autem eius sententia huiusmodi: non tantum Doctoris, sed et Servatoris provincia, Iesu divinitus destinata erat. (*Progr. II. 12. refer. Flattio, lib. I. p. 88.*) Ad *Servatoris* autem notionem pertinere sciebat, et *mori, et in vitam redire*. Humano enim generi non opus fuisset Servatore, si fieri potuisset, ut ab aliquo populo eius dignitas probaretur, absque ut mortem subiret et in vitam rediret. Servatoris necessitas ex tanta demum humani generis perversitate oritur, quae tolli non possit, nisi factis, omnium hominum animos singulari modo afficientibus, i. e. non nisi Servatoris morte et in vitam reditu. (*Progr. II. 15. refer. Flattio, lib. I. p. 26.*) Sic igitur Iesus prospiciebat, suorum perversitatem popularium sibi mortis causam fore: et, quemadmodum certo ipsi persuasum erat de munere tibi divinitus imposito, ita etiam certo e morte sua expectabat praecclarum consilii sui exitum.

Quem

Quem ut sperare posset, mirificum suum in vitam reditum prospicere debuit. Ista enim mors fieri non potuit servandi generis humani causa, nisi eam sequeretur praeclara illa resurrectio. (*Progr. II. 22* fqq. refer. Flattio, lib. I. p. 22.) Hoc igitur modo putat Nitzschius, Iesum mortem suam et in vitam reditum quodammodo, nec certo tamen, prospexisse. (Vid. *Progr. II. 22*. refer. Flattio, lib. I. p. 23.) In quo vide, quam sibi ipse Nitzschius repugnet. Quodsi enim ad Servatoris notionem necessario pertineant mors et reditus in vitam; eaque Servatoris notio Iesu animo infixata haeserit, (utrumque autem Nitzschius putat,) sequatur inde necesse est, eum mortem suam et in vitam reditum tam certo prospexisse, ut nullus dubitandi locus relinqueretur. Ipsi igitur Nitzschio ista opinio non sic placere videtur, ut ausit inde efficere, Iesum isto modo fata sua certo prospexisse. Conf. Flattii lib. I. p. 26-28. Et profecto nullis ista Nitzschii opinio argumentis nititur: quin et praeter omnem rationem sumit, ea, quae facta sunt, aliter fieri non potuisse, eamque rerum factarum necessitatem iam in antecessum Iesu ingenio humano fuisse perspectam. Etenim quo tandem modo potuit Iesus ratiocinando pervenire ad istam Servatoris notionem? Unde, quaeso, intelligere potuit id ipsum, quod temere sumit Nitzschius, humano generi non
opus

opus fuisse Servatore, si potuisset ab aliquo populo dignitas eius probari, absque ut mortem subiret, et in vitam rediret? Et, si vel mortem suam ista ratione praevidere potuerit, quæ persuasum ei esse potuit de crucis supplicio? Num igitur, et haec, et caetera, quae praedixit, omnia rerum adiuncta, referenda sunt, ad eam Servatoris notionem, quam humano Christi ingenio inventam sibi fingit Nitzschius? Conf. Flattius, lib. I. p. 28, 29. Quorsum vero ea fallax coniectura, de Christo suorum factorum necessitatem non nisi ratiocinando assecuto? Ipse enim Nitzschius fatetur, (*Progr. I. 18. refer. Flattio, lib. I. p. 27. in n.*) fuisse Iesu persuasum *singulari patefactione divina*, de munere Servatoris sibi imposito. Quod si concedat, quare quaeso negat, eadem patefactione divina ipsi innotuisse res ab hoc Servatore gerendas, fataque ipsi imminencia?

Ex ista autem opinione oritur, cum eaque arctissime coniuncta est altera Nitzschii opinio, de morali mortis a Servatore appetitae necessitate, de qua, ratione tantum duce, persuasum Iesu fuerit. Vid. Flattii lib. I. p. 31-42. Ita autem sese habet haec opinio: Servatoris munus non tantum docendo et agendo absolvebatur, sed et oportebat eum tandem se palam profiteri filium Dei et mundi Servatorem: profitendum autem id ipsum erat in regione Iudaica, quam deserere ei non licebat, propterea quod

ex hoc quasi centro doctrina eius in univcrsum terrarum orbem erat propaganda. Et in huius quidem regionis capite, ad quod Paschatis festo univcrsus populus undique confluebat, haec edenda erat professio: quam igitur Iesus edidit, cum solenni modo urbem Hierosolymam intraret, ratione scilicet humana intelligens, venisse iam mortis suae tempus. Satis enim superque doctrina et factis id egerat, quo dignitas ipsius agnosceretur. Longiorem vero dilationem, et discipulis suis, et Iudaeorum proceribus, et populo, nihil utilitatis, multum vero damni allaturam esse, intelligebat. Cum autem sese filium Dei et mundi Servatorem professus palam esset, in hac professione perseverandum ipsi erat, ne videretur eam negare: nec licebat ei suorum inquisitionem inimicorum evitare, et mortem turpiter fugere. Hac una rationeungebatur munere sibi a Deo mandato. (*Progr.* I. 19. et II. 12-20. refer. Flattio, lib. I. p. 19-22.)

Quae si vere dicerentur, omnis Iesu agendi ratio censenda esset eo indigna, magisque conveniens homini imprudenti et festinanti, *cum* in ipsa dignitatis suae professione publice data, *tum* post eam editam.

Et in ipsa quidem professione festinanter et imprudenter egisse censendus est, si non nisi perspicientia humana, ad edendam illam, ductus fuerit.

Qui enim potuit scire, se non amplius profu-
tu-

turum esse, nec discipulis suis, nec Iudaeorum proceribus, nec populo, cum per tres tantum annos eos docuisset? Fuisse autem discipulos iam tum satis praeparatos ad obeundum futurum ipsorum munus, quis, cum Nitzschio, dicat, cum alia omnia nos doceat historia? Ex hac ipsa igitur discipulorum conditione oportuerat Iesum consilium capere, isti Nitzschii opinioni plane oppositum, nisi velis, *vel* imprudentiae eum accusare, *vel* statuere, eum prospexisse etiam, ratione humana, discipulos ulteriori Spiritus S. institutione fruituros esse. Et, quod ad Iudaeorum proceres attinet, haud certo Iesus scire potuit, eos vehementiore in dies impetu in ipsum ruituros esse. Conf. Ioh. XI. Quod si vel opinatus fuerit, exinde tamen nondum efficere potuit, iam sibi cedendum esse iis, quorum scilicet impetum et insidias saepius iam evitaverat. Nec summa in eo posita **populi** spes, et intenta regni Messiani expectatio, iusta ei causa erat, dignitatem Messianam solenni modo declarandi. Hic enim ardor et intenta populi expectatio, ut antea, (Ioh. VI: 15 sqq.) ita et nunc, forte praeteritura, nec Iesu causa detrimentum captura fuisset, dummodo in docendo atque agendo perseverasset, nec dignitatem suam Messianam negasset. Vid. Flattius, lib. I. p. 33, 34. *Deinde*, si vel concedamus, vidisse Iesum, vitam suam non amplius prodesse posse, quid tandem a morte sua expectare probabiliter potuit? Scilicet, ex ipsa illa intentâ po-
pu-

puli expectatione, quaevis causae suae mala metuenda erant. Quo maior enim ista expectatio erat, eo maior foret populi afflictio, et Messiae negatio, si eum mortuum viderent: ut adeo, publicam dignitatis suae professionem differendo, acturus prudentius fuisset, nisi statuas, et praevidisse eum ratione humana, non tantum ea, quae, moriente ipsa, acciderunt, verum etiam laetum suum in vitam reditum. Sed neque ab hoc reditu laetissimos sibi suisque effectus expectare potuit, si iam tum secum constituisset, non palam, sed paucis tantum amicis, sese videndum praebere, post suum in vitam reditum. Praeterea, ex Nitzschii sententia, capi palamque necari oportuit Christum, quamprimum suam esset dignitatem professus. Quod nisi fieret, ipsius causae magis nocitura fuisset, quam profutura, ea professio. At perspicientia humana Christus praevidere non potuit, Iudaeorum proceres, Iudae facinore, inductos fore, ad eum festinanter capiendum et Romanorum in potestatem tradendum. *Denique*, si cum Nitzschio putes, non amplius potuisse Iesum vitae suae consuetudinem in Palaestina sequi, atque adeo oportuisse eum, vel publice suam dignitatem profiteri, vel ex ea regione migrare, quidni posterius eligi ab ipso potuisse, quin et eligendum omnino fuisse, dicas? Ab Iudaeis enim repudiatum oportuisset docere alienigenas, quibus forte bene acceptus fuisset: potuisset etiam deinceps

in patriam redire. Atque ita et discipuli eius institutione fruituri diutius fuissent. Vid. Flattius, lib. I. p. 34, 35.

Sed et omnis Iesu agendi ratio, post dictam illam professionem, imprudentiae notam, habuisse censenda est, si una perspicientia humana fuerit ad eam inductus. Nequaquam enim, cum Nitzschio, (*Progr.* II. p. 19. refer. Flattio, lib. I. p. 37 et 21.) ex publice data professione effici potest; iam non licuisse Iesu, vitandi periculi causa, alio abire, quoniam hoc modo fidem, professione publica datam, sefellisset. Etenim, (quod recte Flattius animadvertit, lib. I. p. 37, 38.) si fuisset palam a senatu Iudaico aut Procuratore Romano in ius vocatus, obedire eum oportuisset, neque ei licuisset alio abire ad periculum evitandum. Inquisitionibus vero clandestinis et insidiis, quae ei struebantur, se subtrahere non tantum licitum ei fuisset, sed et effugere eas ipsum decuisset.

Quisque autem videt, hanc totam Nitzschii argumentationem, si vel vera esset, nihil tamen valere ad infringendam veritatem vaticiniorum, quae diu ante mortem Servator edidit.

§. XIII.

Haec Iesu vaticinia eventu probata sunt.

In illustranda et probanda descriptione vaticiniorum a Iesu editorum, restat, ut videamus, num probata illa eventu sint. Brevibus autem hîc esse licet, cum adeo manifesta haec res sit, ut nulla fere demonstratione indigeat.

Quicumque enim Evangelistarum narrationes legerit, et Iesu vaticinia cum his contulerit, illud satis superque potuit animadvertere: neque ullus dubitare potest, quin omnia illa, quae de perpeffionibus suis Servator noster praedixit, eventu accurate comprobata sint. Quod autem ad mortem eius et reditum in vitam attinet, sunt, qui putent, eum tantummodo animi deliquium passum fuisse, atque adeo non e morte in vitam rediisse: cui tamen opinioni historia plane repugnat. Sed eius refutatio, et a nostri instituti ratione aliena est, et longius, quam par est, nos detineret. Servatorem igitur nostrum revera fuisse mortuum, atque adeo revera e mortuis in vitam rediisse, tuto hîc sumere licet, praesertim cum alii, a Kuinoelio laudati, satis superque illud probaverint, et fecus sentientes strenue oppugnaverint, feliciterque debellaverint. De morte eius imprimis vid. Casp. Rensing, *Verh. betreffende eenige merk-*

merkwaardige bijzonderheden van het lijden, sterven en de opstanding van Jeshu: de reditu eius in vitam, praeter alios, vid. Reinhardi *Disfert. laud.* in *Comm. Theol.* a Velt-hufenio, Kuinoelio et Ruperti edd. Tom. III. p. 20-23. ubi, ex Apostolorum constantia, et magna hominum multitudine, non ita diu post Iesu supplicium, nomen ei dantium, egregie causam probat. Conferri et iubet Chryso-stomum, in *Matth. Hom. XC.* p. 919 sqq. Conf. et Muntinghe, *Theol. Christ.* p. 321 sqq. et auctt. ab ea not. *b* et *c* laudati; quibus add. Seiler, *über die Göttl. Offenb.* Tom. II. p. 55 sq.

SECTIO POSTERIOR,

QUA EVINCITUR,

HIS IESU VATICINIIS VIM INESSE, AD AUCTORITATEM EIUS DIVINAM PROBANDAM.

Ex his igitur Iesu vaticiniis recte argumentum ducitur, ad divinam eius auctoritatem probandam. Quam quidem vulgarem Theologorum sententiam; primum demonstrabimus, §. I. deinde, contra nonnullorum dubitationes, vindicabimus, §. II.

§. I.

Demonstratio.

E disputatis, ut spero, constare poterit, haud potuisse Iesum, humana perspicientia, suas perpassiones, mortem et in vitam reditum perspicue, certo et definite praefigurare. Quod cum ita sit, sequatur inde necesse est, hanc eius scientiam a Natura Divina profectam fuisse. Et hoc nomine se ipse a falsis Diis saepius di-

distinguit. Vid. Ies. XLI: 23. XLIV: 6, 7. XLVIII: 3; 5. all. ab I. A. Turrettino, *Opp.* Tom. I. Disf. XX. p. 347 sq. Qui olim veras ignorabant vaticinationes, suam tamen *divinationem* pro re praestantissima habebant, *quae proxime ad Deorum vim naturae mortalis possit accedere*, teste Cicerone, *de Div.* I. 1. Quod et ipsa vocis origo demonstrat, ipso Cicerone interprete, lib. I. ubi: *praestantissimae*, inquit, *isti rei Romani nomen à divinis duxerunt*. Nec tantum rem praestantissimam eam dicebant, sed et vere divinam: neminem enim putabant, nisi Deum, futura posse cognoscere. *Qui teneat*, inquit ille, *I. 56. causas rerum futurarum, idem necesse est, omnia teneat, quae futura sint. Quod nemo facere nisi Deus potest.* Atque ita et Seneca: *Deos videre est*, inquit, *ut alios indulgentius tractent, propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. Omnium illis rerum per manus suas futurarum scientia in aperto semper est; nobis ex abdito subit: et quae repentina putamus, illis provisae veniunt ac familiaria.* (*de Benef. Lib. IV. c. 32.*)

Quae igitur Iesus de futuris suis fati praesignificavit, ea, aut vi divinae naturae, qua *ὁ λόγος* cum Iesu homine iunctus est, praescivit, aut singulari patefactione divina edoctus fuit. Quamcunque autem harum sententiarum sumas, utro-

M

que

que modo probari potest auctoritas Iesu divina. Nos autem posteriorem sententiam hic sumendam esse putamus, quippe quae assumpta, et certiolem facit nostram demonstrationem, et vero etiam eo confirmari videtur, quod ipse Iesus dicit, Ioh. X: 18. ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν (τὴν ψυχὴν μου) καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρὸς μου: alia ne afferam loca, quibus et suam doctrinam a Patre acceptam dicit.

Cum igitur futura Iesu fata a Deo patefacta ipsi fuerint, quis dubitet, quin vates fuerit a Deo legatus, auctoritate in docendo pollens divina? Quis fidem non habeat ei, qui arcana Dei novit consilia, et cum hominibus communicat? Quid? quod ipse Iesus suas se vaticinationes edidisse dicat, ad auctoritatem suam confirmandam. Saepius enim discipulis: *vobis haec praedixi*, inquit, *ut, cum evenerint, fidem mihi habeatis*. Vid. Ioh. XIII: 19. XIV: 29. Nisi igitur auctoritate gavifus fuerit divina, nisi vera sit, quam nobis tradidit, doctrina, nisi denique auctoritati eius doctrinaeque divinae comprobandae vaticinia inserviant, mendacii et fraudis accusandus est; atque adeo Deus impostoris socius, fraudis auctor, mendacii superstitionisque stator dicendus est. Quod cum nemo unquam sana ratione praeditus dixerit, certum est, Iesum auctoritate in docendo gavifum fuisse divina, eumque esse, quem sese professus est.

§. II.

Demonstrationis vindicatio.

Cum autem nonnulli sint, dicta §. I. negantes et quaedam iis opposites, horum dubitationibus refutandis, nostra vindicanda est demonstratio.

I. Ac *primum* quidem refellenda ea sunt, quae moventur contra priorem demonstrationis partem, qua diximus, Iesum, singulari Dei patefactione, futura sua fata edoctum fuisse.

1. Putat igitur Nitzschius, (*Progr.* II. p. 7. refer. Flattio, lib. I. p. 38.) Servatorem, si singulari patefactione divina, atque adeo certo, mortem suam praesciverit, officio suo defuisse in eo, quod sceleris, ab inimicis suis in eum commissi, adiutor extiterit. At vero illud, quamquam non impedivit, eo ipso tamen non adiuvit. Impedire autem noluit, quoniam ipsi moriendum erat, muneris gravissimi causa, quod, a Patre ipsi impositum, ab ipsoque sponte ac lubenter susceptum erat. Conf. Flattii lib. I. p. 38, 39.

2. Negat etiam Nitzschius, Deum, singulari patefactione, Iesum iussisse, vitae curam, lege morali hominibus impositam, abiicere, seque morti violentae tradere: huiusmodi enim sacrificium non potuisse non offendere sensum

hominum moralem, atque adeo impedire, quominus utilis fieret Iesu mors, exemplum praebendo virtutis humanae omnibus numeris perfectae. (*Progr.* II. p. 7. refer. Flattio, lib. I. p. 40.) Sed ipse tamen Iesus dicit, se hoc mandatum a Patre accepisse. Praeterea libera gaudebat voluntate, lubensque Patris sui mandato obtemperabat. Ita autem maximum obsequii erga Deum dabat exemplum, multo etiam maius, quam si rationis leges secutus fuisset. Etenim, ut recte Flattius animadvertit, lib. I. p. 41. neglecto singulari *mandato divino*, hominibus ignoto, nullum illi in eo vitium animadversuri fuissent, magnum vero, si *rationis voci* non obedivisset. Denique et certo prospiciebat, se esse tertio post mortem die in vitam rediturum. Quae qui sectum reputet, habebit, quibus Nitzschii dubitationem refellat.

3. At, inquit, qui contradicunt, maior in Iesu conspicua erit animi fortitudo et fiducia in Deo reposita, si suum in vitam reditum praevidissem ipsum neges, quam si putes, hunc ei, singulari Dei promissione, fuisse patefactum. Ita *Anon.* in *Eichh. Bibl.* VII. p. 1048, 1049. Quocum consentit Herderus, in libro *vom Erlöser der menschen*, p. 134, 135. Quin et Nitzschius: (*Progr.* II. p. 23. refer. Flattio, lib. I. p. 22 et 29.) *Iesu mors*, inquit, *privatur omni praestantia morali, omni verae pietatis repraesentandae vi, omnique efficacia ad ani-*

animos nostros amore eius et reverentia virtutis imbuendos, si praesciuit ille ex suggestione magica suum in vitam reditum, et omnem operis sui successum. Verum, quod primum est, summa Iesu fiducia in Deo reposita in hoc ipso conspicua est, quod, non *semel*, sed *saepissime*, nec *suis tantum et timide*, sed *confidenter et publice*, nec *verbis ambiguis*, sed *propriis ac perspicuis*, suum in vitam reditum praedixerit. Vid. Reinhardi *Disf.* laud. p. 25. Deinde, cum statuamus, praevidissee Iesum singulari patefactione divina, atque adeo certo, suum in vitam reditum, simul statuimus, illum et omnes cruciatus, sibi proprius instantes, certo praescivisse; posterius autem assumi non potest ab iis, qui prius negant. Quod cum ita sit, quis est, quin miretur singularem animi eius vim, constantiam, fiduciam in Deo repositam? Scilicet omnes, qui ipsi imminabant cruciatus tam dilucide et distincte ante oculos habebat, ac si eas iam subiret. Nihilominus tamen et semper et in ultimo, quo Hierosolymas adibat, itinere, cum metus et horror cunctos invaserant eius comites, ipse summa erat constantia et propositi tenacitate. Porro certa illa de suo in vitam reditu persuasio non potuit perperisionis et dolorum sensum in ipso extinguere. (*) Denique Iesu fiducia in Deo repo-

li-

(*) Vere et eleganter Flattius, lib. I. p. 29, 30. scribit: *hat denn die fromme Ergebung eines edlen*
Dut-

fita tum demum rationi conveniens eoque digna erat, cum certo scirer, doctrinam causamque suam a Deo propagatum iri et vindicatum. Quod nisi sciverit, *mors eius* (ut Nitzschii verba in ipsum convertam) *privatur omni praestantia morali, omni verae pietatis repraesentandae vi, omnique efficacia ad animos nostros amore eius et reverentia virtutis imbuendos.* Sic enim, *vel* superstitionis fere fanaticae accusandus fuisset, quippe qui, non certa, sed caeca fide ductus, morti se traderet, quam ipsum effugere oportuerat, *vel* exiguum prodidisset ingenium, difficultates, cum instituto suo manifesto iunctas, prospicere nescium. Quod si verum sit, nemo perspicacior dixerit, maiorem in Iesu conspici animi fortitudinem et fiduciam, si singularem Dei opem univerte tantum expectaverit, quam si certo praesciverit suum in vitam reditum. Conf. Süsskindius, in Flattii *Mag.* VII. p.

Dulders in die Leiden einer schmerzlichen krankheit, die seinem Leben ein Ende macht, darum keinen werth, weil seine Hofnung der Unsterblichkeit, theils durch die Eingebungen seines eigenen Herzens, theils durch den festen Glauben an die Göttliche Offenbarung, den höchsten Grad von Gewisheit und Lebendigkeit erlangt hat? Wird nicht Kraft und Selbstthätigkeit des Geistes dazu erfordert, um diese Hofnung auch in solchen stunden und augenblicken festzuhalten, in welchen sie durch schmerzliche Gefühle verdunkelt wird?

181-184. et C. C. Flattius, in *Süskindii Mag. für Christ. Dogm.* XII. p. 15-17.

4. Denique dubitandi ansam ex ipsa historia desumit Nitzschius. Scilicet, in villa Gethsemanitica quo Iesus fuerit animo, quae dixerit, quid precatus a Patre fuerit, notum est omnibus. Ibi autem, ex Nitzschii sententia, histrionem egisse dicendus esset, nec posset illius scenae ratio intelligi, si singulari patefactione divina certo iam persuasum ipsi fuisset de morte sua, suoque in vitam reditu. (*Progr.* II. p. 22 seqq. refer. Flattio, lib. I. p. 22, 23 et 30.) Ad hanc autem dubitationem tollendam, consideranda est Conservatoris nostri conditio humana. Etenim natura homo erat et affectionibus humanis praeditus. Ante oculos habebat omnes, quos subiturus erat, cruciatus, eorumque dolores sentiebat. Ad summum honoris dignitatisque fastigium aditus ei non patebat, nisi per mortem violentam. Quidni igitur perpessio- num suarum mortisque praesensio cogitationem sui in vitam reditus aliquamdiu potuit suppressere? Conf. et Flattius, in Bengel. *Arch.* I. I. p. 30, 31. Praeterea in Christo spectandus est hominum Conservator, qui cruciandus fuit eo mortis metu et horrore, quem fontes, Deum criminum vindicem experti, instante morte, percipiunt: quocirca etiam eum oportuit ad divinam confugere clementiam ac petere, ut eo liberari liceret angore, (*τῷ πικρῷ*) qui, nisi di-

divina sedatus consolatione, animum ei viresque adempturus fuisset, ad fortiter toleranda, quae sibi imminerent mala, ipsumque mortis supplicium tranquille subeundum. Conf. quae ea de re monuit Cl. Promotor, in Diatr. vern. *de Angelis*, ed. a *Societate Hagana*, pro vindic. relig. *Christ.* a. 1811, p. 179-173.

II. Sublatis dubitationibus, quae contra priorem §. I. partem moventur, ad ea respondendum est, quae dicuntur, contra posteriorem eius partem, qua docuimus, illis Iesu vaticiniis inesse vim ad probandam auctoritatem eius divinam.

Qua de re si vere a nobis disputatum est, falsa dicenda erit Pauli opinio, qua sibi persuadet, ex vaticiniis nihil aliud effici posse, nisi hoc, de quo nemo unquam dubitaverit, Deum omnia praescire: (*Comm.* III, 6.) Iesu autem vaticinationes nullam potuisse afferre utilitatem. (*ibid.* p. 7.) Scilicet, quam illae nobis utilitatem afferunt, certe afferre possunt, eandem et praestare potuerunt Iesu discipulis aliisque eas audientibus, quippe qui, praedicta a Iesu videntes eventu probata, aut ad fidem ei habendam potuerunt perducere, aut in fide ei habita confirmari. Conf. *Reinhardi Disf.* facpius laud, p. 15-26.

Constat etiam ex disputatis §. I. in eo errare Herderum, quod, vaticinationum vim ad auctoritatem Iesu divinam probandam impugnans, dicat, (*vom Erlöser der menschen*, p. 255.)
 haud

haud opinatum fuisse Iesum, fore aliquando, ut ex tristissimis suis vaticinationibus argumentum ducatur ad divinam doctrinae suae originem probandam. Contrarium enim vidimus ex ipsius Iesu dictis, §. I. allatis, p. 258. Maioris autem momenti videtur, quod monet I. I. ipsum Christum dixisse, multos futuros esse Prophetas, quos esset abactus ac condemnaturus: e quo Iesu dicto argumentum ducit, ad vaticiniorum ab eo editorum vim in probanda auctoritate eius divina impugnandam. Inquit, ni fallar, Christi dictum, quod commemorat Matthaeus, c. VII: 22, 23. Verum non animadvertere videtur Vir ingeniosissimus, illud: *κύριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ δυνάμει προεφητεύσαμεν;* referri, tanquam olim dicendum a pessimis impostoribus, quibus responsurus sit Rex Christus: *οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς* ut adeo merito iis dicentibus fides negetur. Conf. quae de hoc loco scripsit Cl. Promotor, in Diatr. vern. qua orationem Iesu montanam populariter est interpretatus, p. 149. Sed, si vel sumas, haec a Christo dici de talibus simulatoribus, qualis fuit Iudas Iscariotes, qui aliquando regni coelestis fuerint nuncii, Christi vaticinia repetentes, quorum dictis hactenus etiam fidem fecerit Deus editis signis mirificis, ex eo tamen haud duci potest argumentum, ad refutandam nostram sententiam. Quod qui faciunt, ii argumentationis nostrae vim non percipiunt. Est enim hoc bene

ne tenendum, Iesum suas vaticinationes edidisse, ad probandam auctoritatem suam divinam: id quod de istis Prophetis dici nequaquam potest. Vid. Möllerus, in *Disf. vern. de Miraculis*, in *Opp. Soc. Hag.* modo laud. edd. a. 1800. p. 144-146. et Clarissius, *ibid.* p. 216, 217.

QUAE.

QUAESTIONES.

I.

Iesus Christus multa vaticinatus est, postea eventu comprobata, quae humana sagacitas praevidere non potuit.

II.

Huiusmodi sunt, quae, de perpesionibus suis, morte et reditu in vitam, praesignificavit.

III.

His similibusque Christi vaticinationibus luculentum inest documentum fidei et auctoritatis, quas in docendo sibi tribui voluit.

IV.

Cum omnis interpretatio sit difficilis, quod plurimum doctrinae, iudicii, diligentiaeque, saepe etiam quandam ingenii felicitatem desiderat, tum vero multo difficilior, multis de causis, est interpretatio Librorum Sacrorum.

V.

Recte indicavit summus Hemsterhusius, cum, in *Orat. de Paulo Apostolo*, diceret: *haud vercor asseverare, non fuisse disertiores Demosthenem in illa venustatis Atticae copia, in isto virtutis oratoriae regno, quam fuerit, in his humilis et vulgatae dictionis, si lubet, sordibus, Paulus, verisimum religionis Christianae fulmen.*

VI.

Frequentiorem troporum usum in Iesu oratione nemo reprehendet, qui dicentis consilium perpendit et audientium ingenium.

VII.

Doctrina Christiana e Graecorum ingenio et Orientalium sensu confluisse falso dicitur.

VIII.

Saepe in N. T. πληρωθῆναι dicuntur dicta veterum Hebraeorum, quando id evenit, ad quod, singulari quodam modo, accommodari ea possunt. Hanc nisi admittas interpretationem, loca Matth. II. 15. et 17, 18. recte explicare vix poteris.

IX.

IX.

Cuique Christiano optime persuadebitur de divinae religionis nostrae auctoritate, facto experimento, quod Christus commendavit, Ioh. VII: 17.

X.

Ad Ethices Christianae praestantiam multum confert praeceptum fiduciae et amoris erga Deum Iesumque Christum: e quo, tanquam e fonte, caetera omnia ducantur.

XI.

Pietatis erga parentes officia minime neglexit Iesus, in iis, quae relata de eo leguntur, Luc. II: 48, 49. Ioh. II: 1-10. Matth. XII: 46 seqq. coll. Marc. III: 31 seqq.

XII.

Iuvenes muneri ecclesiastico destinati nonnihil proficere possunt lectis vulgaribus libellis, quibus praecepta traduntur oratoria et homiletica: nisi vero accedant oratorum exempla et exercitatio, parum ea valebunt.

XIII.

XIII.

Doctrinae Christianae interpretem accommodare sese oportet ad audientium intelligentiam: erroribus eorum favere ei non licet.

XIV.

Christianorum, ut vitia reprehendenda, ita virtutes laudandae sunt ab Oratore S. Quod qui negligit, morosi censoris personam agere videtur, parumque increpando proficiet.

XV.

Qui ad virtutem hortatur, virtutis adiumenta non commendat, vix diuidia officii parte fungitur.

XVI.

Philosophia est fundamentum omnium laudatarum artium ac disciplinarum.

XVII.

Nimius videtur, in laudando Cicerone, Io. Aug. Ernesti, (*Praef. libris Philosophicis praemisissa, Opp. IV. 1.*) cum: *hi libri, inquit, ea rerum praestantia insignes sunt, ea disserendi*

cum

cum subtilitate et elegantia, tum copia et suavitate, ut nihil iis esse possit ad ingenium rerum optimarum copia alendum uberius, et acuendum efficacius, orationem denique in disferendo fingendum ornandumque apte ad rei cuiusque genus atque modum limatius. Itaque ut est quisque ad sensum illorum bonorum minus hebes, ita plus horum librorum lectione teneatur necesse est.

XVIII.

Haud accusandus ideo inconstantiae est Cice-
ro, quod modo unum esse Deum dicat, modo
de pluribus Diis immortalibus faciat mentionem.
Unum vere *Deum* statuit.

XIX.

Nullum in hunc usque diem inventum est
argumentum, quod *a priori* vocant, eo valens,
ut efficiatur, Deum esse.

XX.

Syllogistica argumentandi ratio perperam tan-
quam inutilis a nonnullis reiicitur.

